

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

Vaida Eglinskaitė

ASMENS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMAS

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė, Doc. dr. Asta Vasiliauskaitė

KAUNAS 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

ASMENS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMAS

Finansai (kodas 621N30006)

MAGISTRO DARBAS

Darbą atliko

VMF-4 gr., Vaida Eglinskaitė
(grupė, vardas, pavardė, parašas)

(2016-05-06)

Vadovas

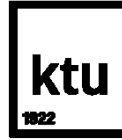
Doc. dr. Asta Vasiliauskaitė
(pedagoginis vardas, mokslinis laipsnis, vardas, pavardė, parašas)

(2016-05-06)

Recenzentas

Lekt. dr. Vilma Kazlauskienė
(pedagoginis vardas, mokslinis laipsnis, vardas, pavardė)

KAUNAS, 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Ekonomikos ir verslo fakultetas

(Fakultetas)

Vaida Eglinskaitė

(Studento vardas, pavardė)

Finansai, 621N30006

(Studijų programos pavadinimas, kodas)

Baigiamojo magistro darbo „Asmens finansinio saugumo užtikrinimas“

AKADEMINIO SAŽININGUMO DEKLARACIJA

2016 m. gegužės 6 d.

Kaunas

Patvirtinu, kad mano **Vaidos Eglinskaitės** baigiamasis magistro darbas tema „Asmens finansinio saugumo užtikrinimas“ yra parašytas visiškai savarankiškai, o visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

Eglinskaitė, Vaida. Individual's Financial Security Assurance. Master's Final Thesis in Finance / supervisor assoc. Prof. Asta Vasiliauskaitė. Department of Finance, the School of Economics and Business, Kaunas University of Technology.

Social Sciences: 03 S Management and Administration.

Key words: *financial safety, financial literacy, financial services,*

Kaunas, 2016. 80 p.

SUMMARY

The relevance of this work. One of the most important aspects of personal finance management - it is a financial recovery planning. Each person has to plan their finances that unexpected events not reduced the level of consumption. Participation in the pension system, insurance, deposits, investments and other financial instruments are becoming more popular. For this reason, it is important to examine the financial measures benefit for the person.

The object of this work is the personal financial security problems.

The aim of this work is to evaluate the personal financial security collateral benefits.

Tasks of this work are the following:

1. to identify the causes of financial instability causing personal feeling;
2. to distinguish personal financial security instruments;
3. to evaluate financial security instruments for which the benefits of the person;
4. to carry out financial measures to safeguard security of the benefits of changing the initial conditions of the simulation.

Methods of research. Scientific literature systematization. Relational and graphical analysis of financial ratios. Simulation under variable situation in the financial markets. Collection and analysis of statistical data, its interpretation and prediction methods, logical analysis and comparative research methods.

Description of the parts of the work. In the first part of this work the importance of individual's financial security assurance are described. In the second part the theoretical possibility to use different measures to raise the financial security is analysed. In the third part are concluded the study phases and stages. In the final part is performed simulation, analysed data collected during the survey and assessed the banking services offered by the influence of personal financial security in the economic fluctuations.

Results. In this work it was determined that personal financial security is important not only for the government and financial institutions but also each person individually. The analysis carried out in the work revealed that 72% people do not tend to accumulate funds in the pension fund and almost 35% people do not have savings so they need more information on measures to introduce a financial security.

TURINYS

ĮVADAS	8
1. ASMENS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO SVARBA	10
1.1. Asmens finansinio saugumo samprata	10
1.2. Asmens finansinio saugumo nestabilumą lemiančios priežastys	13
1.3. Asmens finansinio saugumo elementai	17
2. PRIEMONĖS DIDINANČIOS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO GALIMYBES	21
2.1. Asmeniniai finansai	21
2.1.1. Asmeninių finansų koncepcija	21
2.1.2. Asmeninių finansų valdymas	25
2.2. Pensijų fondo pasirinkimas, kaip asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonė	30
2.3. Asmens finansinio saugumo užtikrinimas naudojantis draudimo paslaugomis	36
2.4. Asmeninių finansų valdymo galimybės	37
2.5. Tinkamų finansinių sprendimų priėmimas	40
3. ASMENS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO PRIEMONIŲ EFEKTYVUMO TYRIMO EIGA	44
4. PRIEMONIŲ DIDINANČIŲ FINANSINIŲ SAUGUMĄ TYRIMAS	47
4.1. Finansinio saugumo užtikrinimo didinimas dalyvaujant II pakopos pensijų sistemoje	48
4.2. Dažniausiai pasirenkamos turimų piniginių lėšų saugojimo alternatyvos	58
4.3. Bankų veikos poveikis asmens finansiniam saugumui esant cikliniams ekonomikos svyravimams	61
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	70
LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
PRIEDAI	77

Paveikslų sąrašas.

- 1 pav. Finansinių sprendimų priėmimo ryšys
- 2 pav. Galimas finansinis turtas ir žmogiškasis kapitalas per darbingo gyvenimo laiką
- 3 pav. Nustatant finansinio saugumo užtikrinimo instrumento pasirinkimą vertinami kriterijai
- 4 pav. Pagrindiniai motyvai skatinantys įsigyti finansinius produktus
- 5 pav. Asmeninių finansų tyrimų sritys
- 6 pav. Asmeninių finansų lygtis
- 7 pav. Sudėtinių palūkanų efektas
- 8 pav. Asmeninių finansų valdymo procesas
- 9 pav. Finansinio planavimo teikiami privalumai
- 10 pav. Sukaupta II pakopos pensija, jei kaupiama tik Sodros dalis
- 11 pav. Sukaupta II pakopos pensijos suma, jei mokamos asmeninės lėšas
- 12 pav. Tikėtina mėnesinė išmoka, jei sukaupta suma bus mokama anuitetų būdu
- 13 pav. Sukaupta II pakopos pensija, jei kaupiama tik Sodros dalis
- 14 pav. Sukaupta suma antros pakopos pensijų fonduose
15. pav. Pinigų saugojimo nuo nuvertėjimo priemonių naudojimas proc.
- 16 pav. Namų ūkių išlaidų struktūra pagal šeimos galvos amžių
- 17 pav. Bankų suteiktų paskolų ir šalies ekonominio ciklo ryšys
- 18 pav. Bankų suteiktų paskolų ir nedarbo lygio kitimas
- 19 pav. Bankų suteiktų paskolų ir infliacijos kitimas

Lentelių sąrašas.

- 1 lentelė. Asmens finansinės raidos etapai
- 2 lentelė. Asmens finansai ir gyvenimo etapai
- 3 lentelė. Finansų analitikų asociacijos pensijų fondų klasifikavimas
- 4 lentelė. Koreliacijos koeficiento reikšmių skalė
- 5 lentelė. Galima mėnesinė išmoka esant skirtingiems scenarijams
- 6 lentelė. Galima mėnesinė išmoka sumažėjus vidutinei metinei grąžai
- 7 lentelė. II pakopos pensijų fondų valdymas
- 8 lentelė. Ryšys tarp bankų paskolų portfelio ir išorės veiksnių

IVADAS

Visi individualiai priimami finansiniai sprendimai ir veiklos, apimančios draudimo, taupymo, investavimo, hipotekos, skolos ir daugelį kitų pasirinkimų, yra asmeninių finansų sudedamoji dalis. Vienas iš svarbiausių asmeninių finansų valdymo aspektų – tai finansų panaudojimo planavimas. Kiekvienas asmuo privalo analizuoti, planuoti ir tinkamai valdyti turimus finansinius išteklius, ypač sunkmečiu. Išryškėja tendencijos, kad augant ir stiprėjant šalies ekonomikai, asmenys vis mažiau dėmesio skiria savo finansinio saugumo užtikrinimui, tad naudojamų apsaugos priemonių paklausa auga lėtesniais tempais. Taip pat pastarąjį dešimtmetį valstybė ir organizacijos nebeskiria tiek dėmesio finansiniam saugumui užtikrinti ir ši būtinybė pereina pačiam asmeniui. Nors ekonominio augimo metais jaučiamas darbo jėgos ir specialistų trūkumas, kas pagal statistiką garantuoja galimybę asmeniui vidutiniškai per 3 mėn. susirasti darbą ir užsitikrinti stabilų pajamų šaltinį, tačiau sunkmečio laikotarpiu darbo paieškos gali tęstis net metus, o kartais ir daugiau. Dėl to, kaip teigia Surpleinė (2010), finansinis saugumo užtikrinimas yra tas atspirties taškas nuo kurio ne tik galima, bet ir reikia pradėti asmeniui mąstyti apie tolesnį kaupimą ir investicijas, dar prieš susiduriant su finansiniais sunkumais. Pabrėžiama, kad siekiant užsitikrinti finansinį stabilumą ir norint teisingai įvertinti pageidaujamo finansinio užtikrinimo dydį, reikia atsižvelgti ne tik į esamos makroekonominės aplinkos sąlygas, bet ir į subjektyvius, asmenines kriterijus.

Analizuojant praeities įvykius, prisimenant patirtus sunkumus prasidėjus ekonominiam nuosmukiui, svarbu tinkamai įvertinti padarytas klaidas ir imtis veiksmų finansiniam saugumui užtikrinti. Siekiant didinti finansinio saugumo užtikrinimo priemonių patrauklumą visuomenės požiūriu, Hacker (2008) pataria informavimo priemonių pagalba visuomenei priminti, kas sukelia asmeninius finansinius sunkumus, kaip jie paveikia namų ūkių gyvenimą ir kokiais būdais galima to išvengti. Viešos intensyvios diskusijos apie aktualias problemas, paskatina žmonių savimonę, suteikia daugiau informacijos, iškelia esamą problemą į viešumą, didinant domėjimąsi ir susirūpinimą finansinio saugumo užtikrinimo klausimu.

Dėl šių priežasčių visuomenei vis aktualesnis klausimas tampa kaip išspręsti asmens finansinio saugumo užtikrinimo problemas, kokias ir kokio dydžio apsaugos priemones pasirinkti. Kaip nustatyti pageidautino atsargos fondo dydį. Šiame darbe ir bus siekiama išanalizavus sukauptus istorinius duomenis, nustačius esamas tendencijas asmens finansinio saugumo užtikrinimo vystymesi, pritaikius įvairių šalių patirtį, nustatyti priemones leidžiančias garantuoti aukščiausią finansinio saugumo užtikrinimo lygį. Šis tyrimas atliekamas ne tik siekiant identifikuoti įvairių galimybių teikiamą naudą, bet ir įvertinti jų rizikingumą, Lietuvos Respublikos teisinės bazės sukeliamas problemas ir trukdžius, bei gebėjimą išlaikyti aukštą apsaugos reitingą, net ir netikėtų ekonominių nuosmukių metu.

Tyrimo objektas – asmens finansinio saugumo užtikrinimo problemos.

Tyrimo tikslas — įvertinanti asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonių teikiamą naudą.

Uždaviniai:

1. identifikuoti priežastis sukeliančias asmens finansinio nestabilumo jausmą;
2. išskirti asmens finansinio saugumo užtikrinimo instrumentus;
3. atskleisti finansinio saugumo užtikrinimo priemonių kuriamą naudą asmeniui;
4. atlikti finansinio saugumo užtikrinimo priemonių teikiamos naudos modeliavimą kintant pradinėms sąlygoms.

Darbe naudojami metodai: mokslinės literatūros, statistinių duomenų, teikiamos informacijos analizė, situacijos modeliavimas esant kintamai situacijai finansų rinkose. Aktualios informacijos, įvairių užsienio ir Lietuvos autorių publikuojamų mokslinių straipsnių antrinės analizės metodai, abstrakcijos metodas (išskiriami svarbiausi faktai, svarbiausi elementai veikiantys konkretų tiriamą objektą).

Pirmoje darbo dalyje kalbama apie priežastis lemiančias asmens finansinio saugumo nestabilumą. Identifikuojami pagrindiniai pavojai galintys sukelti finansinį nestabilumą. Ypač nestabilumo, finansinių sunkumo pojūtis apima esant ekonomikos nestabilumo būsenai. Dėl šios priežasties apie finansinio saugumo priemones derėtų pradėti galvoti ne susidūrus su finansiniais sunkumais, o iš anksto dar esant stabiliai, saugiai finansiniai padėčiai.

Antroje darbo dalyje - priemonės didinančios finansinio saugumo užtikrinimo galimybes - nagrinėjami finansinio saugumo užtikrinimo instrumentai ir strategijos, finansinio saugumo alternatyvų pasirinkimo ir vertinimo kriterijai. Taip pat išskiriamos pagrindinės priemonės ir galimybės leidžiančios nustatyti ir argumentuotai įvertinti tinkamiausią asmens finansinio saugumo užtikrinimo būdą. Įvertinami tinkamiausi finansinio saugumo užtikrinimo priemonės pasirinkimo kriterijai atsižvelgiant į asmens subjektyvius požymius, amžių, šeiminių padėčių, pomėgius, gyvenimo būdą. Taip pat vertinant finansinio saugumo užtikrinimo būdo pasirinkimą derėtų atsižvelgti ir į makroekonominis veiksnius, esančią šalies ekonominę, politinę, teisinę sistemą. Laukiamas finansines prognozes, tikėtinas valstybės vykdomas finansinio saugumo užtikrinimo programas.

Trečiojoje darbo dalyje aprašoma tyrimo metodika ir eiga. Ketvirtoje dalyje atliekant finansinio saugumo pasirinkimo priemonių tinkamumo tyrimą bus vertinamas asmens finansinio saugumo kitimas esant finansų rinkų svyravimams, pateikiamas duomenų grafinis vaizdavimas. Atliekama lyginamoji analizė, rezultatų perspektyvinis modeliavimas ir prognozavimas dalyvaujant pirmos ir antros pakopos pensijų sistemoje. Analizuojami apklausos būdu surinktų duomenų rezultatai, siekiant nustatyti Lietuvos gyventojų požiūrį ne tik į dalyvavimą pensijų sistemoje, bet ir finansinių paslaugų patrauklumą. Darbo išvadose yra pateikiamos apibendrinančios išvados apie išsikeltus kiekvienos darbo dalies uždavinių rezultatus

1. ASMENS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO SVARBA

Kiekvienos valstybės pagrindinis tikslas yra gerinti savo gyventojų gerovę, suteikti jiems saugią gyvenamąją aplinką bei užtikrinti socialinę ir ekonominę pažangą. Siekiant šių tikslų taikomos įvairios priemonės, kurios gali paspartinti ekonominį augimą, šalies plėtrą ir t. t. Paminėtina tai, kad piliečiai skatinami patys pasirūpinti savo gerove, o nelaukti, kol jais bus pasirūpinta iš šalies. Kiekvienas turi pats susikurti finansinį saugumą ateičiai. Zajec (2012) pabrėžia, kad gyventojams asmeninių finansų tema šiais laikais tapo ypač aktuali. Todėl žmonėms itin svarbu išmokti efektyviai valdyti asmeninius finansus. Asmeninių finansų valdymas yra siejamas su tinkamu gaunamų pajamų paskirstymu ir minimizuojamu išlaidų lygiu, leidžiančiu ne tik subalansuoti asmeninį pajamų ir išlaidų biudžetą, bet surasti būdų kaip išsaugoti bei padidinti valdomo asmeninio turto vertę. Todėl svarbu skatinti asmenų finansinį mąstymą, kad jie ieškotų žinių ir naujų būdų, leidžiančių šiuos tikslus pasiekti. Anot Zajec (2012), asmeniniai finansai ir asmeninės investicijos mokslininkų vis dar yra retai analizuojami. Tačiau matoma, kad pastaraisiais metais dėmesys šia finansų sritimi sparčiai didėja ne tik pasaulyje, bet ir Lietuvoje. Didesnį poreikį domėtis asmens finansinio saugumo užtikrinimo būtinumu ir problemomis su kuriomis galima susidurti, paskatino ekonominiai svyravimai, rinkų nestabilumas, mokesčių struktūra ir kiti socialiniai bei ekonominiai veiksniai.

1.1. Asmens finansinio saugumo samprata

Anot Zajec (2012) neatskiriama kiekvieno žmogaus gyvenimo dalis yra asmeniniai finansai. Kiekvienas asmuo su finansais susiduria kiekvieną dieną, tai tiek paprasčiausios būtino vartojimo prekės įsigijimas, tiek vykdomi ilgalaikiai investiciniai projektai. Materialinio gyvenimo kokybę lemia finansinių išteklių turėjimas arba jų trūkumas (Daffe, 2011). Taip pat asmeninių finansų stabilumas, gebėjimas užsitikrinti garantuotą finansinį saugumą lemia didesnį asmenų pasitikėjimą ateitimi. Zajec (2012) pabrėžia, kad įmonių veiklos sėkmės ar nesėkmės rezultatas daro įtaką įmonės savininkų, darbuotojų pajamoms. Taip pat autorė pamini, kad daugelį metų atliekami finansiniai tyrimai, skaičiavimai buvo nukreipti į įmonių veiklą, rezultatų poveikį įmonės perspektyvoms, tačiau nebuvo atsižvelgiama į verslo rezultatų poveikį konkrečiam asmeniui. Autorė pabrėžia, kad ilgą laiką tyrimų, susijusių su asmeniniais finansais, praktiškai nebuvo atliekama. Pagrindiniu tyrimų objektu dažnai yra valstybės ir įmonių finansai. Anot Skučienės (2012), lietuvių kalba literatūros asmeninių finansų tematika nėra daug. Elektroninėje erdvėje yra tik keletas finansų institucijų ar rinkos ekspertų leidinių, kuriuose atskleidžiama asmens finansinio saugumo užtikrinimo problema, pabrėžiama finansų valdymo ir planavimo svarba, bei poreikis savarankiškai pasirūpinti finansiniu saugumu. Daugiausia randama populiarios literatūros apie pinigų tvarkymą. Jurevičienė (2008) teigia, kad priešingai nei Lietuvoje, užsienyje yra skiriama daugiau dėmesio asmeninių finansų valdymo problemoms

analizuoti; leidžiami vadovėliai, straipsniai, kuriais siekiama šviesti visuomenę ir supažindinti su finansinio saugumo užtikrinimo būtinumu .

Anot Monkevičiaus (2011), žmonėms finansinis saugumas yra vienas svarbiausių laimės veiksnių. Taip pat jis paaškina, kad laimė mokslinėje literatūroje dažniausiai apibūdinama kaip trokštamas emocinis gėris, kuriame išsipildo žmogaus lūkesčiai. Taip pat prie laimės veiksnių gali būti priskirtina šeima, draugai, sveikata, kūrybiška veikla, pasitenkinimą teikiantis darbas ar bendruomenės santykiai. St-Arnaud *ir kt.* (2009) ir Violet (2010) nustatė, kad darbas leidžia patenkinti įvairius kylančius poreikius. Darbas leidžia užsitikrinti finansinį saugumą, savigarbą, pelnyti socialinį palankumą, taip pat dirbantys asmenys gali siekti asmeninio tobulėjimo ir geresnės gyvenimo kokybės.

Klimavičienė *ir kt.* (2007) pabrėžia, kad kalbant apie asmeninius finansus būtina atsižvelgti į tokias pagrindines charakteristikas: pajamos, namų ūkių išlaidos, asmens amžius, šeimos struktūra, poreikis turėti pakankamą likvidaus turto, grynųjų pinigų kiekį. Taip pat, siekiant įvertinti asmens finansinį raštingumą, jo gebėjimą užsitikrinti finansinį saugumą, reikia įvertinti kiekvieno asmens supratimą apie infliaciją ir palūkanų normą, turimos patirties finansų rinkose lygį, mokesčių planavimo, ateities suvokimo, valstybinės pensijos įvertinimo, karjeros pabaigos laikotarpio, galimus uždirbtų pajamų praradimo aspektus.

Asmens finansinio saugumo užtikrinimas susijęs su kiekvieno žmogaus valdomais asmeniniais finansais, siekiu išlaikyti nepakitusių vartojimo lygį įvykus nemaloniems pokyčiams ir pakitus darbingumui. Anot Titov (2006), asmeniniai finansai apima formavimą, kūrimą, planavimą ir naudojimą, valdymą, disponavimą įvairių finansinių priemonių bei piniginių namų ūkių lėšų, kurios buvo sukurtos kaip darbo veiklos rezultatas. Savenok (2009) pabrėžia, kad asmeniniai finansai yra skirti tenkinti namų ūkių poreikius.

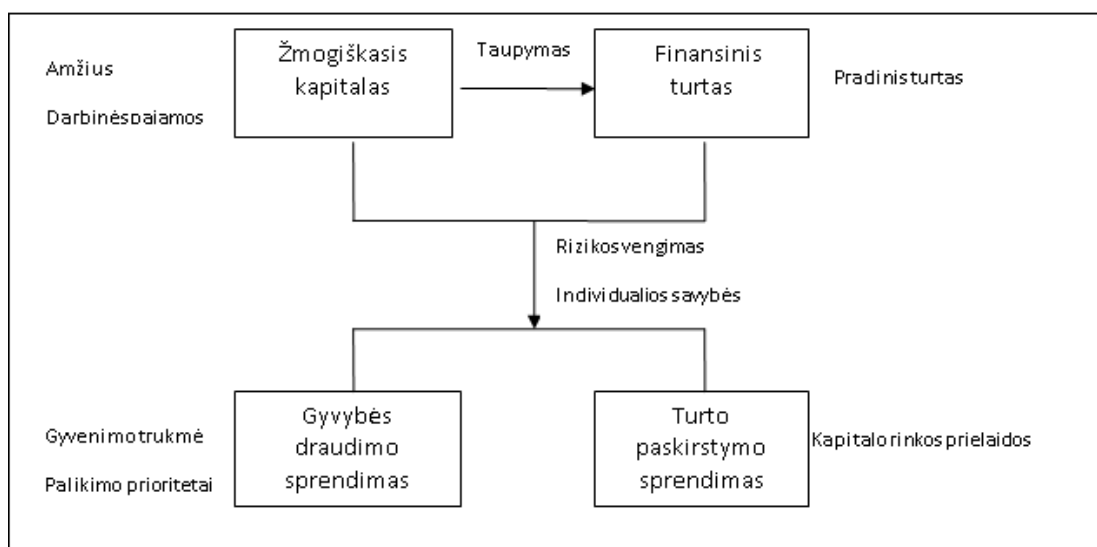
Josee ir Louise (2011), susirūpinę asmens finansinio saugumo užtikrinimo klausimais, atliko lyginamuosius tyrimus su smulkaus verslo atstovais, veikiančiais įvairiuose verslo sektoriuose. Gauti rezultatai iš šiek tiek daugiau nei iš šimto dalyvių rodo, kad yra trys pagrindiniai motyvai lemiantys profesinių įgūdžių tobulinimą, karjeros plėtimą. Tai noras būti turtingu, noras spręsti išskylančius uždavinius bei siekis sukurti, garantuoti ilgalaikį finansinį saugumą sau ir savo šeimai. Gauti rezultatai rodo, kad noras užsitikrinti finansinį saugumą yra svarbus daugelio žmonių tobulėjimą skatinantis veiksnys.

Tarp mokslininkų, akademikų ir praktikų vis daugiau diktuojama ir aktyviau pripažįstama, kad sudarant individualaus investuotojo portfelį, prisiimant finansinę riziką ir vertinant gaunamą grąžą, turėtų būti atsižvelgiama į asmens individualias savybes – amžių, šeimines padėtį, darbo užmokestį, profesiją, gebėjimą prisitaikyti prie darbo rinkos poreikio pokyčių (Robert *ir kt.* 2014). Chen *ir kt.* (2006) bendrai šias asmens savybes įvardija kaip žmogiškąjį kapitalą. Merton (2003) atkreipia dėmesį,

kad nagrinėjant žmogiškojo kapitalo dydį yra svarbu atsižvelgti ir į jo nepastovumą, bei ryšį su kitu asmens valdomu turtu, požiūrį į priimtina riziką, turto diversifikavimo lygį siekiant sumažinti riziką.

Vienas iš praradimo aspektų, kalbant apie žmogiškąjį kapitalą - tai mirtingumo rizika. Mirtingumo rizika - tai žmogiškojo kapitalo praradimas dėl netikėtos ankstyvos mirties. Siekiant sušvelninti šio įvykio finansines pasekmes yra naudojamas gyvybės draudimas. Paprastai, kuo didesnė žmogiškojo kapitalo vertė, tuo labiau asmenys yra suinteresuoti apsidrausti, kad galėtų apsaugoti šeimos poreikius. Žmogiškasis kapitalas turi įtakos ne tik optimaliam turto paskirstymui, bet ir nori optimaliai išnaudoti gyvybės draudimo paslaugų teikiamą naudą. Tad šie du svarbūs finansiniai sprendimai –gyvybės draudimo poreikis ir optimalus turto paskirstymas – ankstesniuose teoriniuose ir praktiniuose tyrimuose būdavo analizuojami atskirai (Chen *ir k.t.*, 2006). Tačiau Chen *ir k.t.* (2006) ir Robert *ir kt.* (2014) bei Sunny (2012) nuomone, norint garantuoti finansinį saugumą, suderinti vartojimą ir investicijas, reikia atsižvelgti į abu šiuos finansinius sprendimus bendrai. Jie pabrėžia, kad teikiami investavimo ir finansų planavimo patarimai, kokį gyvybės draudimo paketą konkretus asmuo turėtų pasirinkti, niekada nėra sudaromi tik atsižvelgiant į vieno asmens rizikos lygį. Tačiau tik pastaruoju metu priimant optimalius turto paskirstymo sprendimus pradėta atsižvelgti į žmogiškojo kapitalo savybes. Tačiau jie vis dar retai yra integruoti su priimamais gyvybės draudimo sprendimais.

Atsižvelgdamas į anksčiau išvardintas priežastis, Chen *ir k.t.* (2006) teigia, pajutęs motyvuotą poreikį integruoti šiuos du finansinius sprendimus, atsižvelgiant į rizikos ir gražos charakteristikas susijusias su žmogiškuoju kapitalu. Anot autorių, gyvybės draudimo poreikio ir optimalaus turto paskirstymo sprendimai turi būti priimami kartu, nes jie tarnauja kaip rizikos pakaitalai vertinant iš individualaus investuotojo perspektyvos. Diagramoje pavaizduoti veiksniai, su kuriais susiduria investuotojas priimdamas konkrečius sprendimus (žr. 1 pav.)

1 pav. Finansinių sprendimų priėmimo ryšys

Mockus ir Žukaitė (2012) teigia, kad gyventojų senėjimas daro įtaką visai šalies ekonomikai, socialinei politikai. Taip pat vyresnio amžiaus asmenys skiria didesnę dėmesį finansinio saugumo užtikrinimui pensijos metu. Iwamasa, Iwasaki (2011) tyrimas parodė, kad vyresnio amžiaus asmenims itin svarbu išlaikyti per visą gyvenimą uždirbtą kapitalą. Sukaupią kapitalą jie nori išsaugoti, kad galėtų padėti, paremti finansiškai savo vaikus, anūkus. Taip pat noras saugoti kapitalą sietinas su siekiu užsitikrinti finansinę nepriklausomybę ateityje turint pensinį amžių, norint ir vėliau tenkinti atsirandančius poreikius bei palaikyti sveikatos būklę.

Otero-Lopez *ir kt.* (2011) atliekami sąsajos tyrimai tarp subjektyvios gerovės ir materializmo atskleidė, kad materialistai jaučia mažesnę pasitenkinimą savo šeimyniniu gyvenimu, gaunamomis pajamomis. Chancellor ir Lyubomirsky (2011) nustatė, kad tokie žmonės ypač vertina finansinį saugumą.

Otero-Lopez *ir kt.* (2011), Mockaus ir Žukaitės (2012), Iwamasa, Iwasaki (2011) atliekamuose tyrimuose, straipsniuose analizuojami asmens finansinio saugumo užtikrinimo teikiamų paslaugų pasirinkimą lemiantys veiksniai. Nustatyta, kad didesniu finansiniu saugumu yra suinteresuoti vyresni, šeimą sukūrę asmenys taip pat turintys aukštesnę pragyvenimo lygį asmenys, labiau suinteresuoti išlaikyti esamą vartojimo lygį ir ateityje. Šios priežastys lemia tai, kad jie renkasi įvairesnes, didesnę finansinį saugumą garantuojančias priemones. Taip pat nustatyta, kad finansinis saugumas suprantamas, kaip nekintantis vartojimo lygis ateityje, pakitus gaunamam uždarbiui. Asmeninių finansų efektyvus valdymas siejamas su gaunamų darbinių bei kitų turimų finansinių išteklių bei patiriamų išlaidų subalansavimu, turimų finansinių išteklių, turto racionalių valdymu ir disponavimu.

1.2 Asmens finansinio saugumo nestabilumą lemiančios priežastys

Keičiantis asmens gyvenimo sąlygoms, amžiui, patirčiai, šeimos dydžiui, suprantama, kad keičiasi ir požiūris į finansinį saugumą, jo būtinumą ir užtikrinimo priemones. Kaip teigia Jasinavičius (2010), niekam iš mūsų nekyla abejonių, kad fiziniame gyvenime yra tam tikri tarpsniai, kuriuos neišvengiamai patiria kiekvienas asmuo. Tai gimimo, augimo, vystymosi, brandos ir senėjimo etapai, kuriuos dar galima įvardinti kaip kūdikystę, vaikystę, jaunystę, branda ir paskutinis – pensinis amžius. R. Jasinavičius (2010) pabrėžia, kad fizinis asmens vystymasis dažnai nesutampa su jo protinio, o ypač finansinio tobulėjimo etapais (žr. 1 lent.).

1 lentelė. Asmens finansinės raidos etapai (sudaryta pagal Jasinavičius, 2010)

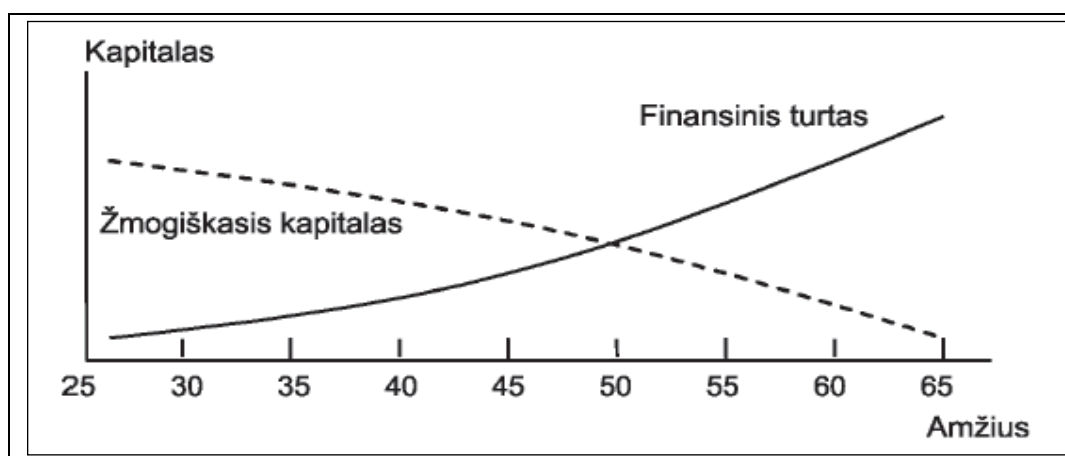
Finansinis asmens raidos ciklas	Apibūdinimas
Finansinė kūdikystė	Etapas, kai asmuo yra absoliučiai finansiškai priklausomas nuo kitų, jį globojančių asmenų (tėvų, globėjų) valios.
Finansinė vaikystė	Šiam etapui priskiriama situacija, kai asmuo pradeda uždirbti minimalias pajamas. Tačiau šių pajamų dydis yra nepakankamas patiriamoms išlaidoms padengti.
Finansinė jaunystė	Asmens gaunamų pajamų užtenka patenkinti jo poreikius ir subalansuoti pajamų ir išlaidų biudžetą. Taip pat dalis lėšų gali būti atidedama finansinėms investicijoms vykdyti, finansiniams aktyvams įsigyti.
Finansinė branda	Etapas, kuomet pajamos uždirbamos iš Finansinės jaunystės etape įsigytų finansinių instrumentų, aktyvų ima viršyti pajamas gaunamas iš darbinės veiklos.
Pilnavertis finansinis gyvenimas	Šiame etape pajamų srautas iš finansinių investicijų tampa pakankamas ne tik laisvam gyvenimui užtikrinti, bet ir realiems tikslams bei svajonėms įgyvendinti.
Finansinė pensija	Šis etapas pajaučiamas, kai dėl finansinių išteklių trūkumo tenka pradėti riboti natūralius žmogaus poreikius. Taip pat atsiranda būtinybė išpardavinėti per tam tikrą laiką sukauptas atsargas, kad būtų įmanoma tenkinti minimalius poreikius. Pasinaudojant asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonėmis, siekiama šio etapo išvengti.

Nobelio premijos laureatas Franco Modigliani, gyvenęs 1918–2003 m., taip pat analizavo asmens finansinės padėties kitimą ir pristatė tai atspindinčią gyvenimo ciklo teoriją (Backhouse, Boianovsky, 2012). Šioje teorijoje yra pabrėžiama, kad žmogaus pajamos nėra stabilios. Jos kinta visą asmens gyvenimą. Dėl neįgytos kvalifikacijos, neturint ar esant dar mažai patirčiai, nesant aukštiesiems pasiekimams karjeros srityje, gyvenimo ir darbo veiklos pradžioje gaunamos pajamos yra mažesnės. Vėliau, didėjant sukauptai patirčiai, profesionalumui, darbo stažui, pajamos taip pat didėja. Tačiau gyvenimo ciklo ir profesinės veiklos pabaigoje, dėl sumažėjusių galimybių dirbti, pajamos vėl sumažėja. Mokslininkas savo teorijoje teigė, kad gyvenimo ciklo pradžioje, kai asmuo įsigyja būstą, kuria šeimą, jo išlaidos yra didesnės už pajamas, todėl dažnai tenka skolintis. Kai pajamos yra didžiausios, F. Modigliani mano, kad tai tinkamas laikotarpis atiduoti ankstesnes skolas ir pradėti

taupyti, kaupti pinigus senatvei arba laikui, kai pajamos gali sumažėti. Tai leistų ateityje išlaikyti nepakitusį išlaidų lygį (Backhouse, Boianovsky, 2012). Šis gyvenimo ciklo modelis, atspindintis asmens finansinės padėties kitimą, rodo, kad ne tik ankstesniais laikais, bet ir dabar svarbu galvoti apie ateitį ir užsitikrinti finansinį saugumą visam ateities laikotarpiui. Tai leistų išvengti finansinių sunkumų, taip pat nepablogėtų gyvenimo kokybė negaunant pastoviai pajamų. Todėl siekiant užsitikrinti ne tik esamuju laiku, bet ir ateityje finansinį saugumą, asmens profesinis ir finansinis gyvenimas turi kisti pereidamas augimo ir brandos etapus, kaip ir besikeičiantys biologiniai asmens gyvenimo etapai.

Anot Robert *ir kt.* (2014) investuotojo visas turtas susideda iš dviejų dalių. Viena iš jų yra lengvai parduodamas finansinis turtas, kita – žmogiškasis kapitalas. Robert *ir kt.* (2014) žmogiškąjį kapitalą apibrėžia kaip dabartinę vertę investuotojo būsimųjų darbinių pajamų. Ekonomikos teorijoje teigima, kad investuotojai turto paskirstymo ir gyvybės draudimo sprendimus priima siekdami padidinti arba išlaikyti turimą vartojimo lygį ir ateityje. Abu šie sprendimai yra glaudžiai susiję su žmogiškuoju kapitalu. Nors žmogiškasis kapitalas nėra lengvai parduodamas, tačiau dažnai tai yra vienintelis didžiausias investuotojo turimas turtas (Robert *ir kt.*, 2014; Chen *ir kt.*, 2006). Suprantama, kad paprastai jaunesni investuotojai turi daug daugiau žmogiškojo kapitalo, nei finansinio kapitalo. Taip yra todėl, kad jaunesni investuotojai turi daugiau likusių darbinių metų, tačiau laikas, per kurį jie galėjo jau sutaupyti ir kaupti finansinį turtą, dar yra trumpas (Sunny, 2012). Ir atvirkščiai, vyresni investuotojai dažniau turi didesnę finansinį kapitalą, sukauptą per ilgą karjeros laikotarpį, nei žmogiškojo kapitalo, nes jiems likęs mažesnis darbingas laikas ateityje.

Antrame paveiksle pateiktos finansinio kapitalo ir žmogiškojo kapitalo sumos per investuotojo darbo metus nuo 25 metų amžiaus iki 65 metų. Kai investuotojas yra jaunas, jo žmogiškasis kapitalas gerokai didesnis nei jo turimas finansinis kapitalas. Jei atsidavęs investuotojas nuolat taupys, bėgant laikui jo valdomo finansinio kapitalo suma didės (žr. 2 pav.).

2 pav. Galimas finansinis turtas ir žmogiškasis kapitalas per darbingo gyvenimo laiką (Robert *ir kt.*, 2014)

Finansinio turto pasiskirstymas, keičiantis gyvenimo ciklo fazėms, taip pat kinta, t. y. keičiasi finansinio kapitalo ir žmogiškojo kapitalo derinio proporcijos. Robert *ir kt.* (2014) nagrinėjamame modelyje atkreipiamas dėmesys į tai, kad asmenys turėtų siekti išlaikyti nuolatinį optimalų portfelio svorį per visą savo gyvavimo ciklą.

Kai darbinės pajamos yra įtraukiamos į portfelį, asmenys gali optimaliai keisti finansinio turto modelį, susijusį su gyvenimo ciklu. Kitaip tariant, optimalus turto paskirstymas priklauso nuo rizikos ir grąžos susidarančios dėl darbinių pajamų lankstumo (pvz. kiek daug ir ilgai investuotojas dirba) (Robert *ir kt.*, 2014, Sunny, 2012). Finansinio turto ir žmogiškojo kapitalo ryšio modelis, nustato finansinį paketą, kuris leistų kompensuoti, didėjant asmens amžiui, kintančią žmogiškojo kapitalo rizikos poziciją (Sunny, 2012; Campbell, Viceira, 2002). Pagrindinės teorinės pasekmės, kurios yra pastebimos:

1. jauni investuotojai daugiau linkę investuoti į akcijas nei vyresnio amžiaus investuotojai,
2. investuotojų su saugiomis darbinėmis pajamomis, turinčių saugų žmogiškąjį kapitalą, didesnė finansinio portfelio dalis taip pat yra investuojama į akcijas;
3. investuotojai, kurių gaunamos darbinės pajamos labai koreliuoja su pokyčiais akcijų rinkose, bus linkę investuoti savo finansinį turtą į mažiau rizikingus aktyvus;
4. didesnis lankstumas, gebėjimas prisitaikyti prie kintančios darbo jėgos paklausos taip pat padidina investuojamų lėšų dalies paskirstymas į akcijas.

Tačiau tiek ankstesni atlikti Benartzi (2001), Benartzi ir Thaler (2001) empiriniai tyrimai, tiek dabartiniai Sunny (2012), Robert *ir kt.* (2014) tyrimai rodo, kad dauguma investuotojų ne efektyviai diversifikuoja savo portfelį. Atsižvelgiant į žmogiškojo kapitalo riziką nustatyta, kad daugelis investuotojų naudoja primityvius metodus leidžiančius nustatyti turto paskirstymo lygį. Be to, tyrimas parodė, kad daugelis asmenų investuoja labai stipriai į akcijas tų bendrovių, kuriuose jie dirba arba jaučia kitą netiesioginį ryšį su įsigyjamais akcijas išleidusia bendrove. Tad tai rodo, kad neracionaliai atlikus investicinius sprendimus sumažėja asmens finansinio saugumo užtikrinimo galimybės.

Prie asmens finansinio saugumo užtikrinimo problemų galima priskirti ir pasyvų draudimo paslaugų naudojimą. Kiekvienas asmuo nori būti užtikrintas tiek savo, tiek savo šeimos saugumu ir gerove. Tačiau gyvenime neretai atsitinka nenuspėjamų įvykių, kurie gali pakenkti finansiniam šeimos gyvenimo saugumui. Dėl šios priežasties vieniši, šeimą sukūrę asmenys ar vieniši tėvai siekia apdrausti save ir savo artimuosius, kad nutikus nelaimėi būtų užtikrinta jų finansinė gerovė ir jie galėtų jaustis saugūs. Tai padaryti leidžia įvairių draudimo įmonių siūlomos gyvybės draudimo paslaugos. Draudimas – tai paslauga, kai, įvykus nelaimėi (draudžiamajam įvykiui), draudimo bendrovė padengia nuostolius ar jų dalį arba išmoka iš anksto sutartą pinigų sumą, kurią gavus lengviau susidoroti su tos nelaimės sukeltais finansiniais rūpesčiais.

Atkreipiamas dėmesys, kad siekiant užsitikrinti savo ar savo šeimos finansinį saugumą, kas leistų įvykus netikėtiems nemaloniems pokyčiams, išlaikyti įprastą vartojimo lygį, derėtų susimąstyti apie draudimą. Anot Sunny (2012), naudojant gyvybės draudimą galima apsidrausti nuo rizikų ir gyvenimo netikrumo. Jis taip pat išskiria sąlygas, pagal kurias vartotojai būtų visiškai apdrausti nuo gyvenimo netikrumo – mirtingumo rizikos. Teoriniai tyrimai rodo aiškų ryšį tarp gyvybės draudimo ir žmogiškojo kapitalo neapibrėžtumo. Tarp daugumos namų ūkių darbinių pajamų neapibrėžtumo dominuoja finansinio kapitalo, investicinių pajamų neapibrėžtumas. Naudojant vidutinės dispersijos analizės modelį vertinant gyvybės draudimo paklausą, nustatytas optimalus draudimo paklausos pasiskirstymas tarp rizikingų ir nerizikingų aktyvų (Sunny, 2012; Chen *ir kt.*, 2006). Nustatyta, kad optimali draudimo suma priklauso nuo dviejų veiksnių: laukiamo žmogiškojo kapitalo vertės ir draudimo sutartyje nustatyto gražintinos sumos dydžio, atsižvelgiant į rizikų charakteristikas. Kita vertus, empiriniai tyrimai vertinantys gyvybės draudimo pakankumą parodė, kad yra paplitęs nepilnas draudimas. Gokhale ir Kotlikoff (2002) teigia, kad abejotina finansinių konsultacijų kokybė, inercija, ir nenoras susimąstyti apie galimą netikėtą mirtį yra galimos tokio draudimo paplitimo pagrindinės priežastys.

Apie gyvenimo ciklo ir taupymo modelio ryšį kalbėjo ir Cronqvist bei Siegel (2011). Anot autorių, asmuo privalo numatyti laukiančius pajamų pokyčius po išėjimo į pensiją, ar netekus darbingumo ir įvertinti, kiek jam reikia atidėti pinigų, kad būtų įmanoma užtikrinti, kad gyvenimo lygis liktų nepakitęs įvairiais gyvenimo laikotarpiais (Cronqvist, Siegel, 2011). Tuo tarpu Cruijssen, Haan, Jansen, Mosch (2011) teigia, kad tam reikia turėti sukaupus įgūdžių, kurie padėtų nustatyti reikiamą taupymo lygį projektuojant būsimus rodiklius, apskaičiuojant dabartines diskontuotas pinigų vertes ir vertinant įvairius kintamuosius, tokius kaip pajamų pokyčius, infliaciją, pensijos dydį bei kitus, turėsiančius įtakos vartojimo lygiui ateityje.

1.3. Asmens finansinio saugumo elementai

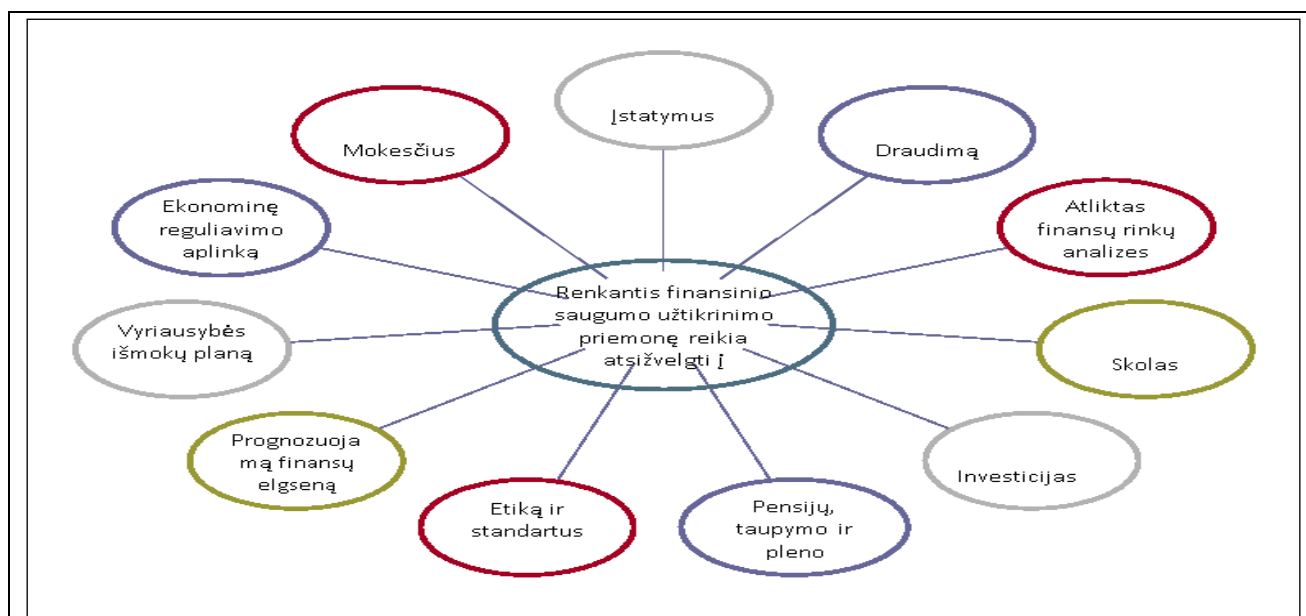
Siekiant teisingai įvertinti pageidaujamo finansinio saugumo užtikrinimo lygį, dar vadinamą finansine pagalve, reikia atsižvelgti ne tik į esamos makroekonominės aplinkos sąlygas, bet ir į subjektyvius, asmenines kriterijus. Surplienė (2010) išskiria šiuos asmeninius kriterijus: vidutinės mėnesio išlaidas, turimą turtą ir specialybę, išsilavinimą, amžių, šeimyninę padėtį, išlaikomų asmenų ir asmenų, uždirbančių pajamas, skaičių. Taip pat vertinant reikiamą finansinį saugumą derėtų atsižvelgti į ligų, traumų, nelaimingų atsitikimų tikimybę, paveldimumą, pomėgius, verslo kelionių dažnį ir kelionių atstumus.

Įvertinant tikėtiną atsargos fondo panaudojimą Surplienė (2010) išskiria tris atsargos fondo sudedamąsias dalis: apsauga, kurią užtikrina draudimo instrumentai, pinigines lėšas ir kitas likvidus turtas. Hanudin *ir kt.* (2011) kalbėdamas apie asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonių

apsisprendimą ir pasirinkimą naudoti, išskiria šiuos faktorius: požiūris, socialinė įtaka, religinė pareiga, valstybės parama.

Dagilienės ir Banionytės (2011) teigimu, jei asmuo racionaliai naudos valdomus finansus, jis ne praras, o išsaugos savo pinigus. Autorių teigimu, siekiant užtikrinti finansinį stabilumą, privaloma sąlyga, kad asmuo turėtų tikslą ir sukurtų asmeninį planą, tam tikslui pasiekti, įvertindamas visus galimus pavojus. Finansų planavimas atliekamas šiais etapais: vertinimas, tikslo nustatymas, detalaus plano sudarymas, plano vykdymas, stebėjimas ir pakartotinis vertinimas. Autorių teigimu, jei bus atlikti visi šie veiksmai, asmeniniuose finansuose bus pasiekti geri rezultatai.

Pagal Finansinių planavimų standartų vadybos (FPSB) direktyvą (2011) siekiant tinkamai įvertinti grėsmes ir tikėtiną naudą, finansinis planavimas turi apimti 11 skirtingų kategorijų.

3 pav. Nustatant finansinio saugumo užtikrinimo instrumento pasirinkimą vertinami kriterijai

Suprantama, kad pačiam asmeniui išanalizuoti visas šias sritis (žr. 3 pav.), tinkamai jas suprasti ir įžvelgti visus niuansus yra pernelyg sudėtinga, todėl tuo užsiima finansų stabilumo užtikrinimą siūlančių įmonių darbuotojai. Vertinant finansinio saugumo užtikrinimo alternatyvas anot FPSB (2011) vertėtų atsižvelgti į principus ir sukauptą patirtį atliekant finansinius planavimus, įvertinti finansų, turto, rizikos valdymo galimybes. Taip pat atlikti mokesčių, pensijų, turto, bei integruotą finansinį planavimą.

Vassalou, Xing (2004), Saltelli, Tarantola, Campolongo (2000) sutaria, kad vienas iš rizikingesnių finansinio saugumo užtikrinimo būdų, tačiau generuojantis didesnę naudą – investicijos. Autoriai teigia, kad rizika atsiranda dėl fondų rezultatų nuokrypio nuo laukiamo rezultato galimybės. Taikant jautrumo ir scenarijų analizes galima iširti fondo veiklos riziką apibūdinančius elementus ir juos įvertinti. Scenarijų analizė leidžia modeliuojant 3 galimus projekto įgyvendinimo scenarijus

(pesimistini, bazini ir optimistini) nustatyti keliu veiksniu poveiki projekto grynajai esamajai vertei (NPV) (Saltelli, Tarantola, Campolongo, 2000). Atliekant kintamuju itakos kokybine analize pasirenkami svarbiausi parametrai, kuriu pasikeitimas daro itaka fondo veiklos rezultatu efektyvumo kitimui, lyginant su bazinio varianto efektyvumu. Taigi apibendrinus Vassalou, Xing (2004), Saltelli, Tarantola, Campolongo (2000) nuomones, nustatyta, kad ivertinus galimus kitimus asmuo sutikdamas priimti didesne rizika gali pasirinkti investavima, kaip viena is finansinio saugumo uztikrinimo budu.

Valstybinio socialinio draudimo sistemos pagrindai buvo suformuoti 1991 m. ir iki 2002 m. vidurio remesi 1994–1995 m. pensiju reformos principais. Tad akivaizdu, kad gyvenimui tampant modernesniam ir keiciantis zmoniu poreikiams neisvengiamos pertvarkos ir sioje srityje (Bitinas, Guogis, 2011). Reformu butinumą Lietuvoje ypac skatino stiprejantis nepasitenkinimas dabartine „Sodros“ sistema, bei blogejancios socialines ir ekonominės sąlygos dėl esamos demografinės padeties – mažejantis gimstamumas, senėjanti visuomenė, emigracija, vyraujantis nedarbo lygis (Gudaitis, 2009). Swedbank atstovas Maždžierius (2013) teigia, kad II pakopos pensiju fondai – tai pirmas žingsnis geresnio pensinio apsirūpinimo link. Bitino (2011) nuomone pagrindinis pensiju sistemos uzdaviny – sukurti kiekvienam asmeniui senatvėje stabilu ir pakankama pajamu šaltini, įgyvendinant socialinio teisingumo ideją ir nesumažinant valstybės socialinės saugumo garantijos. Atsižvelgiant į tai, investavimas į pensiju fondus taip pat gali būti laikomas vienu iš patraukliu finansinio saugumo užsitikrinimo budu. J. Rėkuvienė (2006) analizuodama pensiju sistemos reformą Lietuvoje, atkreipia dėmesį į organizavimo ir finansavimo principus, kurie leidžia atskleisti pensiju sistemos reformos esmę, reikšmingumą ir kryptis. Vyrauja nuomonė, kad norint užtikrinti efektyvų sistemos įgyvendinimą reikia remtis šaliu sukaupusių gerą patirtį pavyzdžiu (Gylis, 2002). Analizuojant užsienio šaliu, įgyvendinusių pensiju sistemos reformą, metodologiją ir rezultatus galima išvengti sunkumų ir skeptiškumo, neigiamo gyventojų požiūrio su kuriuo susidūrė kitos šalys (Naraškevičiūtė, Strumyla, Juodelis, 2013). Skučienė (2011) pabrėžia, kad gyventojai gerai nesuprasdami sistemos veikimo principo ne tik pasyviai į ją įsitraukia, bet ir investuoja inertiškai, neįvertindami savo pasirinkimo efektyvumo ir galimos rizikos. A. Lavigne ir F. Legros (2006) priduria, kad asmenys rinkdamiesi investavimo alternatyvas vadovaujasi savo įsitikinimais, lūkesčiais, tačiau neatsižvelgia į racionalius skaičiavimus. Anot Herve (2003), Hinz, Rudolph, Antolin ir Yermo (2010) investicijos į akciju fondus yra tinkamesnės siekiant kuo greičiau gauti aukštą grąžą, tuo tarpu iš obligacijų fondų efektyvumas pajuntamas per ilgesnį laikotarpį. Todėl įvertinus įvairius kriterijus, lemiančius apsisprendimą dalyvauti pensiju kaupimo sistemoje, ir pasirinkimą į kokius aktyvus investuoti, galima būtų sudaryti modelį leidžiantį nustatyti pagrindinius faktorius, į kuriuos būtina atsižvelgti siekiant teisingai įvertinti pensiju fondo pasirinkimą kaip viena iš finansinio saugumo užtikrinimo alternatyvų.

Pagrindinis būdas garantuojantis finansinį stabilumą bet kuriame gyvenimo tarpsnyje, tai nuolatinis finansinis planavimas. Anot Gitman, Joehnk ir Billingsley (2013) finansinis planavimas – tai

procesas, susidedantis iš finansinės informacijos surinkimo, gyvenimo tikslų išsikėlimo, dabartinės finansinės padėties įvertinimo ir strategijų kūrimo arba planavimo. Strategijos susijusios su planų, idėjų turėjimu, kaip būtų galima įgyvendinti iškeltus tikslus esant dabartinei situacijai. Taip pat finansinis planavimas susijęs su ateities planų sudarymu ir nusistatytų tikslų siekimu, pasinaudojant įvairiomis finansinį saugumą garantuojančiomis priemonėmis. Tačiau renkantis finansines priemones, padedančias kurti finansinio stabilumo jausmą, reikia atsižvelgti į ekonominę situaciją, kad būtų galima jaustis saugiai keičiantis šalies ekonominei situacijai. Toliau darbe bus atliekamas galimų finansinio saugumo užtikrinimo priemonių nustatymas remiantis įvairiais atliktais tyrimais. Tačiau susiduriama su problema, kaip tinkamai įvertinti siūlomų finansinių priemonių naudą ir tinkamumą kiekvienam asmeniui. Dėl to kitų autorių taikytų metodų analizė juos adaptuojant, papildant siūlomus vertinimo metodus, leis įvertinti asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonių teikiamą naudą.

2. PRIEMONĖS DIDINANČIOS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO GALIMYBES

Asmeniniai finansai svarbi sritis kiekvienam. Nuo senų laikų žmonės norėdavo susirasti darbą, kad gautų pajamas ir galėtų padengti savo išlaidas. Jurevičienė (2015) asmeninius finansus apibrėžia, kaip asmens disponuojamus pinigų srautus, kurie apima prekių, paslaugų įsigijimą ar pardavimą, uždarbį, investavimą, kaupimą, rizikos mažinimą ir kitas su pinigais susijusias sritis, kurios vykdomos norint patenkinti savo, ar savo šeimos, poreikius. Klimavičienė (2007) papildydama anksčiau išsakytą požiūrį, priduria, kad asmeniniai finansiniai santykiai atsiranda judant piniginiams lėšoms jų formavimo ir naudojimo procese. Pirmasis asmens finansų temą Lietuvoje pradėjo analizuoti Rutkauskas. Jis suformavo požiūrį, kad asmeniniai finansai apima net tik pinigus, kuriais disponuoja namų ūkiai, bet ir teigė, kad asmeniniai finansai yra glaudžiai susiję su įvairiapusiais asmens ir kitų ekonominių subjektų piniginiiais santykiais. Anot Rutkausko (1999), kiekvieno namų ūkio finansinė situacija ypač svarbi ekonomikai, dėl jo dalyvavimo ekonominiuose santykiuose.

2.1. Asmeniniai finansai

Lietuvos banko 2009 m. išleistame „Finansinių paslaugų vadove“ aiškinama, kad asmeniniai finansai – tai nėra tik pinigai, kurie guli mūsų piniginiėje, kišenėje ar kortelės sąskaitoje arba kuriuos ką tik išleidome. Tvarkant asmeninius finansus, kasdienių išlaidų apskaita ir kontrolė yra labai svarbus, tačiau ne vienintelis dalykas.

2.1.1 Asmeninių finansų koncepcija

Lee ir kiti jau 2001 metais analizavo asmens finansinio saugumo valdymo aspektus. Autoriai analizuodami asmens finansų valdymą vertino paslaugas prieinamas internetu. Pagal juos, kaip ir Lietuvos banką, finansų valdymas apima ne tik prekių ir paslaugų pirkimo - pardavimo operacijas, bet ir turimų sąskaitų valdymą banke, indėlius, paskolas, investicijas, gyvybės ir ne gyvybės draudimo įmonių siūlomas paslaugas, pensijos formas, taupymo pasirinkimus ir kita.

Asmeninių finansų valdymas, pagal Varanauskienę (2009), suprantamas kaip:

- kasdieniniai piniginiai atsiskaitymai ir jų tvarkymas;
- trumpalaikių ir ilgalaikių finansinių planų sudarymas ir jų įgyvendinimas;
- apsidraudimas nuo galimų neplanuotų išlaidų ar nuostolių;
- racionalus turimo ar sukaupto finansinio turto paskirstymas.

Skirstydami pinigus kasdieniniams poreikiams, dažniausiai galvojame apie artimiausią mėnesį ar dar trumpesnę laikotarpį. Tačiau kartais tai pernelyg trumpas laikas, kad būtų galima finansiškai

pasiruošti norimiems įvykiams. Pavyzdžiui surinkti reikalingą pinigų sumą kokiam nors reikšmingesniai ar daugiau išlaidų reikalaujančiam įvykiui, tokiam kaip: išvykti į atostogų kelionę, nusipirkti automobilį, pradėti savo verslą, įsigyti būstą, išleisti vaikus į mokslą arba anksčiau išeiti į pensiją (Varanauskienė, 2009). Jei neturime plano, kai kurių įvykių gali tekti tiesiog atsisakyti arba pasirinkti netinkamą būdą gauti reikalingas lėšas. Asmuo neturintis pakankamai finansinių žinių, nemažstantis racionaliai, norėdamas patenkinti iškilusius poreikius gali nutarti per daug ir netinkamomis sąlygomis pasiskolinti lėšas. Taip pat jis gali nuostolingai laikyti ar netinkamai investuoti taupomus pinigus. Kita vertus, ne visus įvykius galime suplanuoti ar iš anksto numatyti. Apie kai kuriuos iš jų esame linkę kaip tik negalvoti, nes nenorime, kad jie įvyktų (nenorime susirgti, netekti darbo, prarasti turtą ir pan.). Tačiau nepasiruošus tokiems dalykams iš anksto, neapsidraudus nuo galimos jų sukeltų padarinių rizikos, papildomai, be iškilusių sunkumų, atsiranda dar ir piniginių nuostolių, nepriteklių problema.

Kiekvienas, ko gero, sutiktų, kad nesidomėdami siūlomomis įvairiomis finansinėmis paslaugomis, negalėsime išsirinkti tokios, kuri mums labiausiai tinka ir kuria didžiausią naudą. Varanauskienė (2009) kalbėdama apie finansus, asmens finansų valdymą lygina su įmonės finansų valdymu. Ji teigia, kad įmonių finansus tvarkantys žmonės – buhalteriai, finansininkai – buhalterijos ar finansų valdymo mokosi specialiai. Tačiau individualūs asmenys finansinių žinių formavimui ir finansinio raštingumo didinimui didelio dėmesio neskiria. Anot autorės, valdyti asmeninius finansus turbūt yra dar sudėtingiau negu visos įmonės. Taip atsitinka dėl to, kad tvarkant įmonės finansus, planuojamas laikotarpis yra trumpesnis. Biudžetai sudaromi trims – penkiems metams. O ilgesniam laikotarpiui susidaroma tik vizija, ko įmonė siekia. Taip įmonės gali pasinaudoti samdomų konsultantų paslaugomis, patarimais, nes jos valdo didesnes pinigų sumas. Taip pat įmonė gali plėstis be jokių apribojimų, o kai pajamų ar pelno nebegauna, tiesiog užsidaryti, nutraukti veiklą arba parduoti verslą. Tuo tarpu kai tvarkome savo asmeninius pinigus, turime galvoti apie kur kas ilgesnį laikotarpį – keliolika metų ar net kelis dešimtmečius. Suprantama, kad kuo ilgesnis laikotarpis, tuo sunkiau numatyti būsimus įvykius. Taip pat tikimybė, kad situacija pasikeis ne taip kaip planuota per ilgą laiką didesnė. Priešingai negu įmonės atveju, sumažėjus asmens pajamoms, jo gyvenimas nesibaigia, jis negali nutraukti savo gyvenimo ar jį perleisti kitiems. Tada tenka verstis iš to, ką pavyko sukaupti iki tol.

Varanauskienė (2009) pabrėžia, kad įmonės finansai tvarkomi racionaliai. Tai reiškia, kad visos įmonės patiriamos išlaidos turi būti suskaičiuotos ir pagrįstos. Priešingu atveju įmonės finansus tvarkantis žmogus būtų apkaltintas piktnaudžiavimu ar lėšų švaistymu. Tuo tarpu savo pinigus neretai leidžiame nepagalvoję, neįvertinę, ar tai pats naudingiausias pasirinkimas, o neretai išlaidų ir iš viso neskaičiuojame. LB „Finansinių paslaugų vadove“ rašoma, kad „kai tvarkome asmeninius ar šeimos finansus, skirstome juos šeimos nariams, kuriuos mylime besąlygiškai, į tai, ar atsiperka investicijos,

tiesiog numojame ranka.“ Žinoma, ne visada reikia ieškoti ekonominės naudos asmeniniuose santykiuose, tačiau pastebima, kad net ir priimdami grynai finansinius sprendimus, asmenys dažnai elgiasi neapgalvotai, neracionaliai. Tai lemia ne tik žinių, suvokimo, informacijos trūkumas, bet ir ryžto nebuvimas, laiko, noro trūkumas ieškoti ir analizuoti su finansiniais aspektais susijusią informaciją (Varanauskienė, 2009).

Įmonėje netinkamai finansus valdantis asmuo gali būti pakeistas kitu, tačiau savęs pakeisti negalime. Todėl valdydami savo finansus turime skirti daug didesnę dėmesį savęs tobulinimo, finansinio raštingumo didinimo srityje. Išmanydami asmeninių finansų valdymą, nebūtinai tapsime labai turtingi, bet galėsime tvarkytis taip, kad pinigų visada būtų tiek, kiek reikia, kad galėtume patenkinti kylančius poreikius ir norus. Žinių apie asmeninių finansų valdymą turėjimas leis lengvai apskaičiuoti, kada ir kiek pinigų gali prireikti. Taip pat didėja galimybės tinkamai pasirinkti instrumentus leidžiančius finansiškai pasiruošti laukiamiems ir nelaukiamiems įvykiams bei išsirinkti tinkamiausias finansines paslaugas esant tam tikrai situacijai.

Pagal asmens finansinius poreikius ir jo amžių, išskiriamos keturios asmeninius finansus tvarkančių asmenų kategorijos (žr. 2 lent.). Laikoma, kad jauni vieniši asmenys tik pradeda įgyti tam tikrus finansinius įgūdžius. Jie mokosi būti ekonomiškai nepriklausomi nuo tėvų, savarankiškai tvarko savo pinigus. Taip pat šiame etape asmenys pradeda naudotis įvairesnėmis finansinėmis paslaugomis – atsidaro sąskaitą, įsigyja mokėjimo kortelę, ima paskolą, vartojimo kreditą. Vieniši jauni asmenys yra linkę labiau rizikuoti, todėl jiems aktualus draudimas traumų atveju. Kadangi iki pensijos jiems likęs dar ilgas laikotarpis, renkamasi rizikingesnius, į akcijas orientuotus, pensijų fondus. Šios kategorijos asmenys neturi išlaikytinių, todėl gali greičiau ir lengviau keisti darbą, gyvenamąją vietą. Nors jie dar neturi sukaupę finansinio turto, tačiau jų žmogiškojo kapitalo lygis yra aukštas ir jie gali leisti didesnę nepastovumą. Tačiau jie yra priklausomi nuo nenumatytų aplinkybių, nuo kurių turėtų apsidrausti turėdami tam tikrą santaupų lygį, nenumatytiems atvejams.

Žmonėms sukūrus šeimą ir pradėjus gyventi kartu tenka priimti daug finansinių sprendimų. Pagrindiniai sprendimai su kuriais jie susiduria tai pirkti būstą ar nuomotį, kas ir kaip tvarkys jų bendrus šeimos pinigus, kaip ir kiek taupyti, skolintis. Sprendimas turėti vaikų taip pat turi finansinių pasekmių, atsiranda pareiga rūpintis vaikais, išleisti juo į mokslą, dėl ko finansinės išlaidos šeimoje išauga (žr. 2 lent.). Tačiau asmenims pradėjus gyventi kartu išlaidos vienam šeimos nariui sumažėja. Varanauskienė (2009) aiškina, kad gyvenimas kartu gali būti ekonomiškai naudingas dėl specializacijos. Tai reiškia, kad kiekvienas šeimos narys daro tai, ką geriausiai moka. Taip pat ekonomiškumas pasireiškia dėl pasidalijamų bendrų išlaidų, tokių kaip, būsto išlaikymo išlaidos, ir masto ekonomijos (virti iš karto du kiaušinius pusryčiams ekonomiškiau negu du kartus po vieną) (Varanauskienė, 2009). Jei šeimoje yra du dirbantys asmenys, tai jų pajamų šaltiniai yra didesni, o visų pajamų netekimo rizika yra mažesnė. Tačiau, jei dirba tik vienas iš šeimos narių, o išlaikytinių yra

keletas, tikimybė, kad šeima liks be pajamų, yra didesnė. Šiuos aspektus reikia įvertinti apskaičiuojant, kiek šeimai reikia turėti santaupų. Varanauskienė (2009) teigia, kad šiam tipui priskiriami asmenys turto dar neturi sukaukę, tačiau turi ir grąžinti anksčiau paimtas skolas, ir kaupti santaupas ateičiai. Turimi įsipareigojimai verčia asmenis pasirūpinti finansine apsauga, jei šeimos pajamos sumažėtų dėl šeimos maitintojo netekties, ligos ar tikimybės prarasti darbą. Kadangi tai gali būti didelės pinigų sumas, kurios viršija sukauptas santaupas taupomas nenumatytiems atvejams ir nėra kitų galimybių greitai gauti reikiamų lėšų pardavus turtą ir nepatyrus dėl to nuostolių, yra naudojamos draudimo įmonių siūlomomis paslaugomis.

2 lentelė. Asmens finansai ir gyvenimo etapai (LB, 2009)

	Jauni vieniši asmenys	Jaunos šeimos	Vidutinio amžiaus šeimos	Senyvi žmonės
Kasdieninė pajamų apskaita	Išlaidų planavimo ir kontrolės įgūdžiai formuojasi	Kasdieninės išlaidos dažnai keičiasi: pradėjus gyventi kartu, susilaukus vaikelio	Išlaidų planavimo ir kontrolės įgūdžiai susiformavę	Išlaidų planavimo ir kontrolės įgūdžiai susiformavę, kasdieninės išlaidos sumažėja
Dabartiniai poreikiai	Aktyvus gyvenimo būdas, darbo veiklos pradžia	Nuosavas būstas, savas verslas, atsiradę išlaikytiniai – vaikai	Išleiskus vaikus gyventi savarankiškai, sumažėja. Gali tekti pasirūpinti senstančiais tėvais	Kasdieninės išlaidos, didesnės išlaidos sveikatos priežiūrai
Būsiami poreikiai	Nuosavas būstas, pensija, keičiamas darbas, savas verslas	Vaikų išsilavinimas, pensija	Pensija	Kasdieninės išlaidos, sukaupto turto apsauga
Taupymo tikslai ar prioritetai	Pinigų atsarga nenumatytiems atvejams, lėšos pensijai	Pinigų atsarga nenumatytiems atvejams, lėšos pensijai, lėšos vaikams	Pinigų atsarga nenumatytiems atvejams, lėšos pensijai	Pinigų atsarga artimiausiems trejiems metams
Draudimas	Išmoka būtų reikalinga traumų ar ligos atveju	Reikalingas šeimos maitintojo gyvybės draudimas	Reikalingas šeimos maitintojo gyvybės draudimas, jei nesukaupta pakankamai turto	Paprastai būna labai brangus, todėl netikslingas
Sukauptas turtas	Paprastai neturi susikaupę jokio turto	Dar tik pradėdama kaupti, galima rinktis rizikingesnes ir tikėtinais pelningesnes kaupimo formas	Išleiskus vaikus į mokslus, turtas gali sumažėti. Tačiau, kai nebereikia išlaikyti vaikų, daugiau galima taupyti pensijai. Atsižvelgus į likusį laiką, kaupimo forma turėtų būti mažiau rizikinga negu jaunesniame amžiuje	Sukauptą turtą reikėtų saugoti tinkamai paskirstant. Lėšos, kurių reikės artimiausius trejus metus turėtų būti saugomos ne tiek nuo infliacijos, kiek nuo vertės sumažėjimo dėl nepalankių rinkos pokyčių

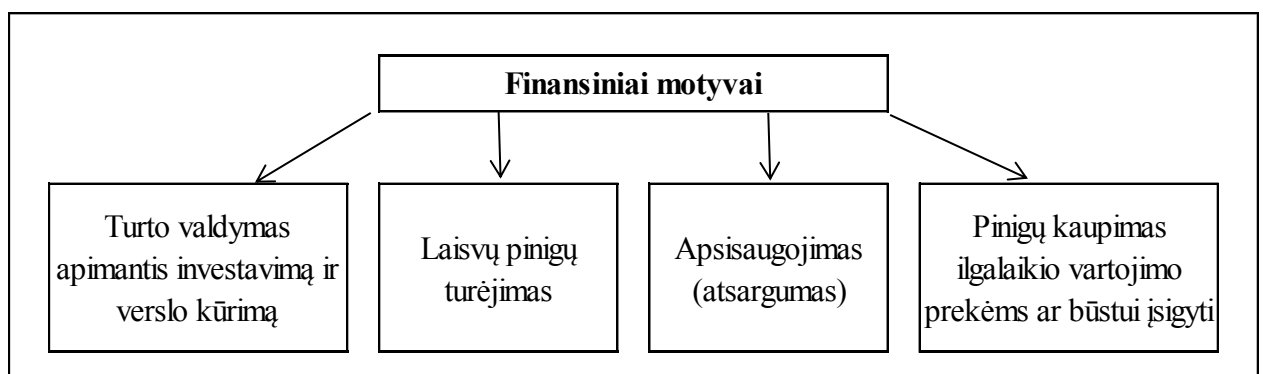
Trečia asmeninius finansus tvarkančių asmenų kategorija – vidutinio amžiaus šeimos. Šiai kategorijai priskiriami asmenys dažniausiai gauna didžiausias pajamas. Jų kvalifikacija yra aukšta, būna pasiekę karjeros aukštumas, turi patirties ir informacijos padedančios tinkamai įgyvendinti efektyvų asmeninių finansų valdymą. Taip pat vidutinio amžiaus šeimos jau yra sukaupusios tam tikrą turto kiekį arba išsimokėjusios dalį skolų. Tačiau vidutinio amžiaus šeimos susiduria su problema, kad nebelyka tokios laisvės kaip jaunesniame amžiuje. Lieka trumpesnis amžius iki pensijos, sudėtingiau keisti darbą. Taip pat sukaupus tam tikrą turtą, atsiranda problema, kaip jį išsaugoti. Todėl atsiranda poreikis peržiūrėti savo finansinius planus, visą ar tam tikrą dalį sukaupto turto apsaugoti nuo vertės sumažėjimo, sumažinti trumpalaikių rinkos kainų svyravimų sukeltą riziką.

Senyvi žmonės, dėl didelės gyvenimiškos patirties, turi puikius kasdienių išlaidų valdymo įgūdžius. Varanauskienė (2009) teigia, išėję į pensiją žmonės gali patogiai gyventi išleidami 20–30 proc. mažiau negu iki tol, dėl sumažėjusių poreikių. Anot Robert (2014) pasiekus šį gyvenimo etapą, žmogiškasis kapitalas jau yra išnaudotas ir asmuo turėtų gyventi pildydamas savo svajones ir nebeskirdamas laiko darbui. Kiekvienas asmuo per savo gyvenimą pereina visus keturis gyvenimo etapus, todėl jau nuo ankstyvo amžiaus turėtų atsakingai ir adekvačiai galvoti apie ateitį, o dabartinius sprendimus priimti įvertindamas būsimus ateities pasikeitimus.

2.1.2. Asmeninių finansų valdymas

Kiekvienas asmuo priėmęs sprendimą įsigyti tam tikrus finansinius produktus, remiasi tam tikrais finansiniais motyvais. Jurevičienė (2015) išskiria šiuos pagrindinius finansinius motyvus (žr. 6 pav.):

- laisvų pinigų turėjimas;
- apsisaugojimas (atsargumas);
- pinigų kaupimas ilgalaikio vartojimo prekėms ar būstui įsigyti;
- turto valdymas apimantis investavimą ir verslo kūrimą.

4 pav. Pagrindiniai motyvai skatinantys įsigyti finansinius produktus (Jurevičienė, 2015)

Laisvų pinigų turėjimas laikomas vienu pagrindiniu motyvu skatinančiu finansinių produktų įsigijimą. Anot Jurevičienės (2015), žmonės nuolat moka įvairius mokesčius, tačiau dažnai susiduria su ne apibrėžtumu, nes atsiranda nenumatytų trumpalaikių išlaidų. Taip pat ne visuomet yra aišku, kokios bus išlaidos ateityje, jei sutriktų sveikata ir sumažėtų darbingumas, asmuo susirgtų ir reikėtų pinigų gydymui, pasikeistų mokesčių tarifai ir padidėtų mokesčių suma. Anot Biko ir Rakauskienės (2007) į šią kategoriją galima priskirti ir taupymą pagyvenusių tėvų pagalbai ir priežiūrai, atsidedant dalį laisvų lėšų

Apsisaugojimo (atsargumo) motyvas yra susijęs su ekonominiu ciklu, kai didėja nedarbo tikimybė. Norint apsisaugoti nuo finansinių problemų praradus darbą, būtina taupyti juodai dienai. Laikoma, kad ekonomikos klestėjimo laiku, darbą vidutiniškai galima susirasti per 3 mėnesius, o sunkmečiu per 6 mėnesius (LB, 2009). Įvertinant šią statistiką, asmuo turėtų būtų susitaupęs bent trijų mėnesinių atlyginimų sumą, kuri leistų jam išlaikyti įprastą vartojimo lygį, kol ras naują darbą. Taip pat tam tikra pinigų suma turėtų būti sutaupyta nenumatytiems, nelaimės atvejams (Bikas, Rakauskienė, 2007).

Pinigų kaupimo ilgalaikio vartojimo prekėms ar būstui įsigyti motyvas skatina asmenis labiau sumažinti dabartinį vartojimą ir didesnę pinigų sumą skirti taupymui. Vadovaujantis šiuo motyvu, taupoma ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti, kurių nusidėvėjimas yra santykiniai negreitas. Tačiau prekių kaina yra aukšta ir jų įsigijimui reikia taupyti ilgesnį laiką. Dažnai asmenys siekdami įsigyti būstą ar kitas ilgalaikio vartojimo prekes naudojami vartojimo kreditais, lizingu. Tačiau prieš apsisprendžiant naudotis šiomis finansinėmis paslaugomis, asmuo turi įvertinti savo finansines galimybes vykdyti prisiimtus įsipareigojimus ateityje. O jeigu tai padaryti būtų sudėtinga, vertėtų kai kurių pirkinių atsisakyti .

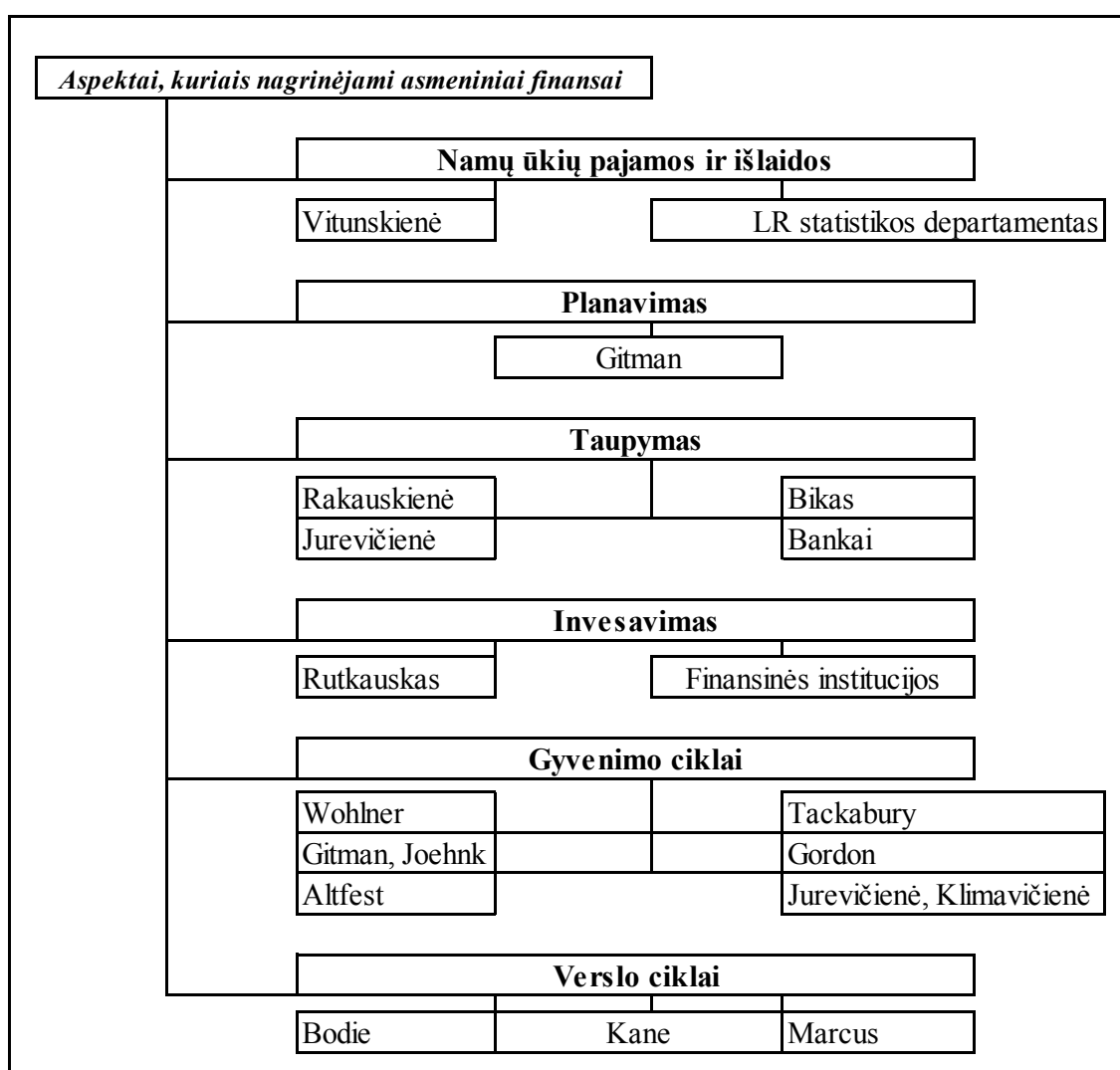
Ketvirtasis finansinis motyvas apima investavimą ir verslo kūrimą. Siekiant išlaikyti sukauptas lėšas, apsaugoti jas nuo nuvertėjimo ir užsitikrinti, kad pinigai būtų tinkamai įdARBINTI, dažnai pasirenkami tam tikri investavimo sprendimai. Anot Jurevičienės (2015) ir Klimavičienės (2007), dalis žmonių taupo lėšas vaikų ateičiai, mokslui, būstui, santuokai, pensijai ir kitoms reikmėms. Todėl jiems svarbu užsitikrinti pakankamą pinigų kiekį ateityje ar susitaupyti bent dalį perkamo būsto vertės.

Pass *ir kt.* (2007), Jurevičienė (2015) taip pat atkreipia dėmesį, kad priežastys dėl kurių asmenys priima sprendimu dėl finansinių paslaugų įsigijimo nėra grįstos tik anksčiau išvardintais motyvais. Autoriai išskiria šiuos veiksnius, darančius įtaką priimant sprendimą įsigyti tam tikrus finansinius produktus:

- finansines operacijas palengvinančių priemonių panaudojimo galimybės;
- galimybės pasinaudoti rizikos valdymu, susijusiu su draudimo produktais;
- poreikis ir galimybė skolintis, susijęs su vartojamaisiais kreditais ir paskolomis būstui;

Aptarti motyvai ir papildomi veiksniai rodo, kad gyventojų elgesį finansinių paslaugų rinkoje lemia įvairios kompleksinės priežastys. Priimant sprendimus, pasinaudoti tam tikromis finansinės paslaugomis ar jų grupėmis, vertinami bendrai keletas kriterijų, atskleidžiančių galimybes ir poreikius atlikti tam tikrus veiksmus susijusius su asmeninių finansų valdymu ir tinkamu panaudojimu. Taip pat priimant finansinius sprendimus turi būti įvertinamas ir jų galimas poveikis ateityje.

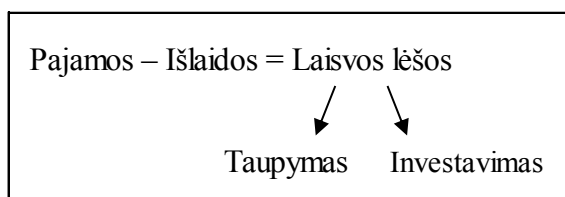
Analizuojant asmens finansinio saugumo užtikrinimo problemas susiduriama su skirtingų įvairių autorių požiūriu į asmeninius finansus. Pastebima, kad vieni autoriai didesnę dėmesį skiria asmeninių finansų planavimo analizei, kiti detalčiau gilinasi į vartojimo išlaidas. Taip pat dažnai diskutuojama apie investavimą, kaip vieną iš priemonių asmens finansinio saugumo užtikrinimo didinimui. Jurevičienė (2015) apibendrintai pateikia aspektus, kuriais nagrinėjami asmeniniai finansai (žr 5 pav.).

5 pav. Asmeninių finansų tyrimų sritys (Jurevičienė, 2015)

Visi šie veiksniai: namų ūkių išlaidos ir pajamos, planavimas, taupymas, investavimas, gyvenimo ir verslo ciklai daro labai didelę įtaką asmeniniams finansams ir jų valdymui. Tačiau analizuojant įvairių autorių atliekamus mokslinius tyrimus šia tema, galima pastebėti, kad asmeninius finansus jie nagrinėja fragmentiškai. Jurevičienė (2015) teigia, kad mokslininkai analizuoja atskirai tik

pajamas ir išlaidas, tik taupymą ar investavimą, ir nepateikia sisteminio požiūrio į šį procesą. Todėl ji pataria asmeninius finansus apibrėžti fundamentalia lygtimi (žr. 6 pav.).

6 pav. Asmeninių finansų lygtis (Jurevičienė, 2015)

Pagal šią lygtį asmeninius finansus sudaro trys kintamieji: pajamos, išlaidos ir laisvos lėšos, kurias galima pasirinktinai taupyti arba investuoti. Jurevičienė (2015) atkreipia dėmesį, kad dažniausiai, nagrinėjant asmeninius finansus, apsiribojama tik vienu kintamuoju, t.y. asmens turimomis laisvomis lėšomis ir jų valdymu. Šio kintamojo valdymui siūlomi įvairūs variantai: laisvas pinigus laikyti banko indėliuose, investuoti į akcijas, obligacijas, Vyriausybės vertybinius popierius, materialųjį turtą, meno kūrinius, ir kitus objektus turinčius ilgalaikę išliekamąją vertę. Tačiau asmeninius finansus ir priemones padedančias užtikrinti asmens finansinį saugumą reikėtų analizuoti kaip visumą, įvertinant visus kintamuosius bendrai, o ne išskaidžius į atskiras sritis. Anot Jurevičienė (2015) suvokus asmeninius finansus sudarančių kintamųjų tarpusavio sąveiką, jų valdymas taptų aiškesnis. Tai taip pat sudarytų galimybę pačiam žmogui, be ypatingos finansinių tarpininkų pagalbos, valdyti šį procesą. Kaip pavyzdžius Jurevičienė (2015) pateikia šiuos asmeninių finansų valdymo būdus:

- didinant pajamas ir nekeičiant išlaidų (vartojimo lygio), būtų galima padidinti turimų laisvų pinigų kiekį;
- taip pat padidinti laisvų pinigų kiekį galima nekeičiant pajamų lygio, tačiau mažinant išlaidas;
- sėkmingai investavus į vartojimo sritį, ateityje galima sumažinti išlaidas nebloginant, ar net pagerinant gyvenimo kokybę.

Vienas iš investavimo į vartojimo sritį pavyzdžių galėtų būti investavimas į buto šildymo sistemos rekonstrukciją.

Asmenų turimas turtas įvairiais gyvenimo etapais yra skirtingas. Mokslininkai nustatė, kad keičiantis žmonišką kapitalo ciklui sukaupiamas turtas iš pradžių intensyviai didėja, o vėlesniais laikotarpiais pradeda mažėti. Tai lemia, kad darbingo laikotarpio pradžioje asmens žmoniškasis kapitalas yra didelis, jis gali daug dirbti, turi nuolatinės pajamas, gali taupyti, turi pakankamai fizinių jėgų, kas leidžia didinti turimo turo lygį. Tačiau žmogui senstant, išsekvojant jo žmoniškąjį kapitalą, darbinės pajamos mažėja, asmuo išsena penisią, kai tenka pradėti gyventi iš jau sukauptų lėšų, taip mažinant turimą turto rezervą.

Biko ir Jurevičienės (2004) nuomone asmeniniam turto valdymui galioja bendros investavimo taisyklės. Tai reiškia, kad turi būti atliekamas rizikos ir likvidumo valdymas, norint pasiekti nusistatytą investicijų grąžą ir apsisaugoti nuo infliacijos. Jurevičienė (2015), Andriukaitis *ir kt.* (2009), Hallman Rosenbloom (2003) sutaria, kad finansus turi planuoti visi gyventojai. Sudėtingesnes ir įvairesnes turto valdymo priemones naudoja daug turto ir aukštesnes pajamas turintys asmenys. Tačiau autoriai pabrėžia, kad mažesnes pajamas gaunantiems asmenims trūksta informacijos apie finansų planavimo būdus. Anot jų, jeigu asmenys žinotų visas galimas priemones, jomis naudotųsi intensyviau.

Ekonomikos nestabilumas, mokesčių struktūra, dviejų dirbančių asmenų šeimoje buvimas, ekonominiai, socialiniai pokyčiai lemia ne tik asmeninių finansų planavimo poreikį, bet ir šio proceso sudėtingumą. Jurevičienė (2009) nustatė, kad dauguma asmenų mano neturintys pakankamai turto ir pajamų, kad jų atliekamos finansinės operacijos yra teisingos ir kryptingos, todėl jie nėra linkę planuoti savo finansų. Kai kurie asmenys mano, kad profesionalus finansų planavimas brangiai kainuoja ir užima didelę laiko dalį, todėl taip pat jo vengia. Amerikiečių mokslininkė atliktas tyrimas atskleidė, kad didelė dalis amerikiečių norėtų sistemingai valdyti asmeninius finansus, tačiau nepajėgia to padaryti. Pagrindinės to priežastys: pinigų turima daugiau negu reikia, todėl nesivarginama planuoti biudžeto arba pinigų turima per mažai. Taip pat nustatyta, kad daugelis respondentų savo finansinę situaciją laiko laikina, nors daugelis respondentų turi ilgalaikių įsipareigojimų bankams (Curry, 2003). Asmenys neatlikdami savo finansų planavimo, turėtų suprasti, kad to nedarymo išlaidos gali būtų labai didelės. Dėl visiško arba netinkamo asmeninių finansų planavimo šeima gali likti nepakankamai apsaugojusi nuo įvairių asmeninių nelaimių, pvz. šeimos maitintojo mirties, neįgalumo, sunkios ligos, dėl ko ženkliai sumažėtų pajamos. Dėl netinkamai diversifikuoto investicijų portfelio, neužtikrintos apsaugos senatvėje, dėl nepageidaujamų padarinių atsiradimo gali susidaryti dideli netikėti nuostoliai, išaugti daugiau nei būtina pajamų, turto, dovanojimo ir paveldimo turto mokesčiai. Dėl netinkamai atlikto finansinio planavimo, asmuo gali nepajėgti įgyvendinti anksčiau išsikeltų tikslų. Taip jis negalėtų išeiti anksčiau į pensiją, keliauti, mokytis, pakeisti darbą (Jurvičienė, 2015). Visai ta rodo, kad asmenins finansinio saugumo užtikrinimo didinimo klausimas yra aktualus ne tik pačiam asmeniui, bet ir jo šeimos nariams, norint išsaugoti jų gerovę. Norint pasiekti užsibrėžtus tikslus, turėti galimybes įgyvendinti svajones ir jaustis saugiai svarbu atsakingai planuoti asmeninius finansus bet kuriame gyvenimo etape.

2.2. Pensijų fondo pasirinkimas, kaip asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonė

Valstybinio socialinio draudimo sistemos pagrindai buvo suformuoti 1991 m. ir iki 2002 m. vidurio rėmėsi 1994–1995 m. pensijų reformos principais. Tad gyvenimui tampant modernesniau ir keičiantis žmonių poreikiams neišvengiamos pertvarkos ir šioje srityje (Guogis, 2002). Reformų būtinumą ypač skatino stiprėjantis nepasitenkinimas „Sodros“ sistema, bei blogėjančios socialinės ir ekonominės sąlygos dėl esamos demografinės padėties – mažėjantis gimstamumas, senėjanti visuomenė, emigracija, vyraujantis nedarbo lygis (Gudaitis, 2009). Swedbank atstovas Maždzierius (2013) teigia, kad II pakopos pensijų fondai – tai pirmas žingsnis geresnio pensinio apsirūpinimo link. Bitino (2011) nuomone pagrindinis pensijų sistemos uždavinys — sukurti kiekvienam asmeniui senatvėje stabilų ir pakankamą pajamų šaltinį, įgyvendinant socialinio teisingumo idėją ir nesumažinant valstybės socialinės saugumo garantijas. Rėkuvienė (2006) analizuodama pensijų sistemos reformą Lietuvoje, atkreipia dėmesį į organizavimo ir finansavimo principus, kurie leidžia atskleisti pensijų sistemos reformos esmę, reikšmingumą ir kryptis. Vyrauja nuomonė, jog norint užtikrinti efektyvų sistemos įgyvendinimą reikia remtis šalių sukaupusių gerą patirtį pavyzdžiu (Gylis, 2002). Analizuojant užsienio šalių, įgyvendinusių pensijų sistemos reformą, metodologiją ir rezultatus galima išvengti sunkumų ir skeptiškumo, neigiamo gyventojų požiūrio su kuriuo susidūrė kitos šalys (Naraškevičiūtė *ir kt.*, 2013). Skučienė (2011) teigia, jog gyventojai gerai nesuprasdami sistemos veikimo principo ne tik pasyviai į ją įsitraukia, bet ir investuoja inertiškai, neįvertindami savo pasirinkimo efektyvumo ir galimos rizikos. Lavigne ir Legros (2006) priduria, kad asmenys rinkdamiesi investavimo alternatyvas vadovaujasi savo įsitikinimais, lūkesčiais, tačiau neatsižvelgia į racionalius skaičiavimus. Anot Herve (2003), Hinz *ir kt.* (2010) investicijos į akcijų fondus yra tinkamesnės siekiant kuo greičiau gauti aukštą grąžą, tuo tarpu iš obligacijų fondų efektyvumas pajuntamas per ilgesnį laikotarpį. Tačiau renkantis asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemones reikėtų atsižvelgti į tai, kad dalyvavimas II pakopos pensijų fonduose naudingiausias asmenims, kuriems iki pensijos likę daugiau nei 45 metai.

Pagal finansų analitikų asociaciją pensijų fondai yra klasifikuojami į keturias kategorijas:

- vyriausybės obligacijų (konservatyvūs) fondai;
- mažos akcijų dalies fondai;
- vidutinės akcijų dalies fondai;
- akcijų fondai.

Pensijų fondas priskiriamas vienai iš kategorijų įvertinant maksimalią akcijų dalį investicijose, prisiimamą rizikos lygį ir tikėtiną ilgalaikį pelningumą (*žr.* 2 lent.).

3 lentelė. Finansų analitikų asociacijos pensijų fondų klasifikavimas (Finansų analitikų asociacija)

Pensijų fondo kategorija	Maksimali akcijų dalis investicijose	Rizika ir tikėtinas ilgalaikis pelningumas
Vyriausybės obligacijų (konservatyvūs) fondai	0 proc.	Mažiausi
Mažos akcijų dalies fondai	iki 30 proc.	Maži
Vidutinės akcijų dalies fondai	31-70 proc.	Vidutiniai
Akcijų fondai	71-100 proc.	Didžiausi

Vaičiulis (2009) teigia, kad „norint klasifikuoti, maksimali akcijų dalis investicijose apibrėžiama kaip pensijų fondo taisyklėse numatyta maksimali leistina akcijų dalis (procentas) nuo visos pensijų fondo vertės. Taigi, nekreipiama dėmesio į faktiškai investuojamą dalį akcijų rinkose, nes investuoti žymiai mažiau nei leistina maksimali riba gali būti laikinas strateginis investicijų valdytojo sprendimas. Vyriausybės obligacijų arba konservatyvūs pensijų fondai yra saugiausi, nes jų lėšos investuojamos tik į vyriausybės skolos vertybinius popierius (obligacijas) ir indėlius bankuose, tačiau tikėtina, kad jie vidutiniškai uždirbs ir mažesnę pelną. Didėjant akcijų daliai investicijose gali būti patirta didesnių nuostolių, kai akcijų rinkos krinta, tačiau galima tikėtis vidutiniškai didesnio pelno, jeigu investuojama ilgam laikui.“ Todėl finansininkai, analitikai sutaria, kad kai iki pensijos yra likęs ilgesnis laikotarpis verta rinktis rizikingesnius fondus ir tik palaiptui, artėjant pensiniam laikotarpiui, pereiti į saugesnius fondus. Lietuvos banko 2009 m. išleistame „Finansinių paslaugų vadove“ pabrėžiama, kad „kai iki pensijos lieka 7 metai, valdymo įmonės įstatymu yra įpareigotos rekomenduoti gyventojams pervesti pensijų lėšas į konservatyvų pensijų fondą. Be gyventojų amžiaus, kategorijos pasirinkimui svarbu ir gyventojų požiūris į riziką bei kitos asmeninės aplinkybės. Pavyzdžiui, iš esmės atsargus žmogus galėtų pasirinkti mažos ar vidutinės akcijų dalies fondą, nors jam iki pensijos būtų likę dar pora dešimtmečių.“ Plėtojant antros pakopos pensijų fondų veiklą, ne tik skatinami asmenys savarankiškai užsitikrinti aukštesnes pragyvenimo pajamas senatvėje, bet ir nuolat yra reguliuojama, prižiūrima, reglamentuojama pensijų fondų veikla, siekiant sukurti aiškią ir saugią sistemą.

Vertinant galimybę kaupti ar ne lėšas antros pakopos pensijų fonde galima įvertinti keletą argumentų. Pagrindiniai argumentai, kodėl nevertėtų pradėti kaupti lėšas antros pakopos pensijų fonde: liko nedaug metų iki pensijos. Laikoma, kad per trumpas laikas pradėti kaupti pensiją, jei iki pensijos liko mažiau nei 5 metai, nes per šį laikotarpį nebus spėta sukaupti reikšmingos sumos (SEB). Taip pat, jeigu asmuo gauna mažesnę negu valstybės nustatytas minimalus mėnesinis atlyginimas, jo sukauptą sumą nesiskirtų beveik nesiskirtų nuo valstybinės pensijos. Tačiau, jeigu iki pensijos liko daugiau negu dešimt metų, gaunamas aukštesnis atlyginimas asmuo turėtų apsvarstyti galimybę pasinaudoti antros

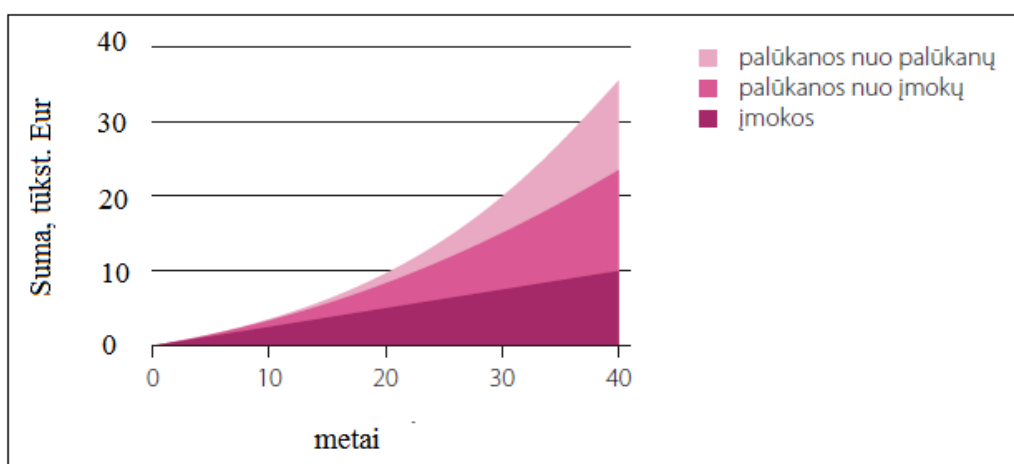
pakopos pensijų sistema. Taip jis galėtų senatvėje sumažinti savo priklausomybę nuo valstybės ir užsitikrinti didesnes pajamas. Be abejo, vienas iš argumentų skatinančių pasirinkimą dalyvauti antros pakopos pensijų fonde gali būti ir tai, kad sukauptos lėšos pensijų fonde yra paveldimos. Tai reiškia, kad asmeniui mirus anksčiau negu jis spėtų pasinaudoti savo sukauptomis lėšomis, jos būtų paveldimos, o ne atitektų valstybei (Andriukaitis *ir kt.*, 2009). Todėl asmuo jų neprarastų.

Vaičiulis (2009) kalbėdamas apie trijų pakopų pensijų sistemą, pakopas apibūdina taip:

- pirma pensijų pakopa – valstybinė pensija- tai valstybinė (Sodros) pensija, kuri bus mokama iš ateityje dirbančiųjų sumokėtų mokesčių Sodrai.
- antros pakopos pensijų fondai. Juose investuojama dabar valstybės surinktų Sodros mokesčių, kurie kaupiami žmogaus asmeninėje pensijų fondo sąskaitoje.
- trečios pakopos pensijų fondai. Juose investuoja pats žmogus, bet valstybė skatina taikydama gyventojų pajamų mokesčio lengvatą. Pasirinkus šią pakopą uždirbama ne tik iš investavimo, bet ir iš valstybės taikomos gyventojų pajamų mokesčio lengvatos.

Trečios pakopos pensijų fondai dar vadinami savanoriškais arba papildomo kaupimo pensijų fondais - tai investicinis fondas, į kurį asmuo savanoriškai periodiškai gali investuoti norimą pinigų sumą. Socialinė apsaugos ir darbo ministerija informuoja, kad sulaukęs pensinio amžiaus, asmuo gauna išmoką, kuri priklauso nuo šiame fonde sukaupto kapitalo dydžio (Andriukaitis *ir kt.*, 2009). Dalyvavimas trečios pakopos pensijų fonde nedaro įtakos socialinio draudimo pensijos dydžiui. Šios pakopos pensijų fonduose asmuo gali dalyvauti nepriklausomai nuo to ar moka mokesčius Sodrai ir ar dalyvauja antros pakopos pensijų kaupime. Įmokas į šį fondą dalyvis turi mokėti pats pagal su valdymo įmone pasirašytą sutartį, jos automatiškai nebe pervedamos, tačiau daugelis bankų teikia automatinio pervedimo į trečios pakopos pensijų fondus paslaugą, todėl kiekvienas visada gali šį procesą automatizuoti. Tereikia nueiti į banką ir nurodyti, kokią pinigų sumą kiekvieną mėnesį norima pervesti į trečios pakopos pensijų fondą. Įmokos gali būti periodinės arba neperiodinės ir jas įmokėti gali ir kiti asmenys, pavyzdžiui, darbdavys (SEB; Andriukaitis *ir kt.*, 2009; Guoga, 2002).

Pagrindinis trečios pakopos pensijų fondų privalumas yra mokestinės lengvatos. Socialinė apsaugos ir darbo ministerija pabrėžia, kad investuojant į pensijų fondus galima pasinaudoti 15 proc. pajamų mokesčio lengvata nuo pensijų įmokų. Šios lėšos bus pervestos deklaravus pajamas Valstybės mokesčių inspekcijai. Pinigai, gauti pasinaudojus šia lengvata, pervedami į sąskaitą, juos asmuo gali naudoti pagal savo poreikius taip kaip nori (LB, Andriukaitis *ir kt.*, 2009). Rekomenduojama šiuos pinigus reinvestuoti atgal į trečios pakopos pensijų fondą, dėl ko susidarytų sudėtinių palūkanų efektas ir taip gyvenimas pensijoje taptų dar gražesnis (*žr.* 7 pav).

7 pav. Sudėtinių palūkanų efektas (LB, 2009)

Vaičiulis (2009) teigia, kad „svarbi bet kokio ilgalaikio investavimo nauda yra sudėtinių palūkanų efektas. Jo esmė – kasmet vidutiniškai uždirbamos tam tikros palūkanos (ar pelnas), o kitais metais jau investuojamos ir pernykštės palūkanos, nuo kurių vėl uždirbamos palūkanos.“ Taigi, kaip matyti iš 5 pav., kuo ilgesnis kaupimo laikotarpis, tuo sparčiau auga kaupiama suma. Todėl įvertinant tai, kad pensijai paprastai kaupiama labai ilgą laikotarpį, kuris gali siekti net keturis dešimtmečius, uždirbamos „palūkanos nuo palūkanų“ gali ženkliai padidinti būsimos sukauptos pensijos sumą.

Tačiau svarbu paminėti, kad jeigu neišlaikoma trečios pakopos pensijų fondo iki 55 metų, jums teks valstybei grąžinti 21 proc. (15 proc. gyventojų pajamų mokestis ir 6 proc. socialinio draudimo mokestis) nuo į trečios pakopos pensijų fondą sumokėtų lėšų (Andriukaitis *ir kt.*). T.y. grąžinti visus pinigus kurie buvo atgauti iš valstybės (15 proc. GPM mokestis). Tad prieš renkantis lengvatą verta rimtai susimąstyti ar sugebėsite išlaikyti pinigus iki 55 metų. Jeigu abejojama tuomet paprasčiausiai reikia nesinaudoti mokestine lengvata, tada atsiimant pinigus nereikės mokėti 15 proc. valstybei (Socialinė apsaugos ir darbo ministerija). Bet tokiu atveju III pakopos pensijų fondas nedaug kuo skirsis nuo eilinio investicinio fondo.

Investuojant į III pakopos pensijų fondus į pensiją galima išeiti penkiais metais anksčiau. Mokant tokias įmokas, nuo kurių asmuo gauna daugiausiai naudos iš mokesčių lengvatos, išėję į pensiją, apie 20 – 40 proc. visų pastovių pajamų gali sudaryti III pakopos pensijų fondo išmokos (SEB).

Andriukaitis *ir kt.* (2009) pataria, kad renkantis III pakopos pensijų fondą, verta atkreipti dėmesį į fondo investavimo strategiją ir imamus mokesčius, nes fondo investavimo strategijos priklauso nuo to, kokia investicijų rizika ir kokį pelną galima uždirbti. Nusprendus kaupti papildomą pensiją, reikia atsižvelgti į tai, kokį laikotarpį pensija bus kaupiama, į mokesčius už pensijų fondų valdymą bei mokesčius nuo įmokos taip pat į kasmetinius mokesčius nuo sukaupto turto. Tačiau Andriukaitis *ir kt.* (2009) pabrėžia, kad mokesčių išlaidos turi ženklų įtaką fondų veiklos rezultatams. Kai tenka rinktis tarp dviejų kitais atžvilgiais lygiaverčių fondų (tos pačios pensijų fondų grupės fondų pelningumo ir

rizikos rezultatai vienodi) – verta rinktis fondą su mažesniais įmokos mokesčiais. Anot Balčienės (2006) darant prielaidą, kad panašios investavimo strategijos fondas turi panašias galimybes investicinei grąžai uždirbti – motyvas, kad mažesni mokesčiai leidžia investuoti didesnę įmokos dalį ir uždirbti daugiau, bus pakankamai svarus.

Potencialūs pensijų fondų dalyviai palankiau vertins tuos pensijų fondus, kuriuose yra taikomi mažesni administravimo mokesčių tarifai. Kaip pagalbiniai vertinimo veiksniai gali būti naudojami kiti kriterijai, tokie kaip Pensijų fondo portfelio vertė, kuri gali būti apibrėžiama kaip visų vertybinių popierių ar kitų įstatymuose numatytų investavimo objektų, į kuriuos yra investuotos pensijų fonde sukauptos lėšos, vertė (Balčienė, 2006). Taip pat gali būti ir kiti mokesčiai, kurie turėtų būti pateikti ir aptarti fondų prospektuose ir taisyklėse. Suprantama, kad mokami mokesčiai mažina fondo vertę, todėl svarbu suprasti jų įtaką galutiniam rezultatui (LB). Mokesčiai nuo turto atima daugiausiai lėšų, ypač kaupiant ilgą laiką, investuojant trumpai, daugiau dėmesio reikėtų skirti mokesčiams nuo įmokos, o sėkmės mokesčiai mažina fondo pajamingumą.

Kiekvienam asmeniui, kuris dar tik renkasi pensijų fondą, svarbu įvertinti pensijų fondo investavimo strategiją, nes visa investicijų rizika vis dėlto gula ant dalyvio pečių. Netinkamai pasirinkus investavimo strategiją, atsiranda didelė tikimybė pensijų fondų dalyviui prarasti savo investuotas lėšas. Pensijų fondo investavimo strategija tiesiogiai susijusi su investicine rizika. Kuo didesnę investicijų portfelio dalį sudaro akcijos, tuo investicinė rizika yra didesnė (SEB, Danske bankas). Tačiau tuo pačiu, kuo didesnė rizika, tuo didesnė tikėtina grąža arba nuostolingumas. Todėl kiekvienas asmuo, ketinantis tapti pensijų fondų dalyviu, turi įvertinti kokia investavimo rizika jam yra priimtina.

Pensijų fondai pagal investavimo strategiją gali būti konservatyvūs, mišrieji ir investuojantys tik į akcijas. Konservatyvūs pensijų fondai lėšas investuoja į Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos, Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos valstybių vyriausybių, centrinių bankų arba Europos centrinio banko išleistus ar jų garantuotus skolos vertybinius popierius (Danske bank, 2015). Tokių investicijų rizika yra nedidelė. Mišrieji pensijų fondai investuoja į skolos vertybinius popierius bei į įmonių akcijas, todėl tikėtinas didesnis investicijų prieaugis. Fondai, investuojantys tik į akcijas, pasižymi didesne rizika bei didesniu investicijų prieaugiu (LB).

Potencialūs pensijų fondų dalyviai siekdami savo tikslo – sukaupti kuo daugiau lėšų senatvei, pasirenkant tinkamiausią fondą turi atsižvelgti ir palyginti fondų veiklos rodiklius (Andriukaitis *ir kt.*, 2009). Kiekviena bendrovė klientams pateikia pensijų fondų ataskaitas už įvairius laikotarpius. Andriukaitis *ir kt.* pabrėžia, kad siekiant tinkamai ir objektyviai įvertinti pensijų fondo rezultatus ir palyginti juos su kitų bendrovių rezultatais, svarbu žinoti į kokius rodiklius reikia atsižvelgti.

Lietuvos bankas aiškina, kad fondo pelningumas – tai procentais išreikštas fondo apskaitos vieneto vertės pokytis per pasirinktą laikotarpį. Visi pensijų fondai skelbia dienos ar įvairių kitų ataskaitinių laikotarpių fondo vieneto vertės pokyčius.

Norint apskaičiuoti pensijų fondų pelningumą galima pasinaudoti Kancerevyčiaus (2009) siūloma formule

$$Pelningumas \equiv \frac{NAV_1 + D + G}{NAV_0} - 1 \quad (1)$$

čia:

NAV_1 – vienai akcijai tenkanti grynoji turto vertė metų gale;

NAV_0 – vienai akcijai tenkanti grynoji turto vertė metų pradžioje;

D - dividendai;

G - kapitalo prieaugis per laikotarpį.

Suprantama, kad esant vienodai rizikai investuotojai pirmenybę teiks fondui su didesniu pelningumu. Tuo tarpu esant vienodam pelningumui, patrauklesnis bus tas fondas, kurio rizika bus mažesnė. Todėl fondo riziką galima įvertinti skaičiuojant vidutinį standartinį nuokrypį arba Šarpo indeksą, kuris gali būti suprantamas kaip fondo gražos ir rizikos rodiklis (Norvaišienė). Šarpo rodiklis (2 formulė) parodo, kiek fondo papildomos gražos tenka vienam (standartinio nuokrypio) vienetui. Kuo šis rodiklis didesnis – tuo efektyviau veikia fondas.

$$SR = (PR - RFR) / PSD \quad (2)$$

čia:

PR – portfelio pelningumas;

RFR – nerizikinga norma;

PSD – portfelio normos vidutinis kvadratinis nuokrypis .

Taip pat Norvaišienė teigia, kad iš investicijos gauta nauda gali būti įvertinama skaičiuojant investicinę gražą pagal 3 formulę:

$$r = \frac{V_1 - V_0}{V_0} \quad (3)$$

čia:

V_0 – vertė laikotarpio pradžioje;

V_1 – vertė laikotarpio pabaigoje.

Suprantama, kad asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonės pasirinkimas priklauso nuo investavimo tikslų, priimtino rizikos laipsnio, fondo pelningumo, veiklos mokesčių, galimų taupymui skirti lėšų dydžio ir kitų subjektyvių veiksnių. Tačiau asmuo siekiantis aukšto finansinio saugumo neturėtų apsiriboti tik viena finansine priemone, o įvertinti galimybę suderintai naudoti ir kitas alternatyvas.

2.3. Asmens finansinio saugumo užtikrinimas naudojantis draudimo paslaugomis

Draudimo veikimo principas yra paremtas rizikos išskaidymu. Draudimo įmonėms susidaro galimybė išskaidyti riziką išdalijant vieno asmens riziką visiems besidraudžiantiesiems, dėl to, kad grupė asmenų – draudimo įmonės narių- suneša tam tikrus piniginius įnašus į tam tikrą fondą, iš kurio vėliau nelaimės atveju bet kuriam iš jų kompensuojami jo patirti praradimai (Dorfman, Cather, 2012). Vaitkunskienė ir Andriukaitis (2009) paaiškina, kad taip yra dėl to, nes „šiam fonde dalyvauja daug asmenų, o, kaip minėta, nelaimės atsitikimas yra tik tikėtinas (vadinasi, kompensacijos išmokėjimas ir atitinkamas fondo sumažėjimas irgi yra tik tikėtini), fondo dalyviai, užsitikrindami galimybę gauti kompensaciją nelaimės atveju, gali sunešti vienam asmeniui santykinai nedidelius įnašus, tačiau bendrai sukaupti gana didelį piniginių lėšų rezervą. Kiekvieno draudimo fondo dalyvio rizika patirti nuostolius išskaidoma tarp visų fondo dalyvių, gerokai sumažinant bet kurio dalyvio galimus nuostolius atsitikus nesėkmei.“ Todėl toks draudimo, kaip neigiamų rizikos padarinių valdymo įrankio, privalumas yra tai, kad už santykinai nedidelį įnašą asmuo gauna žymiai didesnę kompensaciją. Todėl gauta kompensacija jam leidžia sušvelninti arba visiškai eliminuoti nepageidautinų aplinkybių sukeltus padarinius.

Aptartas draudimo įmonių veikimo principas rodo, kad asmeniui, siekiant užsitikrinti apsaugą dėl galimų nesėkmių ateityje, pakanka gerokai mažesnės pinigų sumos, negu jam reikėtų savarankiškai, vienam pačiam, išgyventi galimų nesėkmių sudarytus padarinius. Tačiau Andriukaitis taip pat atkreipia dėmesį, kad reikėtų nepamiršti ir kito būtino minėto draudimo elemento – neapibrėžtumo. Tai reiškia ne tik nelaimės atsitikimą, bet ir situaciją, kai nelaimės neįvyksta. Šiuo atveju į draudimo fondą sumokėta draudimo įmoka draudėjui negražinama. Tokios situacijos buvimas leidžia suprasti tai, kad draudimo įmoka yra savotiškas mokestis už garantiją, kad nelaimės atveju apdraustajam bus suteikta finansinė kompensacija - draudimo išmoka. Tačiau, jei draudžiamasis įvykis neįvyks, asmuo finansinės naudos negaus, bet bus apsaugojęs nuo galimų nepalankių netikėtumų ateityje. Mokėdamas draudimo įmonei, jis sumažino savo riziką ir padidino tikimybę, kad jo įprastas gyvenimas radikaliai nepasikeis atsiradus nepageidaujamiems padariniams.

Lietuvos banko išleistame „Finansų valdymo vadove“ kalbama, kad pastaruoju metu plėtojantis draudimui, ir ypač gyvybės draudimui, draudimo paslauga tapo kompleksiškesnė, sudėtinė. Dėl šios priežasties dažnai šiuolaikinė gyvybės draudimo sutartis apima ne tik draudimo nuo tam tikros rizikos elementą, bet ir tam tikrą lėšų kaupimo ar investavimo paslaugą. Tai leidžia asmeniui, ne tik sumažinti riziką dėl nepalankių įvykių pasireiškimo, bet ir sukaupti tam tikrą pinigų sumą ateičiai. Taip atsitinka dėl to, kad dalis draudimo įmokos yra skiriama apdraudžiamai rizikai padengti ir rezervui formuoti, o kita dalis „priklauso nuo draudimo sutarties pobūdžio, kaupiama ar investuojama. Dėl šios priežasties

pasibaigus draudimo sutarčiai, net jeigu jokių įvykių nebuvo, draudėjas gauna sukauptą ar uždirbtą pinigų sumą.

Visuotinai yra suprantama, kad pagrindinė draudimo paskirtis – kompensuoti nuostolius. Tai reiškia, kad, įvykus draudžiamajam įvykiui, asmuo turi gauti tokio dydžio draudimo išmoką, kuri leistų atkurti situaciją, buvusią prieš įvykį (Dorfman, Cather, 2012). Suprantama, ne visais atvejais įmanoma patirtą žalą objektyviai įvertinti pinigais (žmogaus mirtis, sužalojimas, darbingumo praradimas). Tokiais atvejais draudimo sutartyje draudikas su draudėju iš anksto susitaria, kokioms aplinkybėms pasireiškus, kokio dydžio suma bus išmokama.

Andriukaitis ir kiti (2009) primena, kad ketindami sudaryti gyvybės draudimo sutartį tiek draudėjas, tiek draudikas turi pateikti teisingą informaciją, kuri leistų draudikui vertinti prisiimamą draudimo riziką, o draudėjas – būsimos draudimo sutarties sąlygas. Abiejų pusių pateikiama informacija turi būti aiški ir suprantama. Sudarydamas draudimo sutartį, draudikas įsipareigoja, atsitikus draudžiamajam įvykiui, naudos gavėjui mokėti draudimo išmoką. O draudėjas, pagal sutartyje numatytas sąlygas, privalo draudikui mokėti įmokas už gaunamą apsaugą.

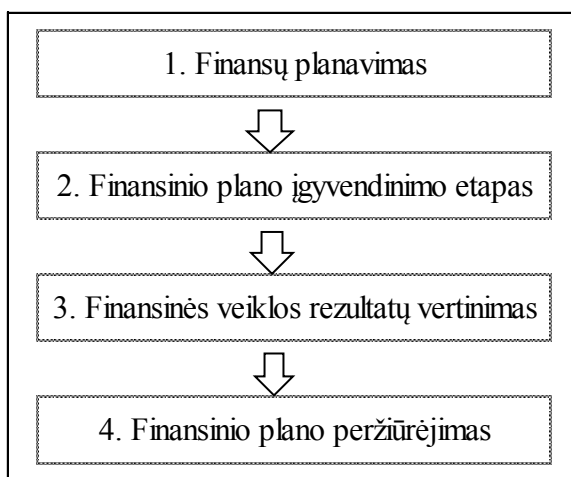
Lietuvoje draudimo rinka pradėjo formotis dvidešimto amžiaus pabaigoje. Tuo metu Lietuvoje steigėsi naujos draudimo įmonės, užsienio draudimo įmonės pradėjo vykdyti investicijas į Lietuvos gyvybės draudimo rinką. Lietuvos rinkos plėtros suaktyvėjimas pastebimas 1996 m. priėmus naują Lietuvos Respublikos draudimo įstatymą, kuria draudimas jau yra išskirtas į dvi rūšis: gyvybės ir ne gyvybės draudimą. Pastaruoju metu yra pastebimos tendencijos, kad Lietuvos draudimo rinkoje vis didesnę dalį užima gyvybės draudimas. Kadangi ši draudimo sritis turi didelę socialinę reikšmę, gyvybės draudimo įmonių veiklos tendencijų ir rezultatų analizė yra svarbi, siekiant išvengti šių įmonių veiklos sutrikimų ir bankrotų, kai įmonė nebegali vykdyti savo įsipareigojimų taip sukeldama neigiamą poveikį visuomenei. Atsižvelgiant į tai, kad draudimo bendrovių veikla yra svarbi tiek visos šalies ekonomikai, tiek kiekvienam draudėjui, nes draudimas padeda pasidalyti ir perskirstyti riziką. Asmuo siekdamas užsitikrinti savo finansinį saugumą, pasinaudojus draudikų paslaugomis, turėtų įvertinti ir šių įmonių finansinį patikimumą ir veiklos efektyvumą.

2.4 Asmeninių finansų valdymo galimybės

Asmeninių finansų valdymas gali būti apibrėžiamas kaip finansinio turto valdymo procesas, kuris vykdomas remiantis tam tikrais principais. Asmeniniai finansai – tai namų ūkių pajamos ir išlaidos. Kitaip tariant, tai pinigai, kuriuos asmuo gauna kaip pajamas ir išleidžia, siekdamas kurti piniginius santykius ir patenkinti išskylančius poreikius. Dėl šios priežasties asmeninius finansus, jų susidarymo ir panaudojimo procesus, būtina planuoti. Nuolatinis finansų planavimas leidžia užtikrinti situaciją, kad lėšų visuomet pakaktų tiek šiuo metu, tiek netolimoje ir tolimoje ateityje.

Anot Jurevičienės (2015) pensijos planavimas iš anksto, kai kaupiama pinigų pensiniam laikotarpiui, kai nebeliks su darbo santykiais susijusių pajamų, yra vienas iš būdų užsitikrinti finansinį saugumą ateityje. Įvairių asmenų pajamų ir išlaidų santykis skirtingais gyvenimo etapais skiriasi. Tačiau autorė teigia, kad sulaukus pensijinio amžiaus, jeigu kaupimu nebuvo pasirūpinta iš anksto, susidarys tokia situacija, kai pajamos bus mažesnės už reikalingas lėšas poreikiams patenkinti. Dėl šios priežasties pensijos planavimas darbingu laikotarpiu, turėtų kiekvienam asmeniui būti pagrindinis tikslas, kuriam teikiamas prioritetas.

Asmeninių procesų valdymas yra suprantamas kaip asmens priimamų finansinių sprendimų procesas ir yra susietas su konkrečiu žmogumi. Siekiant užtikrinti asmens finansinį saugumą, finansų valdymas turi būti atliekamas sklandžiai ir tam tikra tvarka. Jurevičienė (2015) siūlo asmeninių finansų valdymą skirstyti į keturis etapus (žr. 8 pav.).

8 pav. Asmeninių finansų valdymo procesas (Jurevičienė, 2015)

Pirma ir svarbiausia asmeninių finansų valdymo funkcija yra planavimas. Šis etapas gali būti suprantamas kaip strategija, kuri leistų žmogui įvertinti dabartinę jo situaciją ir nusistatyti priemones, kurios leistų pasiekti užsibrėžtų tikslų. Hallman, Rosenbloom (2003) ir Jurevičienė (2015) asmeninių finansų planavimą apibrėžia kaip koordinuotą ir išbaigtą planų rengimą ir įgyvendinimą, siekiant iš anksto nusistatyti finansinių tikslų. Jau 1997 m. Brain teigė, kad reikia skatinti asmenis pereiti nuo atsitiktinio pinigų valdymo prie aiškiai apmąstyto, kontroliuojamo ir racionalaus pinigų valdymo. Kontroliuojamas pinigų valdymas yra vienas iš būdų kaip efektyviai turimas lėšas paskirstyti galimiems ateities poreikiams padengti. Finansinio plano turėjimas leidžia lengviau susiorientuoti esamoje situacijoje, greičiau sureaguoti į besikeičiančią aplinką, kas sukuria didesnę finansinio saugumo jausmą.

Rutkauskas (1999) ir Jurevičienė (2015) išskiria šiuos finansinio planavimo privalumus (žr 9 pav.):

9 pav. Finansinio planavimo teikiami privalumai (adaptuota pagal Jurevičienė, 2015; Rutkauskas, 1999)

Finansinė laisvė, pajamų efektyvumo ir finansinių veiksnių kontrolės didinimas, ekonominio neapibrėžtumo mažinimas ne tik sukuria stabilumo jausmą, bet ir padeda kovoti su asmens finansinio saugumo užtikrinimo problemomis. Pagrindiniai komponentai sudarantys asmeninius finansus gali būti išskiriami šie:

- išlaidų valdymas – racionalus pajamų paskirstymas vartojimui ir taupymui;
- rizikos valdymas gali apimti gyvybės ir ne gyvybės bendrovių siūlomas paslaugas;
- įsipareigojimų (kreditų) valdymas siejamas su tinkamai priimtais skolinimo sprendimais, kurie garantuoja, kad įsigytas turtas už pasiskolintas lėšas neša didesnę grąžą negu mokamos palūkanos už paskolą.;
- pensijos planavimas – tai kiekvieno asmens pensijos kaupimas dalyvaujant antros arba trečios pakopos pensijų sistemoje;
- mokesčių valdymas suprantamas kaip pasinaudojimas galimomis mokestinėmis lengvatomis;
- turto valdymas, investavimas – tai finansinis investavimas, bei investicijos į nekilnojamą ir kitą materialų turtą;
- paveldimo turto planavimas, galimų su paveldėjimu susijusių mokesčių įvertinimas;
- pajamų didinimas, karjeros planavimas leidžia ne tik susikurti finansinį saugumą, bet ir garantuoja emocinį pasitenkinimą.

Siekiant atlikti detalų, išsamų ir kuo tikslesnį planavimą, reikia įvertinti visus šiuo komponentus. Pereinant prie finansinio planavimo įgyvendinimo etapo reikia griežtai vadovautis nusistatytu veiksnių planu ir jį modifikuoti tik pakitus tam tikriems kriterijams. Netikėtai pagausėjus šeimos narių skaičiui, neplanuotai pakitus pajamoms, atsitikus nelaimingiems įvykiams, kurie turi didelės įtakos gaunamos

pajamoms ir patiriamoms išlaidoms. Tokiu atveju, matant, kad užsibrėžto plano įgyvendinimas yra per sudėtingas arba nebe įmanomas, reikėtų grįžti į pirminį etapą ir atsižvelgiant į pakitusias sąlygas finansinį planą modifikuoti.

Trečiasis etapas – finansinės veiklos rezultatų vertinimas – turėtų būti atliekamas nuolat vertinant kaip faktiškai sekasi įgyvendinti planus. Asmuo turėtų įvertinti kokie yra faktinio plano įgyvendinimo tempai, ar neatsilieka nuo plano. Jeigu nustatoma, kad realiai situacija yra kitokia, negu buvo tikėtasi, reikėtų įvertinti priežastis, kurios lėmė neatitikimą. Išanalizavus priežastis reikia įvertinti ar jos priklauso nuo asmens, ar jų neįmanoma paveikti. Tiek jeigu finansinės veiklos rezultatai asmenį tenkina, tiek jei netenkina reikėtų tam tikrais laiko intervalais peržiūrėti finansinį planą. Jei veiklos rezultatai asmens netenkina, peržiūrint finansinį planą reikia nustatyti sritis, kuriose derėtų imtis tam tikrų pakeitimų. Tuo tarpu, jeigu finansinės veiklos rezultatas asmenį tenkina, vis tiek vertėtų peržiūrėti finansinį planą ir pabandyti išvystyti sričių, kurias būtų galima dar labiau išnaudojant pagerinti gaunamus rezultatus.

Norint efektyviai naudoti turimas lėšas, kad nebūtų patirtas neplanuotas nepriteklis ir asmuo jaustųsi apsaugotas nuo finansinių problemų svarbu išmanyti asmeninius finansų komponentus, kuriuos vertinant galima susidaryti finansinį planą tiek tolimai, tiek netolimai ateičiai. Finansinės strategijos turėjimas leidžia asmeniui jaustis saugiau priimant tam tikrus finansinius sprendimus ir dalyvaujant finansiniuose santykiuose.

2.5. Tinkamų finansinių sprendimų priėmimas

Finansų teorijos bando formalizuoti ekonomikoje vykstančius reiškinius. Tačiau ekonomikos išskirtinumas yra tas, kad joje vykstantiems procesams sąmoningai ir nesąmoningai didelį poveikį daro žmogus. Todėl, skirtingai nuo daugelio mokslų, sunku vienareikšmiškai paaiškinti ekonomikos pokyčius. Jurevičienė (2015) teigia, kad pastaraisiais metais išpopuliarėjo vadinama ekonominė, finansinė elgsena, kuri, remdamasi psichologiniais aspektais ir sociologiniais reiškiniais, bando pagrįsti ekonomiką ir finansus.

Anot Jurevičienės (2015) „esminis Keynes (1936) sukurtos teorijos teiginys – vartojimas priklauso nuo esamojo pajamų lygio, o palūkanų normos, pinigų kiekis, paskolų gavimo galimybės ar ekonominiai lūkesčiai visuminio vartojimo kitimui didelės įtakos neturi.“ Absoliučiąją pajamų hipotezėje Keynes (1936) individo disponuojamas pajamas išskiria į vartojimą ir taupymą:

$$Y = C(Y) + S(Y) \quad (4)$$

čia:

Y – pajamos;

C - vartojimas;

S – taupymas.

Keynes (1936) savo sudarytame modelyje vartojimo ir pajamų priklausomybę išreiškia tokia tiesine arba logaritmine funkcija:

$$c_t = \alpha + \beta y_t \quad (5)$$

čia:

c_t – visuminis vartojimas;

y_t – disponuojamos pajamos;

β – parametras, apibūdinantis ribinį vartojimo polinkį didėjant pajamoms, kuris turėtų būti artimas 1, bet už jį mažesnis;

α – nuo pajamų nepriklausomų vartojimo išlaidų parametras, kuris turėtų būti nedidelis ir būtinai teigiamo ženklo.

Jurevičienė (2015) analizuodama Keines hipotezes išskiria šias jo formuojamas prielaidas:

- augant disponuojamoms pajamoms vartojimas didėja mažesniu tempu nei pajamos. Tai reiškia, kad didėjant pajamoms vartotojai didesnę pinigų dalį sutaupo;
- augant disponuojamoms pajamos vartojimo ir pajamų santykis mažėja. Tai reiškia, kad individai, gaunantys didesnes pajamas, taupymui gali skirti didesnę pajamų dalį negu mažiau turtingi asmenys;
- vartojimas priklauso tik nuo dabartinių pajamų.

Pagal šią Keynes teoriją asmenų finansinę elgseną turėtų lemti tik gaunamos pajamos, o kiti veiksniai negali daryt jokios įtakos priimant finansinių produktų įsigijimo sprendimus. Tačiau realiai asmens apsisprendimą dalyvauti finansiniuose santykiuose ar nuo jų susilaikyti lemia ne tik gaunamos pajamų lygis, bet ir psichologiniai, socialiniai, ekonominiai veiksniai.

Jurevičienė (2015) apibendrinama sako, kad „racionalių finansų paradigma neatsižvelgia į tokius veiksnius, kaip psichologiniai žmogaus motyvai, skirtingų namų ūkių lūkesčiai, informacijos nepakankamumas.“ Dėl tokios situacijos kyla problema, kad racionalių finansų sąvoka, koks yra teoriškai optimalus ekonominio subjekto pasirinkimas, visiškai neapibrėžia realaus asmens pasirinkimo. Ekonominės elgsenos sąvoka susiformavo po to, kai buvo sukaupta daug empirinių ir eksperimentinių įrodymų, leidžiančių teigti, kad, atliekant sprendimų priėmimo prognozę, negali remtis tik beribio racionalumo nuostata. Baker (2010), Ricciardi ir Simon (2000) atlikti tyrimai įrodė, kad prognozuojant asmenų priimamus ekonominius sprendimus, reikia atsižvelgti ir į psichologinius veiksnius.

Herbert (2007) ištyrė, kad asmenys renka jiems pasiekiamą informaciją, ją vertina, analizuoja ir naudoja tol, kol pasiekia pakankamą žinių lygį, kad galėtų priimti juos tenkinantį sprendimą. Tačiau Herbert atkreipia dėmesį, kad asmuo apsiriboja ne optimaliausio, geriausiai, jo poreikius atitinkančiu sprendimu, o tik teikiančiu pirminius lūkesčius. Mokslininkas pabrėžia, kad gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad asmenys apsiriboja tuo, kas atitinka jų poreikius ir neieško alternatyvų, kurios,

tikėtina, duotų dar didesnę naudą ir suteiktų aukštesnį finansinio saugumo garantą. 2007 metais atliktas individualių investuotojo priimamų sprendimų tyrimas, kurio metu buvo nustatyti finansų elgsenos veiksniai darantys įtaką investuotojui (Fischer, Gerhardt, 2007). Tyrimo metu buvo išskirti šie pagrindiniai veiksniai: baimė, prisirišimas, godumas, perdėta saviklioja, optimizmas, minios jausmas ir tendencija skirti daugiau dėmesio nesenai įgytai patirčiai (Jurevičienė, Jermakova, 2012).

Lusardi ir Mitchell (2011), bei Banks ir Oldfield (2007) atliktų tyrimų rezultatai patvirtina ryšį tarp namų ūkių turto lygio ir finansinio raštingumo. John *ir kt.* (2009) nustatė, kad finansinio raštingumo lygio nustatymas gali būti paremtas keliais nesudėtingais klausimais, kuriais įvertinamas asmens gebėjimas skaičiuoti trupmenas, procentus, atlikti sudėties veiksmus. Mokslininkai nustatė, kad pagal šį vertinimo kriterijų aukštesnis finansinis raštingumas būdingas vyresnio amžiaus asmenims. Nors yra svarių įrodymų, kad asmens finansinis išprusimas, skaičiavimo gebėjimai paveikia valdomo turto kiekį, tačiau yra daug mažiau suprantama, koks yra ryšys tarp turto rūšies ir skaičiavimo gabumų (Johnson ir Graff, 2009). Gustman *ir kt.* (2012), atlikdami tyrimą siekė nustatyti ar finansinės žinios, ypač žinios apie pensijas ir socialinę apsaugą, turi įtakos priimant turto apsaugos sprendimus. Šio tyrimo tikslas yra įvertinti ar skaičiavimo ir kiti kognityviniai gebėjimai, lemia ir didesnes finansines žinias, kas skatina didesnę taupymo lygį pensiniam laikotarpiui. Tyrime dalyvavo namų ūkiai, kuriuose bent vienas šeimos narys yra 51-56 metų amžiaus. Gauti rezultatai rodo, kad didesni skaičiavimo gebėjimai lemia tai, kad lėšos investuojamos į finansines priemones nesusijusias su pensijomis ir socialines garantijas didinančiomis priemonėmis.

2006 m. Indijoje ir Indonezijoje buvo atliktas gyventojų finansinio raštingumo nustatymo tyrimas (Cole, Sampson, Zia, 2011). Tyrimo tikslas buvo įvertinti jų gebėjimą suprasti siūlomų finansinių priemonių sąlygas, naudojimo galimybes, skirtumus ir panašumus. Atrinktai tiriamai imčiai buvo užduodami keturi klausimai:

1. Įsivaizduokite, kad Jūs trim mėnesiams pasiskolinote 100.000 Rp., kai palūkanų norma - 2 proc. per mėnesį. Po trijų mėnesių Jūs būsite skolingas mažiau nei 102.000 Rp, lygiai 102.000 Rp., ar daugiau nei 102.000 Rp.
2. Jeigu Jūs laikote 10000 Rp. taupomojoje sąskaitoje, už kurias mokamas 1 proc. metinės palūkanos, o vartojimo prekių ir paslaugų kainos pakyla po 2 proc. kasmet, ar po metų Jūs galėsite nusipirkti daugiau, mažiau ar tiek pat prekių už turimą sumą?
3. Kaip manote, rizikingiau auginti vieną kultūrą ar kelių rūšių augalus?
4. Įsivaizduokite, kad Jums reikia pasiskolinti 500.000 Rp. Du asmenys Jums siūlo paskolą. Vienas jų sutinka Jums paskolinti reikiamą sumą su sąlyga, kad grąžinsite jam 600.000 Rp. po mėnesio. Antras skolintojas siūlo paskolinti pinigus, jeigu po mėnesio grąžinsite 500.000Rp. ir sumokėsite 15 proc. palūkanas. Kuris skolintojas siūlo geresnes sąlygas?

Šie klausimai leidžia įvertinti asmenų finansinio raštingumo lygį, supratimą apie riziką ir gebėjimą palyginti skirtingas alternatyvas, siekiant pasirinkti naudingiausią variantą. Klausimas apie kelių skirtingų auginamų augalų rūši leidžia įvertinti, tiriamiesiems suprantamu kasdieniu pavyzdžiu, jų suvokimą apie rizikos diversifikavimą. Užduoti paprasti klausimai, neverčiantys asmenų daug mąstyti, leidžia gauti greitesnius tiriamųjų atsakymus taip sužinant jų kasdienį požiūrį, supratimą apie finansines priemones, jų kainą ir naudojimo naudą. Atliekant tyrimą nustatyta, kad finansinio raštingumo lygis, ypač Indijoje, yra žemas. Indonezijoje teisingai į šiuos klausimus atsakė 52 proc., o Indijoje 34 proc. asmenų. Nustatyta, kad tikimybė atsakyti teisingai į patektus klausimus tik spėliojant lygi 42 proc. Žemesnius rezultatus, negu atsitiktiniu būdu, galėjo lemti ne tik asmenų visiškas finansų neišmanymas, bet ir pasirinktas atsakymas nežinau, dėl ko sumažėja jų galimybė atspėti teisingą atsakymą.

Žinant, kad sudėtingomis situacijomis asmenys yra labiau linkę remtis pavyzdinėmis sprendimų priėmimo priemonėmis, pagal tas strategijas galima įvertinti galimybes didinti finansinį saugumą, sukūriant ir, visuomeninės informacijos priemonėmis, viešinant tinkamus modelius. Atlikus asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonių panaudojimo galimybių analizę, nustatyta, kad įvairiose šalyse yra tiriamas gyventojų finansinio raštingumo lygis. Žinant asmens finansinio raštingumo lygį galima labiau adaptuoti, aiškiau pateikti jam aktualių finansinių priemonių naudojimo galimybes. Esant žemam šalies gyventojų raštingumo lygiui, valstybei ir finansų įstaigoms tenka didesnė atsakomybė tinkamai supažindinti gyventojus su jiems siūlomomis paslaugomis. Siekiant išvengti, kad finansų įstaigos, pasinaudodamos žmonių neišmanymu, jiems išsiūlytų nereikalingas, nepalankiomis sąlygomis paslaugas, turi būti aukštesniu lygiu kontroliuojamas asmenims perleidžiamos rizikos lygis. Tačiau yra sudėtinga nustatyti kontrolės ribą, kad nebūtų pažeista asmens teisė savarankiškai priimti finansinius sprendimus ir valdyti savo lėšas taip, kaip jam atrodo tinkamiausiai. Pabrėžiama, kad siekiant užsitikrinti finansinį saugumą, stabilumą, turi būti sudaromas finansinis planas, namų ūkio biudžetas, kurio laikantis būtų galima lengviau įgyvendinti užsibrėžtus tikslus. Taip pat išskiriamos įvairios priemonės padedančios asmenims išlaikyti stabilų vartojimo lygį, apsidrausti nuo galimos rizikos ir užsitikrinti pastovų pajamų šaltinį senatvėje, kuris leistų gyventi nekeičiant susiformavusių vartojimo įpročių.

3. ASMENS FINANSINIO SAUGUMO UŽTIKRINIMO PRIEMONIŲ EFEKTYVUMO TYRIMO EIGA

Atlikta ankstesnių tyrimų analizė rodo, kad asmens finansinio saugumo užtikrinimo problema yra itin aktuali. Įvairiais būdais siekiama ne tik identifikuoti gyventojų finansinio raštingumo lygį, bet ir nustatyti priemones, išvelgti būdus, kuriais būtų galima didinti visuomenės supratimą apie finansinių priemonių kuriamą naudą, galimas rizikas ir naudojimo perspektyvas.

Darbe bus siekiama įvertinti asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonių naudojimo intensyvumą ir identifikuoti jų kuriamą naudą. Norint įvertinti vienos iš finansinių paslaugų, pensijų fondų, patrauklumą, bus atliekama apklausa. Tyrimo imtis – 95 asmenys. Apklausai pasirinkti Kauno mieste statybų įmonėse dirbantys asmenys. Pasirenkant tokią tikslinę grupę į ją papuls asmenys, kurių amžius svyruoja nuo 20 iki 67 metų. Tikėtina, kad didžioji dalis respondentų bus vyrai įgyję tiek aukštąjį, tiek profesinį ar vidurinį išsilavinimą. Tai leis įvertinti skirtingą išsilavinimą turinčių asmenų požiūrį į finansinių priemonių, didinančių finansinį saugumą, naudojimą.

Siekiant surinkti reikiamą informaciją pasirenkamas kiekybinio tyrimo metodas – apklausa. Šis metodas pasirenkamas dėl greito ir patogaus tyrimo duomenų rinkimo būdo. Šiuo būdu ne tik bus gauti reikalingi statistiniai duomenys, bet ir išvelgiamos tiriamųjų nuostatos, požiūris, nuomonė apie Lietuvos pensijų sistemą, jos veikimo principus. Apklausoje dalyvaujantiems asmenims bus užduodami klausimai:

Kokioje pensijų pakopoje dalyvaujate?

Koks Jūsų išsilavinimas?

Ar turite prisiimtų finansinių įsipareigojimų?

Kiek Jūsų turimos santaupos sudaro mėnesinių atlyginimų?

Kaip saugote taupomas lėšas?

Remiantis gautais atsakymais bus galima daryti išvadą apie Lietuvos gyventojų dalyvavimo pensijų sistemoje mastą. Įvertinti ar asmenys gerai supranta dalyvavimo pensijų sistemos kuriamą naudą ir prisiimamą riziką. Taip pat nustatyti asmenų požiūrį į būtinumą susikurti finansinį stabilumą, saugumą, taupymą ir pensiją.

Norint įvertinti skirtingų priemonių kuriamą finansinę naudą asmeniui bus atliekami keli tyrimai. Siekiant nustatyti dalyvavimo antros pakopos pensijų sistemoje tikėtiną naudą ir galimus praradimus, bus atliekamas situacijos modeliavimas kintant pradinės sąlygos. Tai leis identifikuoti pagrindinius kriterijus lemiančius per visą dalyvavimo pensijų sistemoje laikotarpį sukauptos sumos dydį. Siekiant vaizdžiai perteikti gautus duomenis, modeliavimo rezultatai bus pavaizduoti grafiškai. Atliekant literatūros analizę, nustatyta, kad viena iš asmens finansinio saugumo užtikrinimo priemonių – santaupų turėjimas. Suprantama, kad dėl infliacijos pinigai nuvertėja, taip pat jų neinvestuojant

prarandama galimybė uždirbti papildomą pelną. Dėl to ketvirtoje darbo dalyje bus įvertinam, kokios priemonės dažniausiai pasirenkamos, siekiant apsaugoti santaupas nuo nuvertėjimo.

Esant ekonominiams svyravimams, keičiantis ekonomikos ciklui, viena iš finansinių sunkumų priežasčių gali tapti turimi finansiniai įsipareigojimai kredito įstaigoms. Tai gali būti tiek ilgalaikės būsto paskolos sutartys, tiek prisiimti vartojimo kreditai, trumpalaikės paskolos. Esant nepastoviai ekonominei situacijai, sumažėjus pajamoms, pasikeitus šeiminei sudėčiai, išaugus palūkanų normai asmuo gali susidurti su rizika nebe įvykdyti prisiimtų įsipareigojimų. Ketvirtoje darbo dalyje, siekiant nustatyti bankų siūlomų paslaugų įtaką asmens finansinio saugumo užtikrinimui, bus nagrinėjamas bankų suteiktų paskolų ir šalies BVP, nedarbo lygio, rinkos palūkanų normos, indėlių ir infliacijos ryšis, keičiantis ekonomikos ciklui. Norint gauti išsamias išvadas ir susidaryti tikslus, naudingus rezultatus būtina įvertinti reiškinį tarpusavio sąveiką. Šiam tikslui bus naudojama koreliacinė analizė. Koreliacinėje ir regresinėje analizėje požymiai suskirstomi į dvi grupes: faktorinius - darančius įtaką kitų požymių reikšmėms ir rezultatinis - priklausančius nuo faktorių. Atsižvelgiant į Valkausko (2002) ir Martišiaus (2004) rekomendacijas, atliekant koreliacinę analizę bus vadovaujama tokiu eiliškumu:

- Nustatyti ryšio egzistavimą;
- Įvertinti ryšio kryptį ir pobūdį;
- Įvertinti ryšio stiprumą (žr. 4 lent.).
- Gautus rezultatus pavaizduoti grafiškai.

Schindler (2009) savo straipsnyje kalbėdamas apie koreliacijos, kaip statistikos tyrimo metodą, sako, kad gautų koreliacinių rezultatų vaizdavimas grafiškai leidžia vaizdžiai ir aiškiai interpretuoti statistinius duomenis.

Atrinkus reikšminius koreliacinius ryšius tarp priklausomojo rodiklio bei nepriklausomų veiksnių sudaroma reikšminė koreliacinė matrica bei įvertinamas tiesinių koreliacinių ryšių stiprumas (žr. 4 lent.).

4 lentelė. Koreliacijos koeficiento reikšmių skalė (sudaryta pagal Bartosevičienė, 2010)

Koreliacijos koeficiento reikšmė	Interpretacija
Nuo 0,9 iki 1,0 / nuo -0,9 iki -1,0	Labai stipri koreliacija
Nuo 0,7 iki 0,9 / nuo -0,7 iki -0,9	Stipri koreliacija
Nuo 0,5 iki 0,7 / nuo -0,5 iki -0,7	Vidutinė koreliacija
Nuo 0,3 iki 0,5 / nuo -0,3 iki -0,5	Silpna koreliacija
Nuo 0,3 iki -0,3	Koreliacija nereikšminga

Bartosevičienė (2010) pabrėžia, kad koreliacijos koeficientas visada yra skaičius iš intervalo [-1; 1]. Kuo reikšmė arčiau vieneto, tuo ryšys tarp kintamojo ir rezultatinio požymio yra stipresnis.

Skirtingų bankų suteiktų paskolų ir šalies BVP, nedarbo lygio, rinkos palūkanų normos, indėlių ir infliacijos ryšį galima nustatyti naudojant koreliacijos analizę, bei atliekant regresijos koeficientų skaičiavimą (Beldona, Francis, 2007; Adair, Mcgreal, 1988; Akinci *ir kt.*, 2007). Šie skaičiavimai leidžia nustatyti banko suteiktų paskolų ir pasirinktų rodiklių tarpusavio ryšio priklausomybę, kryptį, stiprumą ir įvertinti kintamųjų stebėjimo reikšmingumą prognozuojant ekonominius ciklus. Darbe ryšys tarp banko suteiktų paskolų ir nagrinėjamų rodiklių bus įvertinamas pasinaudojant SPSS programa. Nustatytas koreliacinis ryšys tarp priklausomojo rodiklio bei nepriklausomų veiksnių bus laikomas reikšminiu, jei t-statistikos tikimybė neviršys 0,05.

Atlikto tyrimo rezultatai leis įvertinti asmenų požiūrį į Lietuvos pensijų sistemos patrauklumą. Apklausos metu gauti duomenys ne tik atskleis kiekybinius duomenis apie dalyvaujančių antroje pakopoje pakopoje asmenų skaičių, jų išsilavinimą, turimus finansinius įsipareigojimus, bet ir bus identifikuoti veiksniai paskatinę juos sudaryti pensijų sutartis, pasirinkti tam tikrą fondo valdytoją. Dalyvavimo antros pakopos pensijų sistemoje situacijų modeliavimo, priemonių leidžiančių išsaugoti santaupų vertę ir bankų veiklos poveikio analizė leidžia įvertinti, kaip kintant situacijai, skirtingos finansinės priemonės padeda išlaikyti pakankamą asmens finansinį saugumo lygį.

4. PRIEMONIŲ DIDINANČIŲ FINANSINIŲ SAUGUMĄ TYRIMAS

Finansinio saugumo užtikrinimas, bet kuriuo gyvenimo etapu, svarbus kiekvienam asmeniui. Anksčiau aptarti autoriai, mokslininkai atlieka įvairius tyrimus, siekdami įvertinti asmens finansinio raštingumo lygį, turimų finansinių žinių įtaką priimamiems investiciniams sprendimams. Analizuojamas ryšys tarp asmenų valdomo turto lygio ir naudojamų apsaugos priemonių skaičiaus ir įvairovės. Gustman *ir kt.* (2012) nustatė, kad daugelis asmenų neskiria didelio dėmesio niuansams susijusiems su jų pensija. Viena iš priežasčių, kodėl asmenys neskiria didelio dėmesio ateities planams, yra ta, kad kai kurie planai nėra pakankamai vertingi, kad reiktų jiems skirti daug laiko. Kiti asmenys galvodami apie ateitį yra tikri dėl gausimo pensijos dydžio, dėl ko jaučia, kad neverta užsiimti intensyviu lėšų valdymu. Visgi likusi asmenų dalis, neturi didelio supratimo, kaip jų dabartiniai sprendimai galėtų paveikti ateityje gausimų išmokų dydį. Skučienė (2011) pastebėjo, kad gyventojai gerai nesuprasdami pensijų sistemos veikimo principo ne tik pasyviai į ją įsitraukia, bet ir investuoja inertiškai, neįvertindami savo pasirinkimo efektyvumo ir galimos rizikos. Ši situacija išlieka ir šiomis dienomis.

Siekiant įvertinti asmenų požiūrį į finansinį saugumą, naudojamų finansinių priemonių intensyvumą, finansinio raštingumo lygį buvo atlikta apklausa, kurioje dalyvavo 95 asmenys, dirbantys Kauno mieste. Atlikus apklausą ir susistemintus gautus duomenis pirmiausia buvo nustatyta, kad iš 95 apklaustųjų antros pakopos pensijų sistemoje 2016 m. pirmą ketvirtį dalyvavo 28 asmenys. Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad 71 proc. apklaustųjų pensiją tikisi gauti iš Sodros. 45 proc. nedalyvaujančių antros pakopos pensijų sistemoje yra vyresni negu 50 m. asmenys. Kadangi iki pensijos jiems likęs trumpesnis laikotarpis, todėl jie teigia nejaučiantys poreikio pradėti kaupti pensijai papildomai. Paklausus ar jie žino, kokios yra sąlygos dalyvaujant antros pakopos pensijų sistemoje, didžioji dalis respondentų teigė, kad bankų ar draudimo bendrovių atstovai su jais buvo susisiekę ir siūlė pasirašyti sutartis, tačiau jie neviseškai aiškiai supranta šios sistemos veikimo principą ir naudą.

Ne pilną darbo dieną dirbantys asmenys, teigė, kad jų pajamos yra per mažos, kad galvoti apie pensiją. 10 proc. apklaustųjų teigia, kad, jų manymu, didesnis finansinis saugumas įmanomas tam tikrą pinigų dalį investuojant į turtą, akcijas, vertybinius popierius, verslą, iš ko galima tikėtis aukštesnės grąžos, ir didesnio likvidumo. Labiausiai suinteresuoti savo pensijos dydžiu, išanalizavę skaičiavimo taisykles yra tie asmenys, kuriems iki pensijos likę ne daugiau negu 5 metai.

Analizuojant gautus tyrimo duomenis nustatyta, kad 27 proc. apklaustųjų, kurie nedalyvauja antros pakopos pensijų sistemoj, yra įgiję aukštąjį išsilavinimą. Tuo tarpu tarp dalyvaujančių antros pakopos pensijų sistemoje asmenų aukštąjį išsilavinimą turi 25 proc. Gauti rezultatai rodo, kad analizuojamu atveju, išsilavinimas neturi įtakos pasirenkant dalyvauti ar nedalyvauti antros pakopos pensijų sistemoje. Tačiau šie rezultatai rodo, kad didžioji dalis (75 proc.) asmenų dalyvaujančių antros

pakopos pensijų sistemoje yra įgiję tik vidurinį arba profesinį išsilavinimą. Tačiau tai nereiškia, kad jie yra labiau finansiškai išsilavinę. Viena iš priežasčių, kodėl dauguma šių asmenų yra sudarę pensijų sutartis, ta, kad vadybininkui pasiūlius sudaryti sutartį jie greičiau, nesigilindami į sąlygas ir nesvarstydami sutinka. Asmenims turintiems mažesnę finansinę suvokimą yra lengviau pasiūlyti tam tikrus produktus, nes jie lengvabūdiškiau žiūri į pinigus. Taip pat yra linkę pervertinti savo finansinius gebėjimus, t. y. linkę vartoti ir skolintis daugiau negu leidžia jų pajamos. 10 proc. apklaustųjų prisipažino, kad gyvena nuo atlyginimo iki atlyginimo ir nesugeba sutaupyti lėšų nenumatytiems atvejams. Tai rodo, kad šiems asmenims yra sudėtinga planuoti valdomų pinigų srautus. Jiems sudėtinga turimus pinigus paskirstyti taip, kad užtektų visam laikotarpiui, todėl jie prisipažino, kad dažnai tenka prašyti avanso. Šie asmenys pripažįsta, kad jiems sudėtinga taupyti. Jeigu jie turi laivų pinigų, juos iš karto ir išleidžia, todėl jaučiasi saugiau ir ramiau, kai atlyginimą gauna kelis kartus per mėnesį, nes tuomet sumažėja neplanuotų išlaidų. Tokia situacija nėra gera ir rodo, kad tokie asmenys nemoka tinkamai valdyti savo pinigų, negali susidaryti biudžeto ir jo laikytis, nes jiems trūksta gerų finansinių įpročių ir žinių. Tai reiškia, kad jie negali patys susitaupyti netikėtiems atvejams ir sukaupti pinigų pensijai, todėl turi naudotis finansinių įstaigų paslaugomis, kurios tai darytų už juos.

4.1. Finansinio saugumo užtikrinimo didinimas dalyvaujant II pakopos pensijų sistemoje

Norint įvertinti II pakopos pensijų fonde dalyvavimo naudą, siekiant padidinti finansinį saugumą asmeniui sulaukus vyresnio amžiaus modeliuojama galima situacija, pagal kurią atliekami skaičiavimai, vizualizuojantys alternatyvos naudą. Nustatyti pradiniai duomenys – prielaidos apie nutarusį kaupti pensiją asmenį: planuojamas vidutinis darbo užmokesčio augimas (per metus) – 2 proc. vidutinis šalies darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių), 640 Eur., laukiamas pensinis amžius – 65 metai. Siekiant įvertinti apsisprendimo dalyvauti antros pakopos pensijų sistemoje teikiamą naudą asmeniui bus atliekamas situacijos modeliavimas, kuriuo siekiama įvertinti gaunamą naudą, jei asmuo apsispręstų dalyvauti antros pakopos pensijų sistemoje lyginant su ateityje gausima pensija, jei asmuo apsispręstų likti pirmoje pakopoje. Modeliavimui pasirinkti du asmenų tipai. Pirmu atveju modeliuojama situacija, jei kaupiančiojo amžius yra 22 metai. Tokiu atveju pensijų fonde lėšas kaupti reikėtų 43 metus. Kadangi asmuo yra dar jaunas, laikoma kad jo mėnesinis darbo užmokestis prieš mokesčius yra 500 Eur. Antru atveju laikoma, kad kaupiančiojo amžius yra 43 metai ir pensijų fonde lėšas jis kaups 22 metus. Šio asmens darbo užmokestis yra 1000 Eur.

Atliekant modeliavimą įvertinamas laukiamas fiksuoto vidutinio atlyginimo augimas. Jis per metus ekonomistų teigimu vidutiniškai sieks 2 % (Sprinter tyrimai). Skaičiavimuose nėra įvertinamas

galimas infliacijos lygis. Tyrimo skaičiavimai atliekami keičiant pasirinktų pensijų fondų rizikos ir prognozuojamo pelningumo duomenis sudarytoje excel skaičiuoklėje (žr. 2 priedas).

Atliktoje apklausoje didžioji dalis dalyvavusių yra jaunesni ir vidutinio amžiaus asmenys, todėl pagal skirtingus kriterijus sudaryti keli tikėti scenarijai, kokių mėnesinių išmokų asmuo gali tikėtis sulaukęs pensinio amžiaus (žr. 5 lent.).

5 lentelė. Galima mėnesinė išmoka esant skirtingiems scenarijams

	1 scenarijus	2 scenarijus	3 scenarijus	4 scenarijus	5 scenarijus	6 scenarijus
Vidutinė metinė grąža (nominali), %	4%	2%	4%	2%	3%	3%
Pensijų fonde kaupsite (metais)	43	43	22	22	22	22
Darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių)	500	500	1000	1000	1000	1000
2015 m. pab. buvo sukaupta	-	-	-	-	0	2000
Sukaupta II pakopos pensija, jei nemokamos asmeninės lėšos - kaupiama tik „Sodros“ dalis						
Per visus šiuos metus į pensijų fondą „Sodra“ už jį perves, Eur	14,277	14,277	10,565	10,565	10,565	10,565
Iš viso pensijų fonde sukaupta, Eur. (atskaičius visus mokesčius)	24,949	16,657	13,939	11,557	12,422	13,318
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį jis gaus, Eur	154	103	86	71	77	82
Sukaupta II pakopos pensija, jei nuo 2015 m. mokamos asmeninės lėšos						
Per visus šiuos metus į pensijų fondą:						
- „Sodra“ už jį perves, Eur	14,277	14,277	10,565	10,565	10,565	10,565
- Jis perves, Eur	8,281	8,281	6,286	6,286	6,286	6,286
- Valstybė už jį perves, Eur	10,716	10,716	4,005	4,005	4,005	4,005
Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jis), Eur	33,274	33,274	20,855	20,855	20,855	20,855
Iš viso pensijų fonde sukaupta, Eur (atskaičius visus mokesčius)	58,412	38,880	27,570	22,832	24,557	25,453
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį jis gaus, Eur	360	240	170	141	152	157
Skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš „Sodros“, Eur	25,139	5,606	6,714	1,976	3,702	4,597

Gauti tyrimo rezultatai atskleidžia, kad pagrindinis kriterijus turintis įtakos pensijų fonde sukauptumui sumai yra vidutinė fondo metinė grąža ir laikotarpis, kurį bus dalyvaujama fondo veikloje. Lyginant 1 ir 3 scenarijus matoma, kad jeigu vidutinė metinė grąža būtų 4 proc., o mėnesinis darbo užmokestis 3 scenarijumi du kartus didesnis, bei kaupimo laikas per pus trumpesnis, tikėtina pensijų fonde sukaupti suma 1 scenarijumi būtų beveik 34 proc. didesnė. Tai rodo, kad asmuo gaudamas mažesnę darbo užmokestį, bet kaupdamas ilgesnį laiką, gali tikėtis didesnės naudos.

Tokia pati situacija matoma ir lyginant 2 ir 4 scenarijus. Kitoms sąlygoms nepakitus ir sumažėjus fondo vidutinei metinei grąžai iki 2 proc., nors 4 scenarijumi kaupiama dvigubai didesnė suma, bet dėl per pus trumpesnio kaupimo laikotarpio gaunama grąža būtų 41 proc. mažesnė. Tokią situaciją lemia, tai, kad asmeniui nors ir gaunant mažesnę darbo užmokestį, bet kaupiantis pensiją dvigubai ilgesnį laikotarpį, valstybės už jį, į pensijų fondą, pervedama suma per ilgesnį laikotarpį susidaro didesnė (žr. 5 lent.). Šiuo atveju, gaunant mažesnes pajamas žmogus į pensijų fondą nuo gaunamo darbo užmokesčio sumoka mažesnę sumą, o iš valstybės jam pervedama tokia pati suma, kaip ir asmeniui gaunančiam didesnę darbo užmokestį. Tokiu principu sukuriama situacija, kad valstybė nediferencijuoja savo piliečių pagal gaunamas pajamas, o gaudamas didesnę darbo užmokestį asmuo gali didesnę jo dalį skirti taupymui senatvėje.

Lyginant 3-5 scenarijus keičiama fondo vidutinė metinė grąža nuo 4 proc. iki 2 proc., kitiems kriterijams nekintat. Vidutinei metinei grąžai sumažėjus per pusę, nuo 4 proc. iki 2 proc., susidaro 3,4 karto skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš Sodros. Taip yra todėl, kad nors visų sumokėtų įmokų į pensijų fondą suma yra lygi ir siekia 20855 Eur, tačiau, dėl esančios mažesnės grąžos ir nepakitusių atskaitymų dydžių, uždirbta suma 17 proc. mažesnė. Jeigu asmuo jau yra sukaukęs tam tikrą lėšų dalį pensijų fonde, jo laukiama pensijų išmoka bus didesnė.

Pasirašant dalyvavimo antros pakopos pensijų sistemoje sutartį, kiekvienas asmuo prisiima visą investavimo riziką pats. Tai reiškia, kad fondo veiklos nesėkmės atveju, asmuo gali ne uždirbti, o prarasti savo sukauptas lėšas. Tokiu atveju iškyla klausimas ar yra etiška visą riziką nesėkmės atveju perleisti asmeniui, kuris galbūt nėra pakankamai finansiškai apsišvietęs, kad galėtų tinkamai įvertinti fondo veiklą. Apklaustos metu gauti duomenys, kad dažniausiai pensijų fonde dalyvauja jauni, žemą išsilavinimą turintys asmenys rodo, kad jie turi prastesnę supratimą apie fondo veiklą. Taip pat kiekvienas fondo dalyvis negali individualiai priimti sprendimo į kokius instrumentus fondas turėtų investuoti jo lėšas, ir kada tinkamiausias momentas atitraukti investicijas iš tam tikrų sričių. Šiuo atveju pasirašydamas pensijų sutartį asmuo gali tik pasirinkti fondo valdytoją ir nurodyti kokia investavimo politika – konservatyvi ar rizikingesnė – jam priimtina. Visus kitus investavimo sprendimus priima fondas. Todėl visos rizikos perleidimas asmeniui, kai jis negali daryti įtakos fondo investiciniams sprendimams nėra teisingas.

Siekiant įvertinti pensijų kaupimo sutartį sudarančio asmens finansinio raštingumo lygį būtų galima jam pateikti klausimą, pasikalbėti su asmeniu, ir pagal gautus atsakymus įvertinti jo finansinio raštingumo lygį. Tuomet, atsižvelgiant į gautus rezultatus, asmeniui galima būtų labiau pritaikyti siūlomų paslaugų sąlygas. Jeigu laikoma, kad asmuo nėra pakankamai finansiškai raštingas, kad galėtų tinkamai ir racionaliai įvertinti pageidaujama pensijų fondo rizikos lygį, už jį tai turėtų padaryti kompetetingi asmenys. Tai reikalinga tam, kad likus nebeilgam laikotarpiui kaupti lėšas pensijų fonde, asmuo nepasirinktų rizikingo fondo, kai visi pinigai investuojami į akcijas, ir neprarastų jau sukauptos sumos.

6 lentelėje pateikiamas situacijos modeliavimas, kokią lėšų dalį asmuo prarastų, jeigu fondo vidutinė metinė grąža nukristų iki 0,8 proc. - 1,2 proc. Esant 2 scenarijui, jeigu pensijų fondo vidutinė metinė grąža būtų 1,2 proc. asmens per visus 43 metus pervesta suma į fondą padidėtų tk 1,4 proc. Tai reiškia, kad susumavus visas įmokas: valstybės, Sodros ir pačio asmens pervedimus, per 43 metus uždirbta suma būtų 471 Eur. Tai beveik 12 kartų mažiau negu, kad būtų uždirbta, je fondas vidutinė metinė grąža siektų 2 proc. Tikėtina mėnesinė išmoka, jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, būtų 208 Eur. Jeigu vidutinė metinė grąža nukristų iki 0,8 proc., dėl fondo taikomų aptarnavimo, turto valdymo ir kitų mokesčių, į pensijų fondą pervesta suma sumažėtų 174 Eur. Tai reiškia, kad tokiu atveju iš dalyvavimo pensijų sistemoje asmuo ne tik, kad neuždirbtų, bet ir sumažintų sukauptos sumos

vertę (žr. 6 lent.). Jeigu asmeniui iki pensijos likę 22 metai ir mažiau, jo patiriami nuostoliai bus dar didesni. Vidutinei metinei grąžai esant mažesnei negu 1,2 proc. vyresnio amžiaus asmens sąskaitos skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš Sodros yra neigiamas. Tai reiškia, kad jis jau patiria riziką, kad jei fondo metinė grąža dar labiau sumažės, jo sukaupta suma gali dar ženkliau sumažėti ir sulaukęs pensijos jis gaus ženkliai mažesnę išmoką negu tikėjosi sutarties pasirašymo metu. Jeigu vidutinei metinei grąžai esant 3 proc. laukiama mėnesinė išmoka būtų 157 Eur, tai nukritus grąžai iki 0,8 proc. išmoka sumažėtų iki 124 Eur.

6 lentelė. Galima mėnesinė išmoka sumažėjus vidutinei metinei grąžai

	1 scenarijus	2 scenarijus	3 scenarijus	4 scenarijus	5 scenarijus
Vidutinė metinė grąža (nominali), %	0.8%	1.2%	1.2%	0.8%	0.8%
Pensijų fonde kaupsite (metais)	43	43	22	22	22
Darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių)	500	500	1000	1000	1000
2015 m. pab. buvo sukaupta	-	-	-	-	2000
Sukaupta II pakopos pensija, jei nemokamos asmeninės lėšos - kaupiama tik „Sodros“ dalis					
Per visus šiuos metus į pensijų fondą „Sodra“ už jį perves, Eur	14,277	14,277	10,565	10,565	10,565
Iš viso pensijų fonde sukauptas, Eur. (atskaičius visus mokesčius)	13,530	14,474	10,539	10,172	10,727
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį jis gaus, Eur	83	89	65	63	66
Sukaupta II pakopos pensija, jei nuo 2015 m. mokamos asmeninės lėšos					
Per visus šiuos metus į pensijų fondą:					
- „Sodra“ už jį perves, Eur	14,277	14,277	10,565	10,565	10,565
- Jis perves, Eur	8,281	8,281	6,286	6,286	6,286
- Valstybė už jį perves, Eur	10,716	10,716	4,005	4,005	4,005
Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jis), Eur	33,274	33,274	20,855	20,855	20,855
Iš viso pensijų fonde sukauptas, Eur (atskaičius visus mokesčius)	31,525	33,744	20,808	20,078	20,632
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį jis gaus, Eur	195	208	128	124	127
Skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš „Sodros“, Eur	-1,749	471	-48	-778	-224

2014 m. rašytant straipsnį buvo pastebėta, kad kiekvienas asmuo nori sukaupti senatvei kuo didesnę sumą. Tačiau dažnas nėra tikras, ar pridėdamas dalį savo lėšų, bei sumažindamas einamuoju metu gaunamas pajamas, iš tiesų gautų didesnę naudą ateityje. Todėl analizuojant fondų siūlomas paslaugas, tyrime įvertinamas susidarantis skirtumas tarp „maksimalaus“ ir „minimalaus“ kaupimo. Taip pat dažnai kyla dvejonų dėl prisiimamos rizikos ir pelningumo santykio bei siekiama įvertinti, kokios akcijų dalies fondą jam pasirinkti.

Eglinskaitė (2014) išskyrė, kad asmuo rinkdamasis pensijų fondą privalo atsižvelgti ir tinkamai įvertinti:

1. skaičiuojamų administravimo mokesčių dydžius, kurie yra taikomi už pensijų fondo valdymą. Kadangi ketinama kaupti ilgai, svarbus kuo mažesnis mokestis nuo pensijų sąskaitoje sukauptos sumos. Mokesčio nuo įmokos dydis būtų aktualesnis kaupiant trumpiau.

2. prisiimamos rizikos derinį su fondo pajamingumu. Uždirbamos fondo pajamos neturėtų būti vienintelis kriterijus renkantis kur investuoti. Kadangi kaupiamos pajamos turės užsitikrinti geresnį pragyvenimo lygį senatvėje, asmuo atsižvelgia ir į investavimo rizikingumą, norėdamas apsaugoti nuo investuotų lėšų vertės kritimo. Jis vertina, kiek investicijų grąža sumažėtų pasirinkus atsargesnio investavimo pensijų fondą.
3. pensijų fondo pelningumą. Siekiant įvertinti fondo veiklos efektyvumą ir gebėjimą tinkamai valdyti patikėtas investicijas asmuo atsižvelgia ne tik į paskutinių metų pelningumą, bet ir fondo apskaitos vieneto vertės pokyčius nuo jo gyvavimo pradžios, bei stabilumą. Kadangi, kaip minima Lietuvos Centrinio banko puslapyje, investavimas – tai ilgalaikė veikla, tad spręsti apie fondo pelningumą tik iš vienerių metų rezultatų nedera. Ilgesnio laikotarpio tendencijos stebėjimas leidžia įvertinti, ar fondo rezultatai yra nulemti investavimo strategijos pasirinkimo, ar susiklosčiusios situacijos rinkoje.

Siekiant tinkamai įvertinti fondus reikalingi aiškūs vertinimo kriterijai. Analizuojamu atveju asmuo norėdamas gauti didžiausius ateities rezultatus, siekia, kad lėšos didžiąja dalimi būtų investuojamos į akcijas, kas leistų gauti didžiausią pelningumą. Tokiu atveju, renkamosi iš fondų teikiančių dvi investavimo alternatyvas. Tai investavimas vien į akcijų fondus, arba į vidutinės akcijų dalies fondus, kuriuose akcijos sudaro nuo 30 % iki 70 %. Dvi įmonės, teikiančios galimybę kaupti pensiją antros pakopos pensijų fonde, UAB „Danske Capital investicijų valdymas“ ir UAB „SEB investicijų valdymas“ atsirinktos remiantis pensijų fondo apskaitos vieneto vertės ir vidinės grąžos normos rodiklių pokyčiu, per visą veiklos laikotarpį. Buvo vertinama pensijų fondų sukauptas sumos, grynas pensijų fondo rezultatas, metinis investicijų augimo tempas, IRR. Lietuvos bankas pabrėžia, kad renkantis kur investuoti, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ne visi pensijų fondai veiklą pradėjo vienu metu (Eglinskaitė, 2014). Tad, atliekant analizę, pasirinkti užsitarnavę pasitikėjimą, veikiantys vienodą laikotarpį ir turintys panašius veiklos rodiklius fondai.

UAB „SEB investicijų valdymas“, įkurta 2000 metais. Bendrovės 100 % akcijų valdo AB SEB bankas. Pensijų ir investicinių fondų platinimas ir valdymas, įmonių ir finansų institucijų investicijų valdymas yra dvi pagrindinės nagrinėjamos bendrovės veiklos sritys (SEB bankas). „SEB investicijų valdymas“ valdo tris II pakopos pensijų fondus. Įmokos mokestis – tai vienkartinis mokestis, išskaičiuojamas iš kiekvienos įmokos, pervestos iš „Sodros“. Skelbiama, kad 2015 m. šis mokestis lygus 1,5 %, o nuo 2017m. jis turėtų būti nebetaikomas. Turto valdymo mokestis išskaičiuojamas kiekvieną darbo dieną, jis lygus 1 proc. pensijų sąskaitoje esančių lėšų vidutinės metinės vertės.

„Danske Capital“ – tai tarptautinė „Danske Bank“ grupei priklausanti investicijų valdymo organizacija. Jų siekis – stabilus fondo turto vertės augimas, todėl dalis turto gali būti investuota į skolos vertybinius popierius, pinigų rinkos priemones, indėlius bei kitas investicines priemones su

fiksuota palūkanų norma. Šiame fonde lyginamasis indeksas pradėtas skaičiuoti nuo 2007 m. Turto valdymo mokestis, atskaitomas nuo sukaupto turto vidutinės metinės vertės – 1,5 %. Įmokų mokestis (0 % – 1,5 %), atskaitomas nuo įmokėtų įmokų, priklauso nuo įmokos dydžio.

Toliau pateikiamas 2014 m. straipsnyje publikuoto tyrimo rezultatai modeliuojant situaciją pagal pirmojo asmens duomenis. Kadangi analizuojamu atveju asmeniui iki pensinio amžiaus likę daugiau nei 15 metų jam rekomenduojama investuoti į akcijų (iki 100%) fondą (Danske pensija 100, SEB pensija 3). Tačiau vengiant rizikos galima pasirinkti investuoti į vidutinės akcijų dalies fondus (Danske pensija 50, SEB pensija 2) (žr. 7 lent.), kurie yra saugesni, nors ir uždirbamas pelningumas yra mažesnis.

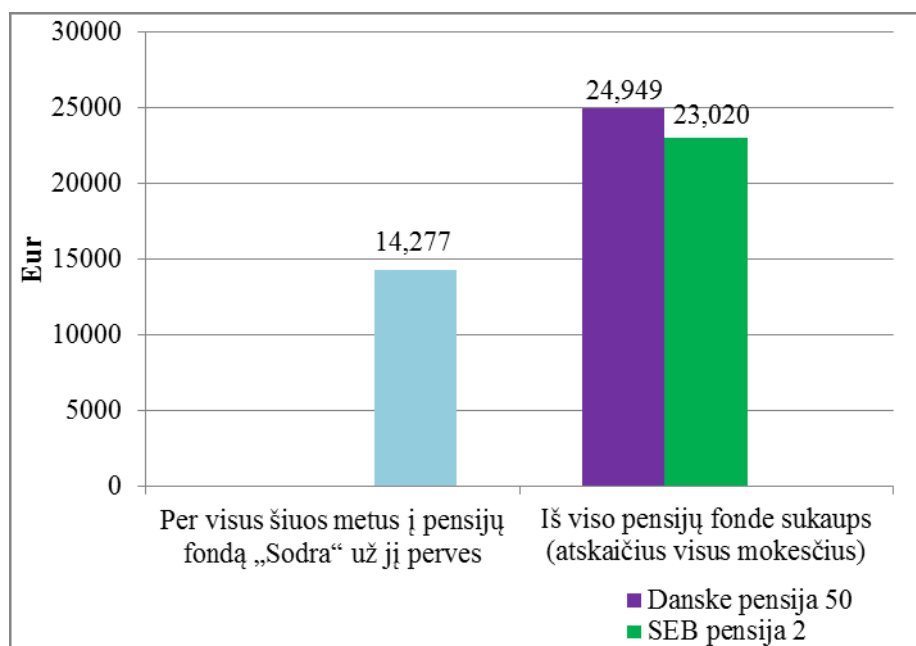
7 lentelė. II pakopos pensijų fondų valdymas

	„SEB pensija 2“	Danske pensija 50	„SEB pensija 3“	Danske pensija 100
Akcijų dalis	20% - 60%	30% - 70%	60% - 100%	70% - 100%
Obligacijų dalis	40% - 80%	30% - 70%	0% - 40%	0% - 30%
Tikslas	Per vidutinį ir ilgesnį laikotarpį gauti vidutinę grąžą		Per ilgą laikotarpį gauti didesnę už vidutinę grąžą	
Iki pensinio amžiaus likęs laikas	7 – 15 metų		15 metų ir ilgiau	

Suprantama, kad pensija privačiuose pensijų fonduose yra kaupiama ilgą laiką. Todėl teigiama, kad kuo daugiau liko laiko iki pensinio amžiaus, tuo rizikingesnę pensijų fondą galima rinktis. Investicijų grąža ir investavimo rizika labiausiai priklauso nuo investicijų į akcijas ir investicijų obligacijas santykio: kuo didesnė akcijų dalis, tuo didesnė investavimo rizika. Taip pat verta paminėti, kad investavus į akcijas per ilgą laikotarpį galima tikėtis didesnės grąžos. Atsižvelgiant į siūlomų pensijų fondų tikslus, investicijų į akcijas ir obligacijas santykį, priimtina investavimo riziką bei asmens amžių, reikia pasirinkti tinkamą papildomos pensijos kaupimo variantą (SEB bankas).

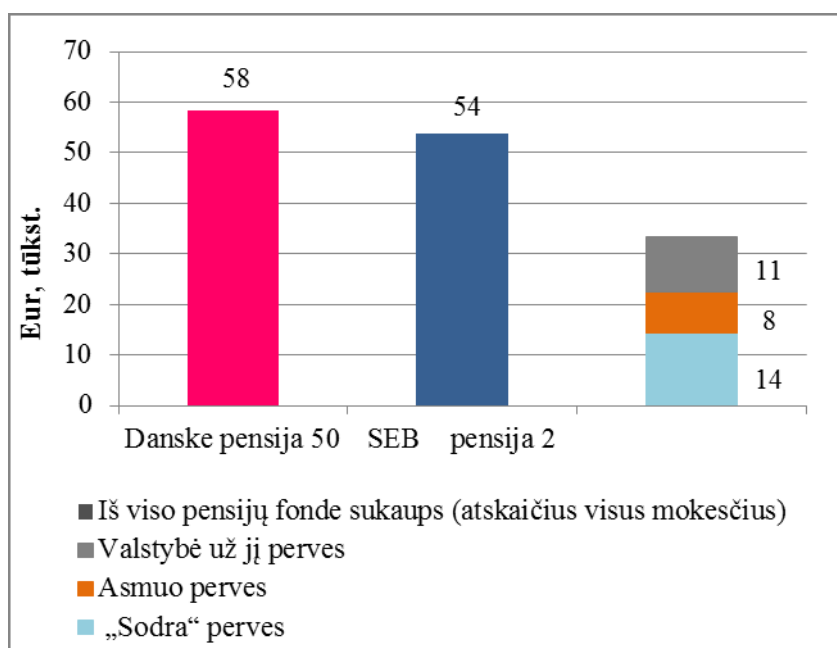
Asmuo, apsisprendęs dalyvauti pensijų kaupimo sistemoje, susiduria su problema: kaip palyginti gaunamą naudą skirtinguose investiciniuose fonduose, nes atitinkamo investicinio fondo siūlomos skaičiuoklės įvertina skirtingas sąlygas, bei ne visada leidžia nustatyti vienodus kriterijus. Pavyzdžiui, prognozuojama, jog pagal vyraujančią tendenciją nuo veiklos pradžios ir atsižvelgiant į atitinkamų fondų teikiamų prognozių duomenis, vidutinė metinė grąžos norma „Danske pensija 50“ sieks 4%, „SEB pensija 2“ sudarys apie 3,5%. Didesnę pirmojo fondo IRR lemia, jo rizikingesnė vykdoma investicijų politika, t. y. į akcijas investuojama maksimaliai, kiek galima pagal šio fondo specifiką. Tuo tarpu „SEB pensija 2“ dėl didesnės investicinės dalies į obligacijas yra mažiau rizikinga, tačiau ir sukaupta suma pensijų fonde yra mažesnė (79.485 Eur.) (žr. 10 pav.). Kadangi pradinės prielaidos

ir fondo taikomi mokesčiai yra vienodi, tai pagrindiniai laikotarpio pabaigoje sukauptų sumų skirtumai susidaro dėl skirtingos gaunamos vidutinės metinės grąžos iš fondų.

10 pav. Sukaupta II pakopos pensija, jei kaupiama tik Sodros dalis

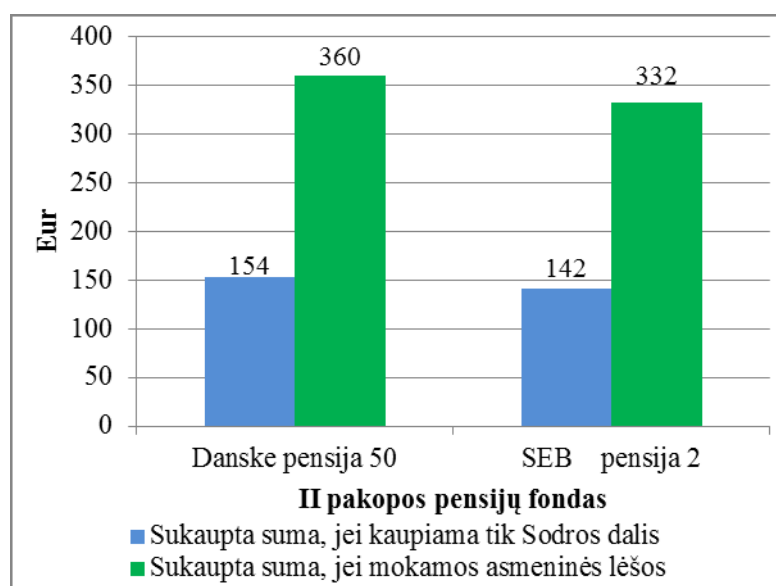
Iš ketvirto paveikslo matoma, kad per visą kaupimo laikotarpį į pensijų fondą SoDra už asmenį pervestų viso 14276,81 Eur. Dėl aukštesnės IRR „Danske pensija 50“ atskaičius visus mokesčius būtų sukaupta 24948,85 Eur „SEB pensija 2“ fonde sukaupta suma būtų 1928,43 Eur mažesnė ir siektų tik 23020,42 Eur (žr. 10 pav.).

11 pav. Sukaupta II pakopos pensijos suma, jei mokamos asmenines lėšas

Jei asmuo apsispręstų pridėti į fondą dalį savų lėšų (8281Eur) ir kaupti „maksimaliai“, tai papildomai valstybė už jį pervestų dar 10716 Eur., o Sodros įmokos sudarytų 14277 Eur (žr. 11 pav.). Kadangi bendros įplaukos tiek į vieną, tiek į kitą fondą yra vienodos (332734 Eur), tai laikotarpio pabaigoje iš viso sukaupta suma skiriasi tik dėl fondo gebėjimo efektyviau investuoti ir uždirbti didesnę gražą (darant prielaidą, kad taikomi fondo aptarnavimo mokesčiai yra vienodi).

Pasirinkus „Danske pensija 50“ pensijų fondą, sulaukęs pensijos asmuo būtų sukaupęs 58412 Eur, o skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš Sodros sudarytų 25138,00 Eur. Tuo tarpu „SEB pensija 2“ sukaupta suma būtų 53865 Eur, tai sudarytų 20591 Eur fondo sukauptos ir iš Sodros pervestos sumos skirtumą. Pirmasis fondas asmeniui uždirbtų 4547 Eur didesnę galutinę sumą (žr. 11 pav.).

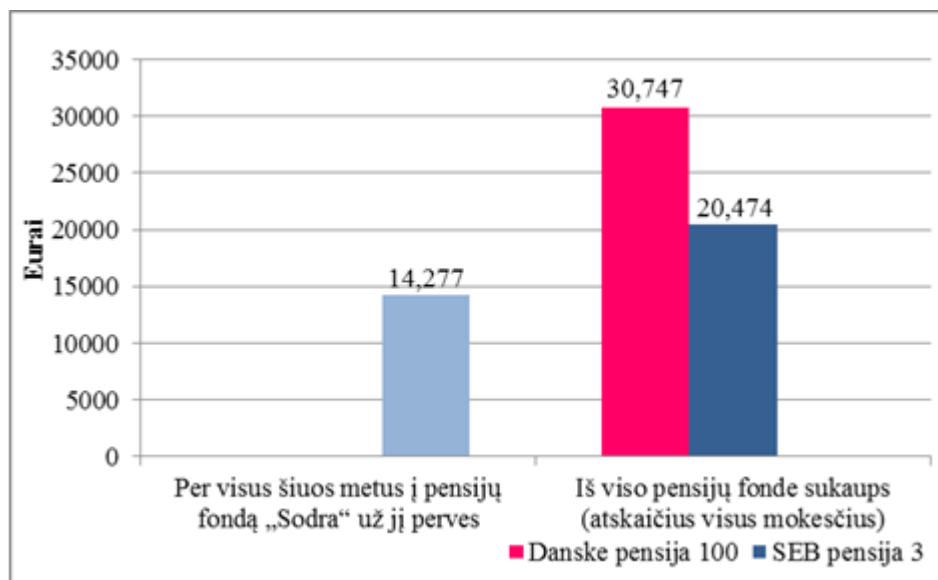

12 pav. Tikėtina mėnesinė išmoka, jei sukaupta suma bus mokama anuitetu būdu

Jei asmuo nutartų kaupti „minimaliai“, t. y. neprisidėti papildomomis savo lėšomis, o kaupti tik Sodros įmokas, suėjus pensijiniam laikotarpiui per mėnesį jis iš „Danske pensija 50“ gautų 154 Eur, o iš antrojo fondo – 142 Eur. Susidaręs skirtumas lygus 12 Eur. Tuo atveju, jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, o asmuo bus senatvei kaupęs prisidėdamas ir savo lėšomis, tai per mėnesį jis gaus dvigubai didesnę išmoką, negu, kad būtų kaupęs tik iš Sodros įmokų (žr. 12 pav.). Pirmojo fondo mėnesinė išmoka būtų lygi 360 Eur, o antrojo – 332 Eur. Pasirinkus „Danske pensija 50“, mėnesinės pajamos būtų 28 Eur didesnės. Toks skirtumas nėra menkas, taigi pirmasis variantas būtų patrauklesnis.

Investuojant į akcijų fondą (100 proc.) galimas pelningumas yra didžiausias, tačiau ir prisiimama rizika yra aukščiausia. Atsižvelgiant į vidutinės metinės gražos normos (IRR) tendenciją kiekviename fonde nuo jų veiklos pradžios, prognozuojama, kad ir toliau IRR didės ir sieks 5 % ir 3 % atitinkamai „Danske pensija 100“ ir „SEB pensija 3“ fondams.

13 paveiksle pateikta situacija, jei asmuo kaupytų tik SoDros įmokas. Tokiu atveju SoDra į pensijų fondą per visus 43 metus pervestų 14276,81 Eur. Skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš Sodros naudojantis „Danske Credit“ fondo paslaugomis sudarytų 16470,63 Eur, o „SEB investicijų valdymo“ uždirbtos ir iš Sodros gautų pajamų skirtumas būtų 6197,14 Eur.

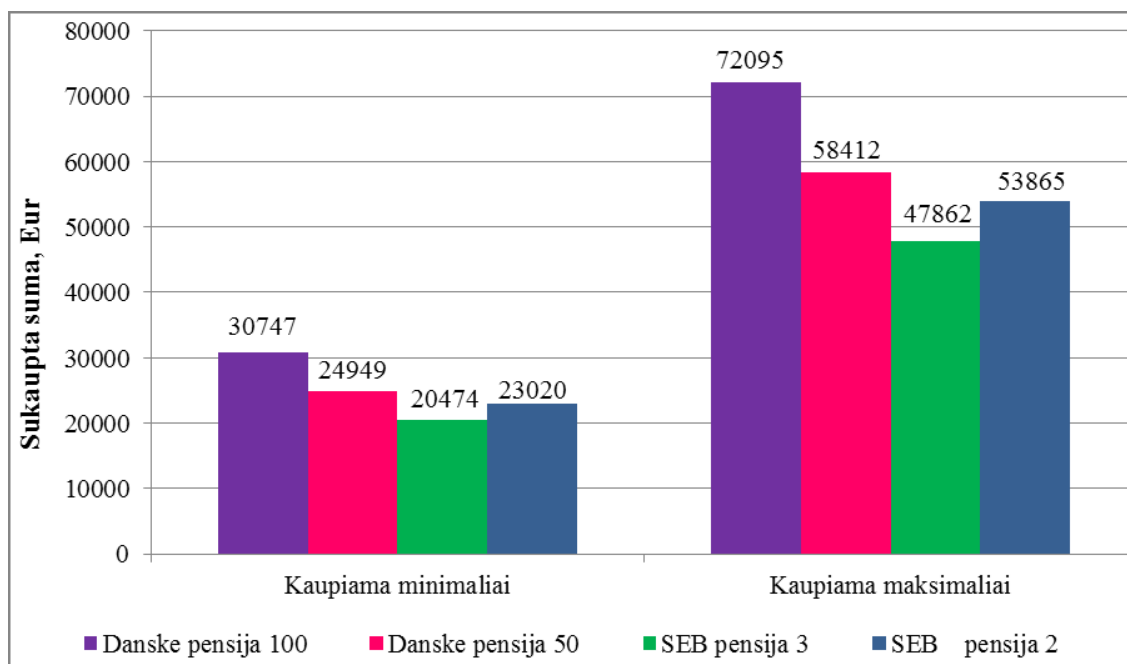
13 pav. Sukaupta II pakopos pensija, jei kaupiama tik Sodros dalis

Sutinkant prisiimti didesnę riziką ir pasirinkus lėšas kaupiti prisidedant dalį savo asmeninių lėšų, anuitetų metodu mokamos mėnesinės išmokos padidėja 2,3 karto. Mokėjimų pradžioje įmokos į fondą yra 4,92 Eur, ir atitinkamai didėja didėjant darbo užmokesčiui.. „Danske pensija 100“ išmokos padidėja 256 Eur, nuo 189 Eur iki 445 Eur, o „SEB pensija 3“ nuo 126 Eur iki 295 Eur, t. y. 169 Eur. Tai rodo, kad pirmajame pensijų fonde sukaupiama stambesnė lėšų suma, nei antrajame. Dėl mažesnės sukauptos lėšų sumos ir panašios valdomos rizikos, nes abu fondai investuoja panašiu santykiu į akcijas, „SEB pensija 3“ fondas yra mažiau patrauklus.

Kadangi gauti rezultatai pateikiami realiomis kainomis, tad apskaičiuotą būsimos pensijos dydį reikėtų suprasti, kaip pensiją, kurią būtų galima gauti šiandien ir už kurią prekės būtų įsigyjamos šios dienos kainomis. Pabrėžiama, jog pateikti būsimos pensijos dydžiai yra tik apytiksliai, nes tiksliai įvertinti būsimą pensiją itin sudėtinga. Iš anksto neįmanoma numatyti galimų teisės aktų ir pensijų skaičiavimo metodikų, investicinės grąžos ir kitų pakeitimų.

Atliekant situacijos modeliavimą, buvo siekta įvertinti, kokią naudą asmuo gauna kaupdamas lėšas minimaliai ir maksimaliai akcijų, bei obligacijų fonduose. Kokią sumą galima sukaupti fonduose kaupiant tik SoDros įmokas arba prisidedant papildomai savomis lėšomis, pavaizduota 13 paveiksle. Iš jo matyti, jog neprisidedant savo asmeninėmis lėšomis, t. y. kaupiant minimaliai, sukaupta suma periodo pabaigoje yra ženkliai mažesnė nei kaupiant maksimaliai (Eglinskaitė, 2014).

Atsižvelgiant į tai, jog vienas procentas nuo darbo užmokesčio pajamų (nuo 2016 m. 2%) nėra labai didelė suma, ir turinti neženklų įtaką dabartiniam vartojimui, asmeniui naudingiau apsispręsti kaupti pensijų fonde „maksimaliai“. Tai reiškia, kad jis prisideda prie kaupimo savomis lėšomis. Juo labiau, kad tai leidžia iš valstybės taip pat gauti atitinkamai: pirmuosius du metus papildomai 1% nuo vidutinio metinio šalies darbo užmokesčio, o nuo 2016 m. papildomas 2% įmokas į fondą (žr. 14 pav.).

14 pav. Sukaupta suma antros pakopos pensijų fonduose

Kaupiant tiek minimaliai, tiek maksimaliai, sukaupiamos sumos UAB „Danske Capital investicijų valdymas“ fonde yra didesnės negu UAB „SEB investicijų valdymas“. Dėl šios priežasties pirmasis antrosios pakopos pensijų kaupimo fondas yra patrauklesnis. Taip pat iš 14 pav. matoma, kad sukaupiamą sumą pasirinkus investuoti į SEB investicijų valdymo bendrovę būtų didesnė, tuo atveju, jei akcijų dalis portfelyje sudarytų nuo 30 % iki 70 %. Galima daryti prielaidą, jog tokią situaciją lemia nenusisekusios investicijos į akcijas, dėl nepakankamai įvertintos pasirinktų akcijų vertės kitimo ir nespėjus atitinkamai sureaguoti į pokyčius, kas būtų leidę išvengti nuostolių ar kainų mažėjimų.

Asmuo bandydamas pasirinkti jam priimtinausią fondą turi nepamiršti, kad investicijų praeities rezultatai negarantuoja ateities rezultatų, todėl į pensijų fondus investuotų lėšų vertė gali ir kilti, ir kristi. Šiuo atveju vertinamas optimistinis ateities variantas. Atsižvelgiant į tai, jog pasirinkus antrosios pakopos pensijų kaupimo fondus visa investavimo rizika tenka dalyviui ir įvertinus, kad analizuojamų fondų rizikos skirtumas nėra didelis, o galima sukaupti suma „Danske pensija 100“ fonde yra didesnė, šis fondas laikomas patrauklesniu ir šioje situacijoje labiau tenkinančiu asmens lūkesčius.

Skaičiavimai atlikti su prielaida, kad asmuo pasirinktame antros pakopos pensijų fonde kaups lėšas nuo 2016 metų iki pat pensinio amžiaus. Pensijų fondai pabrėžia, kad „anuitetui (mėnesio

išmokai) apskaičiuoti naudota Lietuvos banko valdybos 2012 m. gruodžio 13 d. nutarimu Nr. 03-267 patvirtinta bazinių anuitetų dydžių lentelė, tačiau dėl ilgaamžiškumo rizikos, tikėtina, kad išmokėtas anuitetas išėjimo į pensiją metu bus mažesnis.“

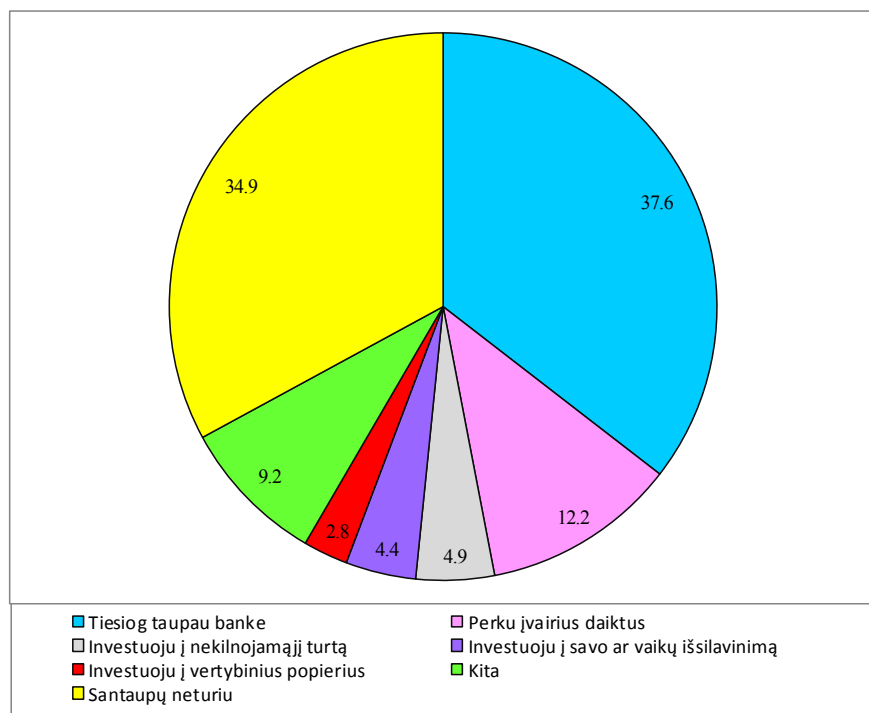
Suprantama, kad sutrumpėjus likusiam laikotarpiui iki pensijos ir atsižvelgiant į aukštą akcijų fondų rizikingumą, kiekvienas asmuo turėtų dar kartą racionaliai įvertinti susiklosčiusią situaciją. Perėjimas į saugesnius obligacijų fondus leistų jam sumažinti riziką ir neprarasti jau sukauptos sumos.

4.2 Dažniausiai pasirenkamos turimų piniginių lėšų saugojimo alternatyvos

Kiekvienas asmuo galvodamas apie savo finansinį saugumą trumpuoju ir ilguoju laikotarpiu turi turėti susitaupęs tam tikrą pinigų sumą nenumatytiems atvejams. Varanauskienė (2009) primena, kad kiekvienas gyventojas turėtų sukaupti finansinį rezervą, kuris būtų panaudojamas nenumatytais aplinkybėmis, pavyzdžiui, netekus darbo ar susirgus. Žmogui rekomenduojama sukaupti 3-6 mėnesių atlyginimą, kuris leistų, nepabloginant savo vartojimo įpročių, kol vyksta gydymo ar naujo darbo paieškos procesas. Pagal LB vidutinės turimos santaupos turėtų siekti apie 3300 eurus. Turėdamas sukauptęs tokią pinigų sumą, asmuo dėl laikinų nepageidaujamų pasikeitimų, galėtų gyventi nejausdamas finansinio diskomforto, kol vėl bus atstatyta jam įprasta finansinė situacija.

Iš apklausoje dalyvavusių asmenų, 46 proc. teigė, kad turi santaupų, kurių dydis svyruoja nuo vieno iki trijų mėnesių atlyginimų. Beveik 15 proc. apklaustųjų teigia, kad turi santaupų, kurios viršytų penkis ir daugiau jų mėnesinių atlyginimų ir tokią santaupų sumą, stengiasi išlaikyti jau ilgą laikotarpį. 30 proc. asmenų prisipažįsta, kad santaupų neturi iš vis arba jų suma neviršija vieno mėnesinio atlyginimo. Likę 9 proc. asmenų teigė, kad santaupų turėjo, bet jas išleido norėdami įsigyti buitines technikas, automobilį, bei kitų apyvokos daiktų. Tačiau jie sutinka, kad siekiant išvengti vartojimo lygio sumažėjimo dėl netikėtų, nepalankių įvykių, tam tikrą gaunamą pinigų dalį reikia skirti taupymui ar investicijoms.

Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovė Spinter tyrimai 2015 metų balandžio 17-25 dienomis, naujienu portalu DELFI užsakymu, atliko visuomenės nuomonės apklausą. Apklausa vykdyta norint išsiaiškinti kokius būdus Lietuvos gyventojai naudoja norėdami apsaugoti savo taupomas lėšas nuo nuvertėjimo (žr. 15 pav.). Tyrime dalyvavo gyventojai nuo 18 iki 75 metų. Apklausa buvo atliekama standartizuoto interviu metodu. Tyrimo rezultatų paklaida 3,1 proc. (Spinter tyrimai, 2015). Atsakymų suma gali viršyti 100 proc, nes respondentai galėjo pasirinkti kelis atsakymų variantus. Tyrime iš viso dalyvavo 1007 respondentai. Tyrimas vykdytas visoje Lietuvos teritorijoje, 65 atrankiniuose taškuose, išdėstytuose taip, kad reprezentuotų visą šalies teritoriją. Tyrimo dalyvių pasiskirstymas parinktas proporcingas gyventojų skaičiui šalies regionuose (Spinter tyrimai, 2015).

15. pav. Pinigų saugojimo nuo nuvertėjimo priemonių naudojimas proc. (Sprinter tyrimai, 2015)

Atlikto tyrimo rezultatai grafiškai pavaizduoti 15 pav. Gauti apklausos rezultatai rodo, kad 34,9 proc. apklaustųjų iš vis neturi santaupų. Tai reiškia, kad šie asmenys susiduria su rizika, kad įvykus nepageidaujamam įvykiui, jie turės rimtų finansinių sunkumų, nes teks gerokai sumažinti vartojimo išlaidas. Trečdalis Lietuvos gyventojų neturi sukaupę pinigų, todėl jie negali leisti sau papildomų, nenumatytų išlaidų. Neturėdami santaupų šie asmenys negali keliauti, sutaupyti pinigų vaikų mokslui. Taip pat jie nekaupia pinigų pensijai, dėl ko ateityje gali pajusti nepriteklių ir nesugebėti patenkinti visų išskylančių poreikių.

Gauti Sprinter tyrimų įmonės rezultatai rodo ir gerą situaciją, kad daugiau kaip puse Lietuvos gyventojų galvoja apie savo finansinį saugumą, stabilumą ir turi sukaupę tam tikrą kiekį santaupų. Tačiau svarbu ne tik turėtų sukaupus lėšų, bet ir tinkamai jas investuoti, saugoti, kad pinigai nenuvertėtų, o kurtų pridėtinę vertę jų turėtojiui. Pagal gautus tyrimo rezultatus, 37,6 proc. gyventojų santaupas laiko tiesiog banko sąskaitoje. Žiūrint iš finansinės pusės, tai būtų laikoma neefektyviu pinigų saugojimu būdu. Laikant lėšas banko sąskaitoje asmuo ne tik, kad negauna papildomų pajamų - palūkanų už turimas lėšas, bet neapsaugo jų nuo nuvertėjimo, infliacijos. Žinoma, jeigu pinigai taupomi siekiant netolimoje ateityje įsigyti kažkokią prekę, tokiu atveju banko sąskaitoje laikyti pinigus yra patogiu, nes greitai prireikus jais pasinaudoti, tai bus nesudėtinga ir nesukels papildomo apmokestinimo. Taip pat gyventojų pasirinkimą laikyti santaupas tiesiog banko sąskaitoje galėjo paskatinti ir neigiamų palūkanų taikymas už indėlius.

12,2 proc. gyventojų teigia, kad taupomus pinigus investuoja į materialų turtą įsigydami tam tikrus daiktus. Tačiau šis pinigų saugojimo būdas turi trūkumų. Pirma, materialūs daiktai naudojami

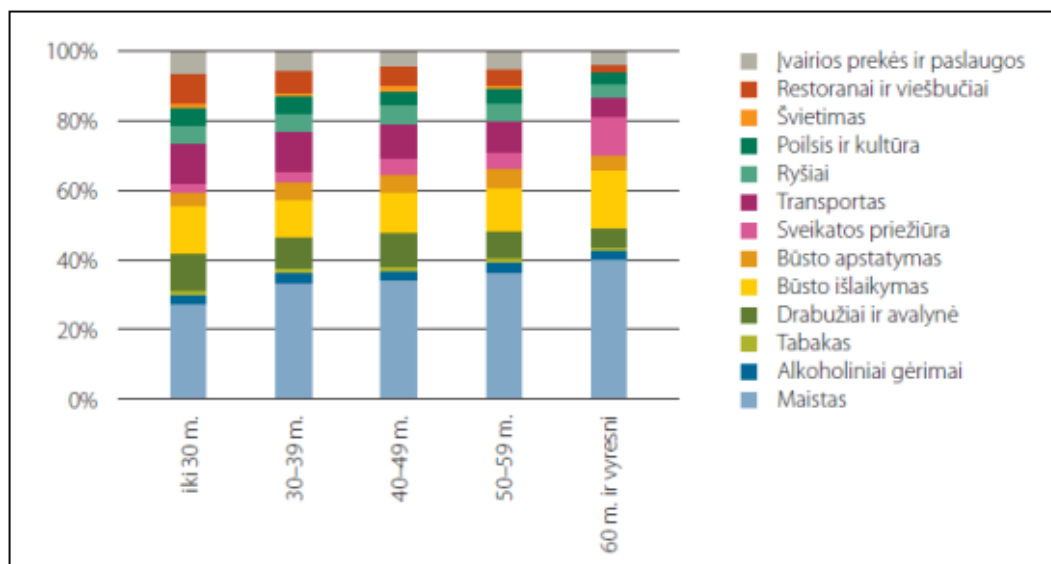
nusidėvi, dėl ko santaupų vertė mažėja. Taip pat daiktai yra mažo likvidumo, t.y. staiga prireikus grynųjų pinigų gali būti sudėtinga turimus daiktus parduoti už rinkos vertę. 4,9 proc. gyventojų teigia, kad savo santaupas investuoja į nekilnojamą turtą. Ekonomikai augant, nekilnojamo turto vertė taip pat didėja, dėl ko turimų santaupų vertė išauga. Tačiau nekilnojamas turtas yra mažai likvidus, todėl iškyla pavojus, kad jei visi pinigai bus investuoti į nekilnojamą turtą, jį gali būti sudėtinga greitai ir brangiai parduoti, kad gauti reikalingą pinigų sumą. Kita vertus, nekilnojamo turto nuvertėjimo rizika yra žema. Taip pat turimą būstą galima išnuomoti, taip gaunant papildomų pajamų.

4,4 proc. respondentų teigia sutaupomus pinigus investuojantys į savo ir savo vaikų išsilavinimą. Investuodami į išsilavinimą jie siekia padidinti savo kompetencijas, išsiugdyti gerus darbinus, visuomeninius įgūdžius. Tai leistų jiems jaustis konkurencingais darbo rinkoje ir garantuotų aukštesnes karjeros galimybes dėl ko tikėtina, kad jų darbo užmokestis bus taip pat aukštesnis.

Atliktas tyrimas rodo, kad 2,8 proc. gyventojų investuoja į vertybinius popierius. Laikoma, kad saugiausia investicija yra Vyriausybės vertybiniai popieriai. Pasirinkus šią investicinę priemonę rizika, kad investuota suma bus prarasta yra labai žema. Tačiau ir gaunamas pelningumas yra mažesnis. 9,2 proc. gyventojų santaupas investuoja į kitas priemones. Tai galėtų būti investicijos į akcijas, obligacijas, nuosavo verslo kūrimą ir kita.

Daugiau kaip 60 proc Lietuvos gyventojų turi tam tikrą santaupų kiekį, kuris leidžia jiems susikurti finansinį saugumą, jaustis stabiliai ir nesijaudinti dėl trumpalaikių problemų. Tačiau vertėtų atkreipti dėmesį, kad beveik 40 proc. iš šių asmenų santaupas laiko tiesiog banko sąskaitoje taip nepasaugodami turimų lėšų nuo nuvertėjimo. Taip yra todėl, kad už turimas lėšas nemokamos palūkanos, kurios galėtų kompensuoti infliacijos poveikį taupomų pinigų vertei. Dalis gyventojų santaupas linkę investuoti į nekilnojamą ar materialų turtą, vertybinius popierius ir kitas finansines priemones, kurios lėšas nuo nuvertėjimo padeda apsaugoti labiau.

Lietuvos statistikos departamentas pateikia namų ūkių išlaidų pasiskirstymą pagal amžių (žr. 16 pav.). Paveiksle išlaidų tipai pateikiami gyventojus suskirsčius į penkias amžiaus grupes. Nesvarbu kurio amžiaus asmuo būtų, didžiausia išlaidų dalis yra skiriama maistui įsigyti ir būstui išlaikyti. Didėjant gyventojų amžiui auga ir išlaidų dalis skiriama šioms išlaidoms. Tai lemia augantis šeimos narių skaičius, investicijos į būstą, didėjantis noras ir galimybės gyventi prabangiau, patogiau, noras sveikiau ir patogiau maitintis.

16 pav. Namų ūkių išlaidų struktūra pagal šeimos galvos amžių (sudaryta pagal Lietuvos Statistikos departamento duomenis)

Asmeniui senėjant išlaidos skirtos mokymuisi, švietimui mažėja. Taip yra todėl, kad asmuo į savo išsilavinimą investuoja daugiau jaunystėje. Priimamas sprendimas mokytis universitete, įgyti specialybę, lankytis seminaruose, kursuose, kuriuose keliama jo kvalifikacija, įgyjamos naujos ir tobulinamos sukauptos darbinės žinios ir įgūdžiai. 60 m. ir vyresni asmenys nustoja dirbti, išeina į pensiją, todėl poreikis nuolat didinti savo profesines žinias ir gebėjimus mažėja. Taip pat išlaidų transportui, drabužiams ir avalynei, restoranams ir viešbučiams skiriama vis mažiau vyresniame amžiuje. Tačiau išlaidos sveikatos priežiūrai su amžiumi auga. Išlaidos alkoholiui, tabakui, ryšiams, poilsiui ir kultūrai, įvairioms prekėms ir paslaugoms visose amžiaus grupėse yra vienodos arba kinta labai neženkliai.

Taigi nors su amžiumi gyventojų išlaidų struktūra keičiasi, tačiau visais gyvenimo etapais asmenys tenkina tuos pačius poreikius. Todėl siekiant jausti finansinį saugumą, susikurti stabilią ir patikimą finansinę situaciją, kiekvienas asmuo turėtų iš anksto galvoti apie savo ateitį, įvertinti galimus nepalankius, neplanuotus atsitikimus, ir nuo jų apsidrausti. Siekiant išvengti finansinių sunkumų derėtų tam tikrą pajamų dalį skirti taupymui. Tačiau santaupas reikėtų tinkamai investuoti, siekiant jas apsaugoti nuo nuvertėjimo.

4.3 Bankų veikos poveikis asmens finansiniam saugumui esant cikliniams ekonomikos svyravimams

Kintant ekonominei situacijai šalyje, ekonominio ciklo perėjimo iš vienos stadijos į kitą sukeltas poveikis jaučiamas visuose šalies sektoriuose. Taip pat reikėtų pastebėti, kad ne tik ekonominis ciklas lemia ūkio sektorių pokyčius – augančias gamybos apimtis, pardavimų pajamas ir sąnaudas, gyventojų

užimtumo lygį. Bet tokį pat poveikį visuomenės pragyvenimo lygio kitimui, bendrai ekonominei šalies ir užsienio ekonominei situacijai daro ir kiekvieno sektoriaus rezultatai, jų prisiimama rizika ir gebėjimas ją suvaldyti. 2007 - 2011 metų ekonominė krizė dažnai yra vadinama tiesiog finansų krize. Ir taip yra nebe reikalo, nes dažnai tenka girdėti, jog krizės ištakos prasidėjo būtent nuo finansų institucijų neatsakingų veiksmų, dažniausiai nuo taip vadinamųjų blogųjų paskolų (Basevičius, Eglinskaitė, 2014). Dėl šios priežasties svarbu įvertinti ir suprasti bankų kredito veiklos ir ekonominių ciklų ryšį. Nes pasirinkus vieną iš banko siūlomų pinigų vertės saugojimo ir didinimo priemonių, kaip alternatyvą asmens finansinio saugumo užtikrinimo sukūrimui, dėl banko sutrikusios veiklos, gali būti prarastos sukauptos lėšos ir susikurtas finansinis saugumas.

Atlikta literatūros ir istorinių duomenų analizė, leidžia daryti prielaidą, kad kalbant apie bankų krizių daromą įtaką ir sukeliama poveikį ekonomikai ir konkrečiam, su banku susijusiam asmeniui, galima išskirti keletą pavojaus aspektų. Kintant šalies ekonominiai situacijai, ekonomikos ciklui pereinant iš vienos fazės į kitą, bankai norėdami apsisaugoti nuo pajamų mažėjimo, didėjančios klientų rizikos, atitinkamai keičia finansinių paslaugų kainas. Esant ekonomikos nuosmukiui, savo finansiniu saugumu ypač turėtų susirūpinti asmenys turintys bankų išduotų paskolų, nes blogėjant asmens finansinei situacijai, įsipareigojimus bankui vistiek privalu vykdyti. Todėl apie finansinį saugumą šiems asmenis taip pat privalu pradėti galvoti iš anksto, kad susiklosčius nepalankioms sąlygoms, jie nepatirtų neišsprendžiamų sunkumų.

1999 m. Lietuvoje buvo jaučiamas Rusijos krizės poveikis – ekonomikos augimas buvo lėtėjo, sumažėjo eksporto, importo apimtys ir vidaus paklausa. Tai po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo buvo pirmasis šalyje jaučiamas ekonomikos nuosmukis. Nuo krizės pradžios iki 2001 m. šalyje vyravo aukštas nedarbo lygis. Kasmet didėjančius BVP augimo tempus lėmė Rusijos krizės paskatintas Lietuvos eksporto didėjimas į Vakarų rinkas (Barkauskaitė, Eglinskaitė, 2015). Nustatytas šalies ekonominis augimas tęsėsi iki 2007m. Tuo laikotarpiu didėjo gyventojų užimtumas, augimo įmonių veiklos apimtys, mažėjo bankrotų skaičius.

2007 metų liepos pabaigoje JAV prasidėjusi finansų sumaištis išplito visame pasaulyje ir sukėlė Lietuvos prekybos nuosmukį, sumažėjo lietuviškų prekių ir paslaugų paklausa užsienyje. Didelis padėties neapibrėžtumas ir išorinės paklausos smukimas paspartino BVP nuosmukį 2009 metais. Smunkant ekonomikai buvo pastebimos pajamų mažėjimo tendencijos, tai atitinkamai paveikė vartojimo išlaidų ir importo tendencijas. Nuosmukį didino šešėlinės ekonomikos bumai, kuris 2008 m. pasiekė aukščiausią lygį, 28 % nuo BVP. Šešėlinė veikla — tai pajamų slėpimas, nelegali gamyba ar paslaugų teikimas, atlyginimų mokėjimas „vokeliuose“ ir kita veikla mėginant nuslėpti mokesčius (Žukauskas, 2012). Nuosmukį dar pagilino 16,8 % 2009 m. sumažėjusios realiosios namų ūkių vartojimo išlaidos, bei smunkantis prekių ir paslaugų eksportas ir importas. Tai, kad namų ūkių vartojimo išlaidos mažėjo, įtakos turėjo sumažėjęs darbo užmokestis. Per metus realusis darbo

užmokestis šalies ūkyje sumažėjo 8,4 %. Nedarbas nuo 5,8 %. 2008 m. išaugo iki 13,7 %. 2009m. Valdžios sektoriaus realiosios vartojimo išlaidos, Lietuvos Respublikos Vyriausybei vykdant biudžeto konsolidavimo politiką, 2009 metais taip pat mažėjo. Visi šie veiksniai didino šalyje jaučiamą nuosmukį.

Siekiant į biudžetą surinkti daugiau lėšų 2009 metais sausio mėn. padidintas pridėtinės vertės mokesčio tarifas nuo 18 % iki 19 %. 2009 m. rugsėjo mėn. tarifas dar kartą padidintas iki 21 %. Tačiau nežymus bendrosios pridėtinės vertės augimas fiksuotas tik žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje (3,1 %). Dėl ženkliai sumažėjusių darbų apimčių sukuriama bendroji pridėtinė vertė daugiausia krito statybos (43,3 %), prekybos, transporto ir ryšių paslaugų (16,8 %), pramonės ir energetikos (13,9 %) sektoriuje. Lėčiau pridėtinė vertė mažėjo valdymo ir gynybos, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo veiklos grupėje (2,8 %) (Finansų ministerija, 2009).

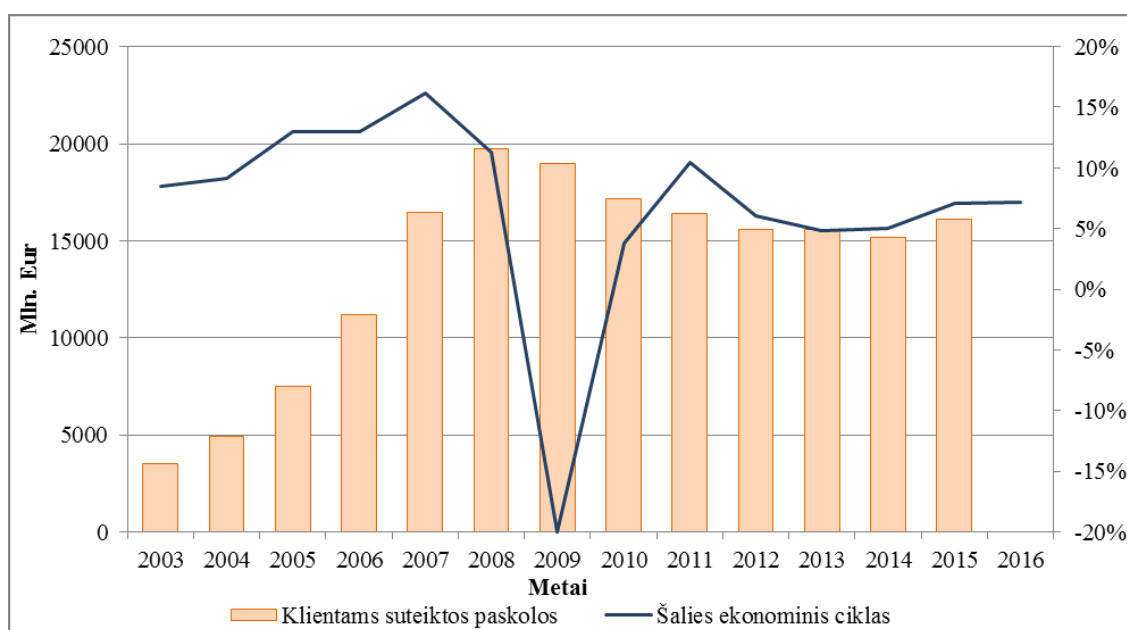
2010 m. fiksuojamas ekonomikos kilimas. Fiksuotos didėjančios darbų apimtys šalies sektoriuose, augo gyventojų užimtumas. Lėtai auganti ekonomika ir griežtai reguliuojami darbo santykiai turėjo įtakos lėtai mažėjančiam nedarbo lygiui. 2010 m. IV ketvirtį BVP lyginant su 2009 m. IV ketvirčiu augo 4,6 % (LR ūkio ministerija, 2015). Spartų pridėtinės vertės augimą nulėmė geri pramonės rezultatai, gautos pajamos iš paaugusios transporto bei sandėliavimo veiklos sukuriamos pridėtinės vertės, dėl ko didėjo ir finansų įstaigų ne tik suteikiamų paskolų, bet ir pritrauktų indėlių kiekis.

Nuo 2011 m. ekonomikos augimas sulėtėjo, tam įtakos turėjo skirtingo lygio ūkio šakų augimas. Lyginant su 2011 m. užsienio paklausos augimas 2012 m. lėtėjo, o 2013 - 2015 m. pradėjo vėl spartėti (LR ūkio ministerija, 2015). BVP augimą lėmė didelio žemės ūkio produktų eksporto kiekis. Taip pat eksporto plėtrą lėmė didėjanti užsienio paklausa, bei Lietuvos įmonių konkurencinėje kovoje išsikovota didesnė rinkos dalis.

Analizuojant ekonomikos ciklą nustatyta, kad nuo 1999 m. iki 2007 m. Lietuvos ekonomika buvo augimo fazėje. Vystėsi šalies gamybinis pajėgumas, buvo diegiamos naujos technologijos, modernizuojama turima įranga, augo gyventojų užimtumas. Nors Rusijos krizė neigiamai paveikė Lietuvos ekonomikos augimą, dėl glaudaus šalių ekonomikos ryšio, tačiau taip pat paskatino ir prekybos su Vakarų šalimis spartėjimą (Barkauskaitė, Eglinskaitė, 2015). Išaugusios eksporto apimtys į ES valstybes užtikrino Lietuvos ekonominį augimą. Antrą šalyje jaučiamą nuosmukį sukėlė pasaulinė finansų krizė. Nuo 2007 m. iki 2010 m. BVP augimas, vidaus vartojimas mažėjo, didėjo nedarbas, šalis išgyveno sunkų laikotarpį. Nuo 2010 m. fiksuojamas Lietuvos ekonomikos augimo laikotarpis. Tai rodo ir pradėjęs augti suteiktų paskolų kiekis, dėl galimybės pritraukti lėšas iš gyventojų pasinaudojant indėlių sistema.

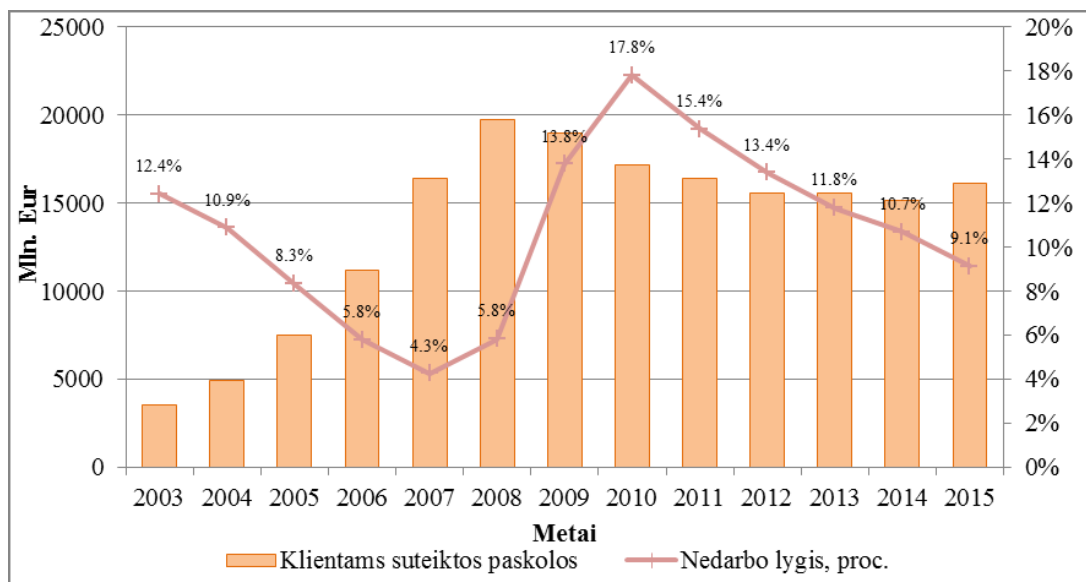
Kyguolytė ir Vėtaitė (2012) analizuodamos Lietuvos bankų paskolų portfelio kitimo tendencijas, pabrėžia, kad šalies makroekonominiai rodikliai daro tiesioginę įtaką kreditavimo procesams.

Ekonominio pakilimo laikotarpiu, iki prasidedant finansų krizei, šalies bankai pakankamai aktyviai dalyvauja finansinio tarpininkavimo veikloje ir aktyviai skolina privačiajam sektoriui. Tačiau pastebima tendencija, kad pasaulio ekonomikai patyrus nuosmukį, bankai atsižvelgdami į padidėjusią kredito riziką sumažina kredito pasiūlą ir sugriežtina paskolų teikimo sąlygas. Dėl šios priežasties verslas susiduria su problema, kad dėl nepalankios ekonominės aplinkos, bankai, norėdami turėti daugiau likvidžių lėšų ir kapitalo, gali nekredituoti net ir aukštos kokybės investicinių projektų. O fiziniai asmenys, dėl blogėjančių verslo sąlygų, praranda darbą arba susiduria su mažėjančiu darbinio pajamų lygiu, dėl ko ne tik sunkėja jų galimybės vykdyti jau turimus finansinius įsipareigojimus, mažėja vartojimo lygis, bet ir apsunkinamos galimybės gauti paskolas reikalingas pavyzdžiui būstui įsigyti.

17 pav. Bankų suteiktų paskolų ir šalies ekonominio ciklo ryšys

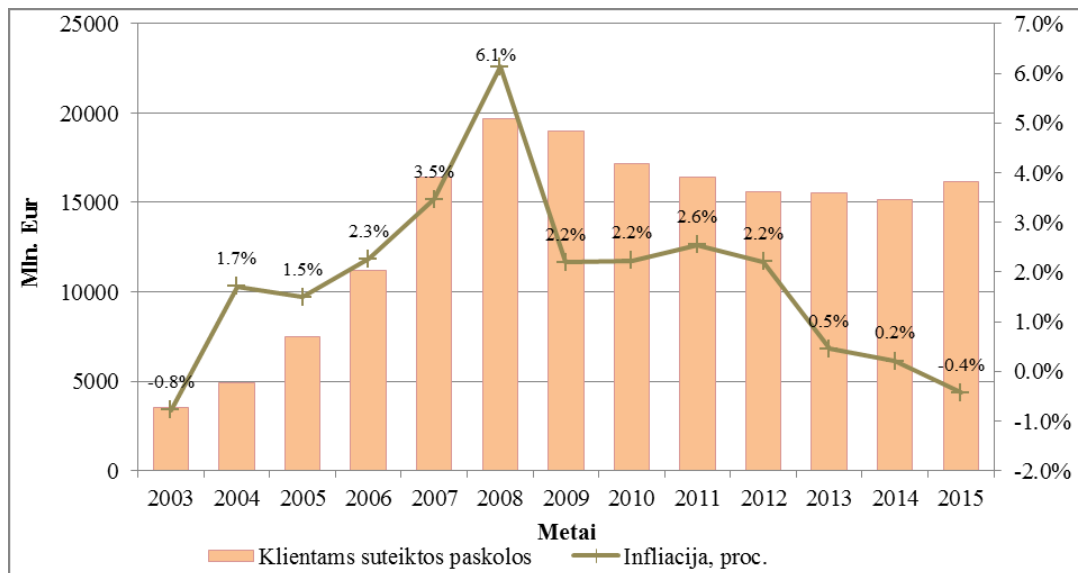
Siekiant įvertinti kaip kinta bankų išduodamų paskolų kiekis kintant šalies ekonominei situacijai grafiškai pavaizduotas ryšys tarp suteiktų paskolų ir šalies ekonominio ciklo 2003- 2013m. (žr. 17 pav). Analizei pasirinktas toks laikotarpis norint įvertinti kaip kito bankų išduodamas paskolų lygis esant ekonomikos augimo, nuosmukio ir atsigavimo stadijoms. Duomenys analizei naudoti iš Lietuvos statistikos departamento ir Lietuvos banko teikiamų statistinių suvestinių. Duomenys analizuoti iki 2013 m., nes 2014 metų duomenys yra teikiami tik už du pirmus ketvirčius. Analizuojant išduotų paskolų kiekį matoma, kad paskolų lygis augo iki 2008m. , o 2009 m. šis rodiklis smuko 14 proc. Suteiktų paskolų portfelio sumažėjimą Lietuvoje, kaip ir kitose šalyse, nulėmė sumažėjęs privatusis vartojimas. Kyguolytė ir Vėtaitė (2012) teigia, kad indėlių apimtys 2008 m. sumažėjo, tačiau 2009 m. išaugo 8 proc. Taip nutiko dėl to, kad bankai jausdami prasidėjusią finansų krizę siekė 2009 m. likvidžias lėšas padidinti pritraukdami indėlių vidaus rinkoje.

18 pav. Bankų suteiktų paskolų ir nedarbo lygio kitimas

Analizuojant 18 paveiksle pateiktą informaciją, sudarytą pagal Eurostat teikiamus duomenis, apie išduotų paskolų ir nedarbo lygio kitimą Lietuvoje matoma, kad nuo 2003 iki 2009 m. nedarbo lygis kasmet mažėjo. 2008 m. nedarbo lygis Lietuvoje buvo 7,8 proc., o 2009 m. jis išaugo iki 15,5 proc. Lėtėjant ekonomikai, padaugėjo bankrotų, prasidėjo masiniai atleidimai, sumažėjo galimybės įsidarbinti, todėl nedarbo trukmė ilgėjo. Dėl mažėjančio darbo užmokesčio, augančio nedarbo mažėjo namų ūkių disponuojamosios pajamos, o dėl krįstančių akcijų kainų mažėjo ir investicinių vienetų vertė – finansinis turtas. Mažėjantis gyventojų užimtumas ir kylantis nedarbo lygis sulėtino darbo užmokesčio augimą. Lyginant 2008 m. ir 2009 m. Lietuvoje vidutinis mėnesinis darbo užmokestis sumažėjo 4 proc., o 2010 m. smuko dar 2,8 proc. (LB, 2014) Darbo užmokesčio mažėjimo ir nedarbo didėjimo tendencijos keitė namų ūkių skolinimosi įpročius ir tuo pačiu darė neigiamą įtaką bankų paskolų portfelio apimčiai (žr. 18 pav.).

Analizuojant bankų suteiktų paskolų pokytį 2003 - 2015 m. ir gautus rezultatus lyginant su infliacijos lygio kitimu, matoma, kad abu šie veiksniai yra susiję (žr. 19 pav). Didėjant infliacijos lygiui iki 2008 m. išduodamų paskolų kiekis taip pat didėja. O nuo 2009 esant žemam infliacijos lygiui, išduodamų paskolų kiekis taip pat yra žemesnis nei prieš tai buvusiais laikotarpiais. 2009 m., lyginant su 2008 m., nustatyta, kad vidutinės metinės infliacijos tempas sumažėjo, kainų kritimas sudarė 62 proc. Pagrindinėmis priežastimis lėmusiomis tokią situaciją gali būti laikomas: padidintas PVM tarifas, panaikintos ar sumažintos PVM lengvatos atskiroms prekėms ir paslaugoms, tokioms kaip farmacijos gaminiai kultūros ir apgyvendinimo paslaugos.

19 pav. Bankų suteiktų paskolų ir infliacijos kitimas

Kyguolytė ir Vėtaitė (2012) nustatė, kad 2011 m. metinė infliacija buvo gana didelė – 4,1proc. ir ją vis dar daugiausia lėmė pakilusios su išorės veiksniais susijusios – maisto ir energijos – kainos. Vis dėlto maisto kainų įtaka infliacijai silpsta, nes pasaulyje maistas brangsta lėčiau. Grynoji infliacija, apimanti pramoninių prekių ir rinkos paslaugų kainų kaitą yra labiausiai susijusi su privataus vartojimo pokyčiais, bendrąją infliaciją pradėjo veikti neseniai ir kol kas nežymiai. Kaip teigiama Lietuvos banko finansinio stabilumo apžvalgoje užsienio šalių ir Lietuvos ekonominės plėtros perspektyvos pastaruoju metu nėra optimistinės, todėl prognozuojama, kad artimiausiais metais infliacija neturėtų smarkiai šokti aukštyn.

Atlikta ekonominio ciklo stadijos ir bankų išduodamų paskolų lygio kitimo ryšio grafinė analizė atskleidė, kad kintant ekonomikos ciklo stadijai, keičiasi ir banko veiklos strategija. Didėjanti infliacija, mažėjantis šalies nedarbo lygis rodo gerėjančią šalies ekonominę situaciją, palankesnę, finansinę prasme saugesnę ekonomikos ciklą. Dėl šios priežasties optimizmas rinkose auga, tiek verslas, tiek namų ūkiai pozityviai žiūri į skolinimąsi, taip didindami savo vartojimo lygį ir mažiau galvodami apie finansinio stabilumo užtikrinimo priemones.

Kyguolytė ir Vytaitė (2012) nagrinėjo Lietuvos paskolų ir indėlių rinką, jai įtaką darančius veiksnius ir pačias kaitos tendencijas. Pastebima, kad paskolų rinkos vystymasis yra tampriai susijęs su šalies bei pasaulio ekonomikos būkle. Jei ekonomikos augimo metu bankai aktyviai teikia paskolas, tai ekonomikai patiriant nuosmukį, bankai, siekdami apsisaugoti nuo galimų nuostolių, griežtina kredito rizikos vertinimą bei riboja skolinimą. Mažėjant bankui reikiamų lėšų kiekiui, pinga ir už banke laikomus indėlius mokamos palūkanos. Mažėjantis palūkanų lygis gali paveikti asmens susidarytą finansinį planą, gerokai sumažinti tikėtiną sutaupyti sumą, suėjus indėlio atsiėmimo terminui. Kyguolytė ir Vytaitė (2012) bei Lakštutienė *ir kt.* (2011) pabrėžia, kad ne visuomet pavyksta numatyti neigiamus pokyčius ekonomikoje ir taip iš anksto jiems pasiruošti, apsidrausti nuo neigiamo jų

poveikio pasirenkant tinkamas apsaugos priemones ar pakeičiant nusistatytą strategiją. Dėl šios priežasties svarbu žinoti veiksnius, kurie lemia kredito kaitą ir į kuriuos reikėtų atkreipti dėmesį norint numatyti tolesnes kredito rinkos vystymosi tendencijas ir taip pasirinkti tinkamiausią pinigų taupymo alternatyvą. Siekiant suprasti, kaip keičiantis ekonominiai situacijai pasikeis banko politika indėlių ir paskolų atžvilgiu Kyguolytė ir Vytaitė (2012) atliko Lietuvos bankų paskolų portfelio kitimo ir pokyčius lemiančių veiksnių koreliacinio ryšio nustatymo tyrimą (žr. 8 lent.).

8 lentelė. Ryšys tarp bankų paskolų portfelio ir išorės veiksnių

BVP vienam gyventojui	Infliacija	Nedarbo lygis	Vid. mėn. darbo neto užmokestis	Rinkos palūkanų norma	Indėliai
0,99	0,86	-0,69	0,98	-0,95	0,98

Gauti tyrimo rezultatai rodo, kad BVP vienam gyventojui, infliacijos, vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio ir indėlių kitimo tempai atitinka bankų paskolų portfelio kitimo tempus, nes apskaičiuoti koreliacijos koeficientai yra teigiami. Koreliacinė analizė išryškina stiprų tiesioginį ryšį tarp bankų paskolų portfelio ir infliacijos, ryšio stiprumas 0,86. Dar stipresnis ryšys beveik artimas vienetui yra tarp banko išduotų paskolų ir BVP lygio tenkančio vienam gyventojui. Ryšio stiprumas lygus 0,99. Tai reiškia, kad didėjant BVP vienam gyventojui tiesine kryptimi didėja ir išduodamų paskolų lygis. Tai lemia gerėjanti gyventojų finansinė situacija, kai jie labiau pasitiki savo galimybėmis. Taip pat bankai juos vertina palankiau ir suteikia didesnes paskolas lengvesnėmis sąlygomis. Tiesinis teigiamas, lygus 0,98 koreliacinis ryšys nustatytas ir taip išduotų banko paskolų bei pritrauktų indėlių. Tokią situaciją galima paaiškinti tuo, kad norint suteikti didesnes paskolas apimtis bankams reikalingos papildomos lėšos, kurias jie gali pritraukti indėlių forma. Dažniausiai, kai bankai jaučia pinigų poreikį, jie padidina siūlomų palūkanų už indėlius lygį, taip padidinant indėlių patrauklumą.

Taip pat atlikus tyrimą nustatyta, kad egzistuoja ir atvirkštinis ryšys tarp bankų paskolų portfelio, nedarbo lygio ir rinkos palūkanų normos (EURIBOR). Koreliacinės analizės duomenimis labai stiprus atvirkštinis ryšys yra tarp banko išduotų paskolų lygio ir rinkos palūkanų normų. Akivaizdu, kad rinkos palūkanų normos didėjant, gautos paskolos brangsta, nes už pasiskolintą pinigų sumą reikia sumokėti didesnę palūkanų sumą. Dėl šios priežasties, kylant rinkos palūkanų normai, išduodamų paskolų kiekis mažėja. Priešinga situacija pastebima palūkanų normoms mažėjant. Sumažėjus palūkanų normoms, skolininkui paskolos atpinga, dėl to jam tampa patraukliau pasinaudoti bankų teikiamomis finansinėmis priemonėmis, dėl ko banko išduodamų paskolų lygis išauga. Sumažėjus palūkanų normoms asmenims skolinimasis tampa pigesnis, todėl galima susidurti su situacija, kai žmogus pradeda galvoti iracionaliai, pervertina savo galimybes, arba nepakankamai kritiškai jas įvertina ir naudodamasis paskolomis didina vartojimo lygį.

Atlikta ryšio analizė rodo, kad atvirkštinis ryšys egzistuoja tarp nedarbo lygio ir pritrauktų indėlių, bei išduotų paskolų. Nedarbo lygiui didėjant – išduodamų paskolų ir priimamų indėlių kiekis mažėja ir atvirkščiai, mažėjant nedarbo lygiui indėlių ir paskolų lygis išauga. Daugėjant gyventojų turinčių pastovų darbą, nedarbo lygis šalyje mažėja, o asmenų finansinė padėtis gerėja.

Vienos svarbiausių priežasčių sukeliančių šalies ir pramonės ciklus — tai: vartotojų poreikių pasikeitimas, technologiniai išradimai, nepagrįstai išaugusios kainos, per didelis pinigų kiekis rinkoje. Nustatyta, jog ekonominiai ciklai dažniausiai yra skirstomi pagal jų trukmę, mastą, neišvengiamumą. O kiekvienas ciklas suskirstomas į keturias fazes. Siekiant išlaikyti ekonomikos augimą, užtikrinti verslo subjektų, gyventojų ir šalies klestėjimą stengiamasi iš anksto nustatyti galimus ekonomikos svyravimus.

Atlikus bankų kredito veiklos ir ekonominio ciklo ryšio analizę galima daryti prielaidą, kad abu kintamieji yra glaudžiai susiję. Nustatyta, kad ekonominio pakilimo laikotarpiu iki prasidedant finansų krizei 2008 m. tiek išduodamų paskolų, tiek pritrauktų indėlių kiekis kasmet augo. Dėl gerėjančios ekonominės situacijos bankai aktyviai teikė paskolas. O lėšas reikalingas vykdyti veiklą pritraukdavo iš gyventojų per indėlių ir kitų instrumentų naudojimą. Tačiau prasidėjus ekonominiam nuosmukiui bei jam gilėjant, 2009 m. kredito srautai Lietuvoje sumažėjo. Tai rodo, kad blogėjanti ekonomikos būklė didina spaudimą bankams ir neigiamai veikia skolinimą. Dėl to išduodamų paskolų kiekis ekonomikai esant nuosmukio ir recesijos stadijoje yra žemesnis, negu esant ekonomikos atsigavimo ir augimo stadijoms. Todėl asmeniui nutarus savo poreikius tenkinti naudojantis paskolomis arba jų pagalba įsigyti ilgalaikį turtą, ši alternatyva gali tapti labai brangia, ir tinkamai neįvertinus savo finansinių galimybių, sunkiai pakeliama.

Atlikta koreliacinio ryšio analizė rodo, kad stipriausias tiesinis ryšys yra tarp BVP tenkančio vienam gyventojui ir išduotų bei pritrauktų paskolų kiekio. Gautas koreliacijos koeficientas lygus 0,99, tai rodo labai stiprų tiesinį ryšį. Taip pat tirtas ryšys tarp išduodamų paskolų ir indėlių kiekio ir infliacijos, nedarbo lygio, vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio, rinkos palūkanų normos lygio. Koreliacinės analizės rezultatai parodė, kad Lietuvoje egzistuoja stipri tiesinė priklausomybė tarp bankų paskolų portfelio ir vidutinio mėnesinio neto darbo užmokesčio lygio (0,98), infliacijos (0,86) ir surinktų indėlių (0,98). Taip pat gauti duomenys atskleidė, kad tarp išduotų paskolų ir nedarbo lygio, bei rinkos palūkanų normos egzistuoja atvirkštinis ryšys. Visi šie rezultatai rodo, kad esant ekonomikos svyravimams, asmenims turintiems didelių finansinių įsipareigojimų, reiktų ypač atsakingai vertinti savo galimybes ir imtis apsaugos priemonių, leisiančių užsitikrinti finansinį saugumą esant bet kuriai ekonominio ciklo stadijai.

Atlikus apklausą, kurioje dalyvavo 95 asmenys, kurių amžius nuo 20 metų iki 67 metų, įvertinti jų turimi finansiniai įsipareigojimai, požiūris į dalyvavimą pensijų sistemoje ir kitus finansinius instrumentus. Nustačius, kad asmenys ne itin palankiai žiūri į Lietuvoje esančią trijų pakopų pensijų

sistemą, tik 28 proc. apklaustųjų dalyvauja antros pakopos pensijų sistemoje, atliktas situacijos modeliavimas, norint įvertinti šios sistemos teikiamą naudą ir kylančias grėsmes. Gauti rezultatai rodo, kad pensijų fono vidutinei metinei grąžai artėjant prie 1 proc. asmuo gali ne padidinti, o sumažinti sukauptos sumos vertę. Kaupiant ilgesnį laikotarpį net ir su mažesnėmis pajamomis tikėtinos senatvės išmokos būtų didesnės negu kaupiant dvigubai didesnę sumą, per pus trumpesnį laikotarpį. Pagrindinė to priežastis, kad valstybės ir Sodros pervedamos sumos nuo vidutinio šalies darbo užmokesčio, bus gerokai didesnės, per ilgesnį laikotarpį. Atsižvelgiant į tai, kad daugiau negu 70 proc. apklaustųjų nedalyvauja antros pakopos pensijų sistemoje ir pasinaudodami fondų paslaugomis papildomai lėšų pensijai nekaupia atlikta analizė, siekiant nustatyti kokios alternatyvios priemonės yra pasirenkamos taupomoms lėšoms apsaugoti nuo nuvertėjimo. Taip pat atlikus koreliacinę analizę tarp bankų išduodamų paskolų ir išorės veiksmų, siekta nustatyti, kaip kintant ekonominiam ciklui, priklausomai nuo turimų įsipareigojimų bankui, keičiasi galimybės užtikrinti asmens finansinį saugumą.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Asmens finansinio saugumo užtikrinimo didinimas yra aktualus ne tik valstybės lygmeniu, bet turi būti svarbus ir pačiam asmeniui. Analizuojant priežastis sukeliančias asmens finansinio nestabilumo jausmą nustatyta, kad ne tik žmogaus gyvenime, bet ir asmeninių finansų valdymo perspektyvoje yra išskiriami etapai, kuriems kintant, kinta ir tinkamas finansų valdymo būdas. Pastebėta, kad nors žmogaus pensinis amžius yra neišvengiamas, tačiau reikia siekti, kad finansinės brandos ir pilnaverčio finansinio gyvenimo laikotarpiu nepakeistų finansinė pensija, kurios metu tenka riboti asmeninius poreikius. Finansinį neužtikrintumą asmuo gali jausti neturėdamas stabilių pajamų, santaupų netikėtiems atvejams, nesumažinęs galimų įvykių poveikio pasinaudojant draudimu, turėdamas didelių ir ilgalaikių finansinių įsipareigojimų, jausdamas atsakomybę už kitus asmenis. Dėl šios priežasties, pasinaudojant įvairiomis finansinėmis priemonėmis, reikia užsitikrinti garantuotą finansinį saugumą ateityje sau ir savo šeimai.
2. Kaip vienos iš pagrindinių priemonių, leidžiančių užsitikrinti asmens finansinį saugumą, išskirtos šios: gyvybės investicinis ar kaupiamasis draudimas, dalyvavimas pensijų fondų veikloje, savarankiškas investavimas, siekiant ilgalaikėje perspektyvoje iš investicijų užsitikrinti pajams leisiančias padengti sumažėjusį gaunamą darbo užmokesčio lygį ir išlaikyti nepakitęsį vartojimo lygį ateityje. Taip pat finansinis saugumas priklauso nuo asmens finansinio raštingumo lygio, turimų žinių apie finansinių priemonių naudojimo galimybes, esant tam tikroms ekonominėms sąlygoms, ir konkrečių individo savybių.
3. Nustatyta, kad asmens finansinę padėtį ir finansinio saugumo užtikrinimo poreikį galima sieti su žmogaus gyvenimo ciklu. Jauname amžiuje, asmeniui turint mažiau įsipareigojimų, jis linkęs labiau rizikuoti, todėl gali rinktis rizikingesnes finansines priemones. Taip pat jauni asmenys dar nėra spėję sukaupti didelės vertės turto, kurį reiktų itin saugoti, nes praradimo atveju nebūtų spėta iki pensijos atstatyti jo prarastos vertės ir išlaikyti nepakitęsį vartojimo lygį. Asmuo rinkdamasis priemonę leidžiančią garantuoti esamos situacijos išlaikymą, net ir netikėtai pakitus gyvenimo sąlygoms, dažniausiai renkasi tik vieną iš finansinių apsaugos priemonių. Tačiau pastebima, kad racionalu būtų į visas siūlomas finansines priemones žiūrėti bendrai. Siekti jų suderinimo, analizuoti jų teikiamą naudą žiūrint bendrai, integruotai, kad finansiniai apsaugos instrumentai tarnautų kaip rizikos pakaitalai, ir asmuo valdytų ne vieną, o keletą suderintų šių priemonių.
4. Atlikus finansinio saugumo užtikrinimo priemonių kuriamos naudos asmeniui tyrimą, nustatyta, kad 72 proc. apklausoje dalyvavusių asmenų nėra sudarę dalyvavimo antros pakopos pensijų sistemoje sutarties. Tai reiškia, kad siekdami aukštesnių išmokų senatvėje, jie, tam tikrą

lėšų dalį, pensijai turi kaupti patys. Įvertinant tai, kad 34,9 proc. Lietuvos gyventojų iš vis neturi santaupų, rodo, kad, dėl nepalankių aplinkybių, sumažėjus jų gaunamoms pajamos, šie asmenys susidurtų su finansinėmis problemomis. 37,6 proc. gyventojų turimas santaupas laiko tiesiog banko sąskaitoje. Toks taupomų lėšų laikymas ne tik, kad neapsaugo pinigų nuo nuvertėjimo, bet ir nekuria asmeniui papildomos naudos. Laikoma, kad norint jaustis finansiškai saugiai, dėl galimų nepalankių išorės veiksnių pasikeitimo, asmens santaupų dydis turėtų sudaryti nuo trijų iki šešių mėnesinių atlyginimų. Atlikus tyrimą nustatyta, kad 46 proc. apklausoje dalyvavusių asmenų santaupos vidutiniškai sudaro nuo vieno iki trijų mėnesinių atlyginimų, kas yra mažiau negu rekomenduotina. Tik 15 proc. asmenų teigė turintys santaupų sumą, kuri yra didesnė negu jų gaunami keturi mėnesiniai atlyginimai.

5. Atliekant finansinio saugumo užtikrinimo priemonių teikiamos naudos modeliavimą, kintant pradinėms sąlygoms, nustatyta, kad vienas svarbiausių kriterijų, atsirenkant į kurį fondą verta investuoti, - fondų generuojama grąža ir lėšų turėtojo prisiimamas rizikos lygis. Taip pat tikėtina sukauptos sumos dydžiui laikotarpio pabaigoje didesnę įtaką daro ir. Atliekant investavimo į akcijų ir obligacijų fondus analizę buvo nustatyta, kad nutarus kaupti pensijai maksimaliai – sumokant papildomus du procentus nuo gaunamų pajamų, sukauptų lėšų suma laikotarpio pabaigoje yra net du kartus didesnė, negu kaupiant vien tik iš Sodros įmokų. Įvertinus kiek metų iki pensinio amžiaus asmeniui yra likę ir jo norą sukaupti didesnę sumą, kaupimo pradžioje tinkamesnis investavimas į fondus, kurių pagrindas sudarytas iš didesnio akcijų kiekio. Tačiau artėjant pensiniam amžiui vertėtų sumažinti riziką pereinant į obligacijų fondus ir taip sumažinant riziką, dėl nepalankiai susiklosčiusių rinkos sąlygų, prarasti sukauptus pinigus.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Adair A., Mcgreal S. (1988). The Application Of Multiple Regression Analysis In Property Valuation // Journal of Property Valuation and Investment, Nr. 6 (1), p. 57 – 67.
- Akinci S., Kaynak E., Atilgan E., Aksoy S. (2007). Where does the logistic regression analysis stand in marketing literature? // A comparison of the market positioning of prominent marketing journals.
- Andriukaitis, D., Čeponytė, Z., Jurevičienė, D., Kriščiukaiytė, K., Vaičiulis, M., Vaitkunskienė R., Varanauskienė, J. (2009). Finansinių paslaugų vadovas. Lietuvos bankas ISBN978-9955-783-03-9
- Backhouse, R. E., Boianovsky, M. (2012). Transforming modern macroeconomics: exploring disequilibrium microfoundations, 1956–2003. Cambridge University Press.
- Baker, K. H. (2010). Behavioural Finance: Investors, Corporations, and Markets. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Balčienė, N. (2006). Lietuvos privačių pensijų fondų vertinimo reikšmingumas.
- Banionytė, D, Dagilienė, L. (2011). Asmeniniai finansai ir finansų planavimas. // Ekonomika ir vadyba 2011 [elektroninis išteklius] : tarptautinės studentų mokslinės konferencijos pranešimų medžiaga / Kauno technologijos universitetas. Ekonomikos ir vadybos fakultetas. Kaunas : Technologija, 2011. ISBN 9786090200018. p. 10-12.
- Banks J., and Oldfield Z. 2007. "Under standing Pensions: Cognitive Function, Numerical Ability and Retirement Saving." Fiscal Studies 28 (2): 143-70.
- Bartosevičienė, V. (2010). Ekonominės statistikos pagrindai. Kaunas: Technologija.
- Beldona, S., Francis, V. E. (2007). Regression analysis for equipment auditing // Managerial Auditing Journal, Nr. 22 (8), p. 809 – 822.
- Bitinas, A. (2011). Problems of the development of the pension insurance in the independent Lithuania // Tiltai. Nr. 54, p. 27-44.
- Bitinas, A., Guogis, A. (2011). Valstybinio socialinio draudimo fondo finansavimas: įmokų surinkimo problematika. Societal Studies, MRU. Nr. 3(2), p. 551–574.
- Campbell, J., Viceira, L. (2002). Strategic Asset Allocation – Portfolio Choice for Long-term Investors. Oxford University Press.
- Cancellor, J.; Lyubomirsky, S. (2011). Happiness and thrift: When (spending) less is (hedonically) more. Journal of Consumer Psychology. Nr. 21, p. 131–138.
- Chen P., Ibbotson G., Milevsky, M. A. ., Zhu, K. X. (2006). Human. Capital, asset allocation, and life insurance. Financial Analysts Journal. CFA Institute, Nr. 97-109.
- Cole, S., Thomas S., Zia, B. (2011). "Prices or knowledge? What drives demand for financial services in emerging markets?." The Journal of Finance 66.6, p. 1933-1967.

- Cronqvist, H.; Siegel, S. (2011). The origins of savings behavior, in AFA 2011 Denver Meetings Paper. P. 47.
- Crujisen, C., Haan, J., Jansen, D., Mosch, R. (2011). Household savings behavior in crisis times, in De Nederlandsche Bank Working Paper Nr. 315, p. 32.
- Daffe, G. (2011). Les disparites de genre dans l'accès et l'utilisation des TIC au Sénégal.
- Danske bankas „II pakopos pensija“. [žiūrėta 2015-12-25]. Prieiga per internetą <https://www.danskebank.lt/index.php/privatiems/>
- Dorfman, M. S., & Cather, D. (2012). Introduction to risk management and insurance. Pearson Higher Ed.
- Eglinškaitė, V. (2014). Investicinio fondo alternatyvų pasirinkimo tyrimas, dalyvaujant II pakopos pensijų sistemoje. Tiltas į ateitį = The bridge to the future : [elektroninis išteklius] / Kauno technologijos universitetas. Kaunas : Technologija. ISSN 20299346. Nr. 1 (8), p. 88-92.
- Eglinškaitė, V., Barkauskaitė, A. (2015). “Problems of personal financial safety assurance”. Ūkio plėtra: teorija ir praktika. Vilniaus Universitetas.
- Eglinškaitė, V., Barkauskaitė, A. (2015). Ekonominių ciklų ypatumai ir analizė Lietuvoje. Jaunųjų mokslininkų darbai (ISSN 1648-8776) 2015, Nr. 2 (44).
- Eglinškaitė, V., Basevičius, T. (2014). Priemonės, padedančios užtikrinti bankų veiklos rizikos valdymą Lietuvoje. Tiltas į ateitį = The bridge to the future : [elektroninis išteklius] / Kauno technologijos universitetas. Kaunas : Technologija. ISSN 20299346. Nr. 1 (8), p. 346-351.
- Eurostat. [žiūrėta 2015-11-25]. Prieiga per internetą <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>
- Financial Planning Standards Board Ltd. (2011). Benefits the clients and potential clients of financial planners by establishing, upholding and promoting worldwide professional standards in financial planning.
- Finansų analitikų asociacija. [žiūrėta 2016-12-04-0]. Prieiga per internetą www.fi.nansai.lt.
- Finansų ministerija (2009). Valstybės skola. [žiūrėta 2015-11-25]. Prieiga per internetą http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/leidiniai/failai/fm_valstybes_skola_2009m.pdf.
- Gitman, L., Joehnk, M., Billingsley, R. (2013). Personal financial planning. Cengage Learning.
- Gylys, P. (2002). Pensijų sistema Lietuvoje: dilemos ir kontroversijos // Viešoji politika ir administravimas. Nr. 2, p. 78-84. ISSN 1648-2603
- Gokhale, J., Kotlikoff, L. J. (2002). The Adequacy of Life Insurance, Research Dialogue, TIAA-CREF INSTITUTE, tiaa-crefinstitute.org. Nr. 72.
- Gudaitis, T. (2009). Research of Lithuanian pension system's reform: from conception to first annuities // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. Nr. 49, p. 37-56.
- Guogis, A. (2002) Dėl Lietuvos socialinės politikos modelių // Politologija SSN 1392–1681

- Gustman, A., Steinmeier, T., Tabatabai, N. (2012). "Financial Knowledge and Financial Literacy at the Household Level". *The American Economic Review*, Vol. 102, No. 3, p. 309-313
- Hanudin, A., Abdul, R. A. R., Stephen, L. S. Jr, Ang Magdalene, C. H., (2011) .Determinants of customers' intention to use Islamic personal financing: The case of Malaysian Islamic banks. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, Nr. 2, p. 22 – 42.
- Herbert, S. (2007). A Behavior Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*. Nr. 69 (1), p. 99-118.
- Herve, F. (2003). La persistance de la performance des fonds de pension individuels britanniques:une étude empirique sur des fonds investis en actions et des fonds obligataires // *Finance Contrôle Stratégie*. Nr. 3, p. 41-77
- Hinz, R., Rudolph, H. P., Antolin, P, Yermo, J. (2010). Evaluating the Financial Performance of Pension Funds. The World Bank, Washington
- Iwamasa, GY, Iwasaki, M. (2011). A new multidimensional model of successful aging: perceptions of japanese american older adult. *J Cross Cult Gerontol*. Nr. 26, p. 261–78.
- John, J. M., Smith, J. P., Willis, R. (2009). "Cognition and Economic Out comes in the Health and Retirement Survey." National Bureau of Economic Research Working Paper 15266.
- Johnson, K. L., Graft, F. J. (2009). Modernizing pension fund legal standards for the twenty-first century. *Rotterdam International Journal of Pension Management*. nr. 2 (1), p. 44-51.
- Josee St-Pierre, Louise Cadieux. (2011). La conception de la performance : Quels liens avec le profil entrepreneurial des propriétaires dirigeants de PME? *Revue de l'Entrepreneuriat*. Nr. 10 , p. 33-52
- Jurevičienė, D. (2008). *Asmeninių finansų pagrindai: mokomoji knyga. 2 pataisytas leidimas* Vilnius: Technika.
- Jurevičienė, D.; Klimavičienė, A. 2008. Asmeninių finansų valdymo teoriniai aspektai gyvenimo ciklo požiūriu. *Verslas: Teorija ir praktika* 9, 22-32.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York: Macmillian Company.
- Kyguolytė, J., Vėtaitė, J. (2012). Bankų paskolų portfelio pokyčiai ir juos lemiantys veiksniai Lietuvoje. *Kauno kolegija*
- Klimavičienė, A.; Jurevičienė, D. 2007. Asmens investicijų į finansines priemones plėtros galimybės Lietuvoje. *Verslas: Teorija ir praktika* 8, 33-43.
- Lakstutiene, A., Krusinskas, R., Platenkoviene, J. (2011). Economic Cycle and Credit Volume Interaction: Case of Lithuania. *Engineering Economics*,22(5), 468-476.
- Lavigne A., Legros F. (2006). *Finance comportementale et fonds de pension* //Université de Paris Dauphine. [žiūrėta 2015-05-19]. Prieiga per internetą <http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00135480/fr/>

- Lee, K., & Lee, H. (2001). "System and method for performing personal finance management using the internet." U.S. Patent Application No. 10/053,303.
- Lietuvos bankas „Finansinių priemonių rinkos“. [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą http://www.lb.lt/finansu_istaigu_finansines_ataskaitos.
- Lietuvos Respublikos Ūkio Ministerija Lietuvos Mokslų Akademija (2015). Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 metų ilgalaikė strategija. [žiūrėta 2015-11-25]. Prieiga per internetą <http://www.egov.lt/uploads/file/Ukio%20pletros%20strategija.pdf>.
- Lusardi, A., and Mitchell, O. S. (2006). "Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education." University of Michigan Retirement Research Center Working Paper UM 06-144.
- Lusardi, A., Mitchell, O. S. (2011). Financial Literacy and Planning; Implications for Retirement Wellbeing. NBER working paper Nr. 17078, p. 2-37.
- Madžierius, A. (2013) 36 proc. „Swedbank“ pensijų fondų klientų kaupis prisidėdami savo lėšomis. Peržiūrėta 2015, birželio 02, adresu <http://www.swedbank.lt/lt/articles/view/1947>
- Martišius S. A., Kėdaitis V. (2010) Statistinės analizės teorija ir metodai. Vilnius.
- Mockus, A., Žukaitė, A. (2012). Sėkmingas senėjimas: psichologinis aspektas. Gerontologija. Nr. 13(4), p. 228-234.
- Monkevičius, A. (2011). Laimės koncepcija viešosios politikos ideologijoje ir praktikoje. Viešoji politika ir administravimas, (10 (4), 534-547.
- Naraškevičiūtė, V., Strumyla, D., Juodelis, M. (2013). The research of possibilities to integrate occupational pension funds in Lithuania // Ekonomika ir vadyba. Nr. 3 (18), p. 418-427. ISSN 2029-9338
- Otero-López J. M., Pol E. V., Bolaño C. C., Mariño M. J. S. (2011). Materialism life-satisfaction and addictive buying: Examining the causal relationships. Personality and Individual Differences. Nr. 50, p.772–776.
- Rėkuvienė, J. (2006) Pensijų sistemos reforma. Problemos socialinių-ekonominių pokyčių Lietuvoje laikmetyje. Mykolo Romerio universitetas. [žiūrėta 2015-12-10]. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/obj/LT-eLABa_0001:E.02~2006~D_20061220_155115-16157
- Ricciardi, V., Simon, H. K. (2000). What is Behavioural Finance? Business, Education and Technology Journal. Nr. 2 (2), p. 1-9.
- Robert, G. Danielsen, Sergey S. Barabanov, John Schweers, and Michael F. Sullivan (2014). Optimizing Portfolios with Allocations to Insured Death Benefit: A Proposed Methodology for Evaluation. The Journal of Investing.
- Saltelli, A., Tarantola, S., Campolongo, F. (2000). Sensitivity Analysis as an Ingredient of Modeling. Statistical Science, Nr. 15, p. 377-395.

- Savenok, V. S. (2009). Личные финансы. Самоучитель. СПб: Питер.
- Schindler, F. (2009). Correlation structure of real estate markets over time. *Journal of Property Investment & Finance*, Nr. 27 (6), p. 579 – 592.
- SEB bankas. [žiūrėta 2015-12-16]. Prieiga per internetą <https://www.seb.lt/privatiems-klientams/pensija/pensijos-kaupimas>
- Skučienė D. (2011) Kaupiamųjų pensijų schemos dalyvių elgsenos tendencijos Lietuvoje // *Filosofija. Sociologija*. Nr. 2, p. 226.
- Skučienė, D. (2012). Individualaus pasirinkimo pensijų sistemoje ribotas racionalumas. *Kultūra ir visuomenė*, (2 (III)), 95-116.
- Socialinė apsaugos ir darbo ministerija. [žiūrėta 2015-12-14]. Prieiga per internetą <http://www.pensijusistema.lt/index.php?1688926153>
- Sprinter tyrimai. „Darbu ir atlyginimu patenkinti 20 proc.“ Lietuvių. [žiūrėta 2015-12-04]. Prieiga per internetą <http://www.spinter.lt/site/lt/>
- St-Arnaud, L., Fournier, G., Saint-Jean, M., Rhéaume, J., Moore, M., & Damasse, J. (2009). Processus de retour au travail chez des employés du secteur privé s’ étant absentes pour des raisons de santé mentale. *Mot de la redaction*. Nr. 2
- Sunny Ng. (2012). Human Capital, Assir ktlocation and Life Insurance. CFA MorningStar, Asia.
- Surplienė, E. (2010). Finansinis saugumas – vienas pagrindinių finansų planavimo tikslų. *Verslo žinios*. Nr. 71, p. 14.
- Titov, V. (2006). Личные финансы на кончиках пальцев. Москва.
- Valkauskas R. (2007). *Statistika*. Vilnius.
- Vassalou, M. , Xing, Y. (2004). Default Risk in Equity Returns. *The Journal of Finance*, Nr. 59, p. 831- 868.
- Violet, J. (2010). La fatigue de compassion et les besoins en gestion des ressources humaines: les perceptions de quelques intervenants en soins du syndrome de stress post-traumatique.
- Zajec, J. (2012). Peculiarities of personal investment management of Lithuanian inhabitants // *Vilniaus Gedimino Technikos Universitetas*
- Žukauskas, V. (2012). *Lietuvos ekonomikos tyrimas 2012/2013*. Vilnius: Lietuvos laisvosios rinkos institutas.

PRIEDAI

1 Priedas. Apklauso metu surinkti duomenys.

Apklausoje dalyvavę asmenys	Dalyvauja tik pirmos pakopos pensijų sistemoje	Dalyvauja antros pakopos pensijų sistemoje	Dalyvauja trečios pakopos pensijų sistemoje	Turi priimtų finansinių įsipareigojimų	Įgytas aukštasis išsilavinimas	II pakopoje dalyvaujantys asmenys įgiję aukštąjį išsilavinimą	Turimų santaupų dydis lyginant su mėnesiniu atlyginimu				
							Turėjo santaupų, bet jas išleido	1 mėn ir mažiau	Nuo 1 mėn iki 3 mėn	Nuo 4 mėn iki 5 mėn	Daugiau nei 6 mėn. Atlyginimai
1	1				1						1
2	1									1	
3	1									1	
4		1								1	
5	1				1						1
6	1						1				
7	1				1						1
8		1	1		1	1					1
9		1								1	
10	1							1			
11	1										1
12	1						1				
13		1		1	1	1	1				
14		1		1						1	
15	1			1	1					1	
16	1			1	1					1	
17	1									1	
18	1									1	
19	1									1	
20	1									1	
21	1							1			
22	1				1					1	
23	1				1						1
24	1				1		1				
25		1	1		1	1	1				
26	1			1				1			
27	1							1			
28	1							1			
29	1				1						1
30		1						1			
31	1									1	
32	1				1					1	
33	1				1						1
34		1								1	
35		1						1			
36	1			1	1					1	
37	1				1			1			
38	1			1				1			
39	1						1				
40	1							1			
41	1									1	
42		1			1	1				1	
43		1						1			
44	1							1			
45	1									1	
46	1										1
47	1				1					1	
48	1									1	
49	1							1			
50		1								1	

Apklausoje dalyvavę asmenys	Dalyvauja tik pirmos pakopos pensijų sistemoje	Dalyvauja antros pakopos pensijų sistemoje	Dalyvauja trečios pakopos pensijų sistemoje	Turi priimtų finansinių įsipareigojimų	Igytas aukštasis išsilavinimas	II pakopoje dalyvaujantys asmenys įgiję aukštąjį išsilavinimą	Turėjo santaupų, bet jas išleido	Turimų santaupų dydis lyginant su mėnesiniu atlyginimu			
								1 mėn ir mažiau	Nuo 1 mėn iki 3 mėn	Nuo 4 mėn iki 5 mėn	Daugiau nei 6 mėn. Atlyginimais
51		1							1		
52	1							1			
53		1						1			
54	1							1			
55	1								1		
56	1							1			
57	1								1		
58		1							1		
59		1								1	
60	1								1		
61	1								1		
62	1							1			
63		1						1			
64	1								1		
65	1								1		
66		1		1	1	1				1	
67		1							1		
68		1			1	1		1			
69		1						1			
70	1							1			
71	1								1		
72	1								1		
73	1								1		
74	1								1		
75		1						1			
76	1				1					1	
77	1				1					1	
78	1							1			
79	1								1		
80	1								1		
81		1						1			
82	1			1				1			
83	1						1				
84		1						1			
85		1					1				
86	1				1				1		
87		1			1	1			1		
88	1								1		
89	1			1			1				
90	1								1		
91		1							1		
92	1				1					1	
93		1							1		
94	1								1		
95	1							1			
	67	28	2	10	25	7	9	28	44	11	3

2 Priedas. II pakopos pensijų skaičiuoklės programa

Duomenys	
Kaupiančiojo duomenys	
Anžius	22
Pensinis amžius	65
Darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių)	492
Pensijų fondas	
Pensijų fonde kaupsite (metais)	43
Vidutinė metinė graža (nominali), %	4%
Atskaitymų dydis (nuo įmokos), %	0%
Atskaitymų dydis (nuo turto), %	1%
2015 m. pab. pensijų fonde buvo sukaupta	-
Kiti duomenys	
Vidutinis šalies darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių), Eur	637
Vidutinis darbo užmokesčio augimas (per metus)	2%
Jūsų sukaupta II pakopos pensija, jei nemoakate asmeninių lėšų - kaupiate tik „Sodros“ dalį	
Per visus šiuos metus į pensijų fondą „Sodra“ už Jus perves	14,277
Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)	24,949
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį Jūs gausite	154
<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>■ Per visus šiuos metus į pensijų fondą „Sodra“ už Jus perves</p> <p>14,277</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>■ Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)</p> <p>24,949</p> </div> </div>	
Skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš „Sodros“	
Per visus šiuos metus į pensijų fondą:	10,672
- „Sodra“ už Jus perves	
- Jūs pervesite	
- Valstybė už Jus perves	
Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jūs)	14,277
Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)	8,281
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį Jūs gausite	10,716
<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>■ Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jūs)</p> <p>14,277</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>■ Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)</p> <p>8,281</p> </div> </div>	
Jūsų sukaupta II pakopos pensija, jei nuo 2015 m. mokate asmenines lėšas	
Per visus šiuos metus į pensijų fondą:	10,672
- „Sodra“ už Jus perves	
- Jūs pervesite	
- Valstybė už Jus perves	
Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jūs)	33,274
Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)	56,412
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį Jūs gausite	360
<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>■ Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jūs)</p> <p>33,274</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>■ Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)</p> <p>56,412</p> </div> </div>	
Skirtumas tarp pensijų fonde sukauptos sumos ir įmokų iš „Sodros“	
Per visus šiuos metus į pensijų fondą:	25,139
- „Sodra“ už Jus perves	
- Jūs pervesite	
- Valstybė už Jus perves	
Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jūs)	14,277
Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)	8,281
Jei sukaupta suma bus mokama anuitetu, per mėnesį Jūs gausite	10,716
<div style="display: flex; justify-content: space-around;"> <div style="text-align: center;"> <p>■ Visos įmokos į pensijų fondą („Sodra“ + Valstybė + Jūs)</p> <p>14,277</p> </div> <div style="text-align: center;"> <p>■ Iš viso pensijų fonde sukaupsite (atskaičius visus mokesčius)</p> <p>8,281</p> </div> </div>	

II pakopos pensijos skaičiuoklė

Iveskite asmens duomenis

Lytis (įrašykite Vyras arba Moteris)	Moteris
Gimimo metai	1991
Darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių), Eur	492
Vidutinis šalies darbo užmokestis per mėn. (neatskaičius mokesčių), Eur	637
Vidutinis darbo užmokesčio augimas (per metus)	2%

Iveskite SoDros įmokos ir pensijų fondus tarifą

Įmokos ir pensijų kaupimo fondą dydis 2013 m., %	2.5%
Įmokos ir pensijų kaupimo fondą dydis 2014-2019 m., %	2.0%
Įmokos ir pensijų kaupimo fondą dydis nuo 2020 m., %	3.5%

Iveskite 2015 m. pab. pensijų fonde sukaupą sumą

Iveskite pensijų fondo duomenis

Vidutinė metinė graža, %	4%
Atskaitymų dydis (nuo įmokos), %	
Atskaitymų dydis (nuo turto), %	1%

Spausdinti palyginimą. [Išsaugoti PDF formatu.](#)

1 psl.